

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Vaders en dochters. Molukse historie in de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw en haar weerklank in Indonesië

Straver, J.A.M.

Citation

Straver, J. A. M. (2018, February 7). *Vaders en dochters. Molukse historie in de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw en haar weerklank in Indonesië*. Verloren. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/61144>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/61144>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The following handle holds various files of this Leiden University dissertation:
<http://hdl.handle.net/1887/61144>

Author: Straver, J.A.M.

Title: Vaders en dochters. Molukse historie in de Nederlandse literatuur van de negentiende eeuw en haar weerklank in Indonesië

Issue Date: 2018-02-07

3 Een historie van Saparua

Het verhaal *Christina Martha* van Maurits Ver Huell handelt over de opstand die in 1817 op de Ambonse eilanden plaatsvond. Om de lezer te voorzien van achtergrondinformatie begint dit hoofdstuk met een samenvatting van wat we er uit historische bronnen over weten.

Maurits Ver Huell presenteerde zichzelf als liefhebber der natuurlijke historie. We schetsen zijn loopbaan als marine-officier en, na de beëindiging van zijn varende loopbaan, als schrijver en tekenaar. Vanwaar zijn belangstelling voor de natuurlijke historie en welke betekenis gaf hij eraan in zijn leven en werk?

Als marine-officier op het in 1815 uitgezonden Oost-Indisch eskader was Ver Huell getuige van de opstand op de Molukken. Bijna twintig jaar later vestigde hij zijn naam als schrijver met *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* (1835-1836). We bespreken wat hem bij dit boek voor ogen stond en welke betekenis aan zijn relaas van de opstand kan worden toegekend.

In de reisbeschrijving heeft Ver Huell onder meer herinneringen aan de historische Christina Martha op schrift gesteld. Het hierdoor geïnspireerde verhaal *Christina Martha* droeg hij voor op een leesvergadering in Rotterdam (1837). Welke denkbeelden over koloniale verhoudingen en koloniaal beleid draagt dit verhaal over een vader en dochter uit? En hoe verhoudt het literaire personage zich tot wat hij over de historische Christina Martha vertelt?

De herinneringen van Ver Huell werden door Van Doren als bron gebruikt in *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen van Honimoa* (1857) en door Van Rees in *Vermeulen Krieger* (1870). We bespreken hoe hun beeld van Christina Martha zich verhoudt tot wat Ver Huell in zijn reisherinneringen over haar heeft geschreven.

In het postkoloniale Indonesië is Christina Martha tenslotte tot nationale heldin verklaard. We gaan na hoe haar biografie vanuit een nationalistisch perspectief is herschreven en hoe zij in het collectieve geheugen voortleeft.

3.1 De opstand van 1817¹

De politieke en maatschappelijke omwentelingen in het Europa en de Nieuwe Wereld van het eind van de achttiende eeuw gingen niet aan de Nederlandse bezittingen en handelsposten in Azië voorbij. Het verloop van de Vierde Engelse Oorlog bewees de maritieme overmacht van de Britten en de machteloosheid van de Republiek der Verenigde Nederlanden en de Verenigde Oost-Indische Compagnie. De verschuivingen in de mondiale verhoudingen hadden onvermijdelijk gevolgen voor de politieke en maatschappelijke ontwikkelingen in de Indische archipel. Zo kwamen de Molukken in de Bataafs-Franse tijd van 1796 tot 1803 onder Brits bestuur en opnieuw van 1810 tot 1817.²

Maatschappelijke onrust

In deze roerige periode leefde in verschillende delen van de Molukken de wens op om de door de Compagnie opgelegde onderworpenheid ongedaan te maken en de vroegere autonomie te herstellen.

Al in 1780, het eerste jaar van de Vierde Engelse Oorlog, begon prins Nuku van Tidore een opstand tegen de Compagnie, met als inzet zijn aanspraken op de troon en de erkenning van de aloude politieke autonomie van het sultanaat Tidore. Nadat hij als ‘Sultan van Seram en Papua’ vanuit Oost-Seram en de Radja Ampat eilanden jarenlang een ongrijpbare guerilla tegen de Compagnie had gevoerd, besteeg hij in 1796 met steun van de Britten de troon van Tidore. In 1801 hielp Nuku de Britten bij de verovering van Ternate, waarna zij hem formeel erkenden als sultan van een onafhankelijk Tidore. De Nederlanders maakten deze erkenning bij hun terugkeer in 1803 echter afhankelijk van nieuwe onderhandelingen die bij zijn dood in 1805 nog niet waren afgesloten.³

Op Hitu, het noordelijk schiereiland van Ambon, gingen de moslims in 1796, onder het bewind van de Engelsen, over tot het herstel van de autonome Hituese regering, die de Compagnie in 1643 had afgeschaft. Nederlandse posten op Hitu en dorpen aan de baai van Ambon werden aangevallen en verwoest. Engelsen en Nederlanders werkten samen om deze opstand in korte tijd neer te slaan.

Onder de christenen op de Ambonse eilanden kwam het voorsnog niet tot een opstand, maar de onrust was er niet minder om. Na 1803 kwamen de Nederlandse bestuurders terug en in 1807 benoemde koning Lodewijk Napoleon gouverneur-generaal Daendels om het bestuur over de archipel in nieuwe banen te leiden. Om voorbereid te zijn op een nieuwe strijd om Indië met de Britten liet hij de bevolking, ook op de Molukken, onder zware druk zetten om manschappen, diensten, geld en goederen te leveren.

- 1 Deze paragraaf is een bewerking van het hoofdstuk *Opstand in de Molukken* in mijn leeseditie van Christina Martha (Ver Huell 2013).
- 2 De schets van de historische gebeurtenissen is in hoofdzaak gebaseerd op de monografie *Een romanticus bij de marine* die antropoloog en historicus Chr.F. van Fraassen schreef als achtergrondinformatie bij de recente uitgave van Ver Huells *Herinnering aan een reis naar Oost-Indië*. In de hoofdstukken *Wisselingen van de wacht in de Molukken* en *De Pattimura-oorlog* besteedt hij ruime aandacht aan de ontwikkelingen in het koloniale bestel, de voorgeschiedenis en het verloop van de opstand.
- 3 Zie Van Fraassen 2008, p. 233-234; Widjojo 2009.

Om geld te sparen werd in januari 1810 aangekondigd dat de christelijke dorpen hun guru voortaan zelf dienden te onderhouden. De guru, opgeleid door Nederlandse predikanten en benoemd door de Indische staatskerk, verzorgde het onderwijs, maar ook de zondagsdiensten in de dorpen. Dit voornemen werd door de christelijke bevolking als bijzonder onrechtvaardig en bedreigend ervaren.

De terugkeer van de Engelsen in 1810 was in verschillende opzichten een verademing. Zij verlichtten de druk op de bevolking om diensten te leveren, maakten het besluit om de schoolmeesters te ontslaan ongedaan en verbeterden de onderwijsvoorzieningen. Ook richtten zij een Ambonezenkorps onder Engelse officieren op, onder meer om op te kunnen treden tegen benden op Oost-Seram en de nabijgelegen Gorom-archipel die zich in de wijde omgeving bezighielden met rooftochten, slavenhandel en smokkel.

Bij de vrede van Parijs (1814) werd bepaald dat Nederland het gezag over een deel van zijn vroegere koloniën terugkreeg. Het gezag over Java werd pas overgedragen op 31 juli 1816. Op Ambon vond de overdracht van het Brits bestuur aan het Nederlands gouvernement plaats op 25 maart 1817. Op 2 april volgde de overdracht op Banda, op 30 april die op Ternate. Kort daarna barstte op het eiland Saparua een opstand uit.

Mei 1817: het begin van de opstand

Ten oosten van het eiland Ambon liggen de kleinere eilanden Haruku, Saparua en Nusalaut. De eilandengroep als geheel wordt Ambon Lease genoemd. Vanaf de noordkust van deze eilanden heeft men uitzicht op de kust van Seram, het langgerekte Nusa Ina of Moedereiland.

Het initiatief tot de opstand werd op 3 mei 1817 genomen in het dorp Haria, op de westkust van Saparua. We zijn hierover geïnformeerd door de onderwijzer Hendrik Risakotta, die aan het begin van de opstand werkzaam was in het dorp Porto, op een steenworp van Haria. Op wens van het Nederlands bestuur schreef hij na de opstand een verslag van wat er tijdens de opstand aan Molukse zijde was gebeurd. Dit *Laporan Porto* (verslag uit Porto) is een cruciaal document omdat het is opgesteld door een insider uit de kring van de opstandelingen. Risakotta schrijft:

Dit dan is een ware getuigenis van de oorsprong en achtergrond van de oorlog. Zes mannen – te weten Johannes Matulesia, Nicolaas Pattinasarany, Jeremias Tamaèla, Marawael Hatu, Bastiaan Latupeirissa en Hermanus Latupeirissa – gingen te Haria huis in, huis uit en riepen de mannen op dat ze bijeen moesten komen op een plek op het grondgebied van Haria, genaamd Waehauw, die tegen de grens met Tiouw en Papéru ligt. Het doel van de bijeenkomst was te overleggen over het gerucht, dat de Hollandse Compagnie mannen wilde pressen dienst te nemen als soldaat en ze naar Batavia over te brengen. Daarom kwamen ongeveer honderd mensen bijeen en zwoeren een eed, en Hermanus Latupeirissa sprak een gebed uit voor hen. Zij kwamen overeen het fort te gaan verwoesten en alle ingezetenen ervan te doden [...].⁴

4 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-11-13: *Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817*. De vertaling van het stuk is van Van Fraassen. De oorspronkelijke tekst luidt: ‘Bahuwa inilah sawatu penondjokan kabenaran deri mulaj pohon prang deri ini, anam

Het genoemde fort was het fort Duurstede, gelegen op een kaap in de baai van Saparua, waar de pas benoemde jonge resident Johannes Rudolf van den Berg met zijn gezin, een kleine administratieve staf en garnizoen was gevestigd.

Tijdens een tweede nachtelijke bijeenkomst op 6 mei zou Thomas Matulesy zich volgens Risakotta hebben aangeboden om als kapitein (aanvoerder) de leiding van de strijd op zich te nemen. Deze Thomas Matulesy was een Inlands Burger die in het Britse Ambonezen-corps de rang van sergeant-majoor had gehad en na de ontbinding van dat corps uit Ambon was teruggekeerd naar Haria, waar zijn moeder woonde. Tevens werd besloten om de andere dorpen op Saparua ook bij de opstand te betrekken. Op 14 mei kwam men midden op het eiland bijeen op wat tegenwoordig Gunung Saniri (gunung: berg; saniri: vergadering, beraad) wordt genoemd.

De volgende dag werd de resident in Haria en Porto vijandelijk bejegend, maar men liet hem naar fort Duurstede terugkeren. Op de vroege morgen van 16 mei bestormden de opstandelingen het fort. De aanwezigen werden om het leven gebracht: de resident en zijn vrouw, drie van zijn vier kinderen, de administrateur, het garnizoen van vijf Europese en twaalf inlandse militairen, en verschillende burgers die er hun toevlucht hadden gezocht. De enige overlevende was de zwaargewonde vijfjarige oudste zoon van de resident, Jean Lubbert van den Berg.

Intussen was vanuit Ambon reeds een detachement van ruim tweehonderd militairen onder leiding van majoor der genie P.J. Beetjes vertrokken om de dreiging van een opstand de kop in te drukken. Nadat hij zo'n dertig manschappen op Haruku had achtergelaten om daar het fort Zeelandia te versterken, liet hij zijn manschappen op 20 mei 1817 landen bij de monding van het riviertje Wai Sisil, tussen de dorpen Paperu en Tiouw, om langs het strand op te trekken naar fort Duurstede. Omdat hun opmars werd gestuit door voortdurende beschietingen, gaf Beetjes na een uur het bevel tot de terugtocht. Die liep uit op paniek, een handgemeen en een bloedbad: er sneuvelden rond honderdvijftig militairen.

De eerste zorg van het bestuur was nu een uitbreiding van de opstand te voorkomen. Op Ambon werd de schutterij onder de wapenen geroepen. Van 22 tot 26 mei werden versterkingen naar het eiland Haruku gezonden om het kleine fort Zeelandia verder in staat van verdediging te brengen. Zeelandia kreeg op 30 mei, 3 juni en 9 juni zware aanvallen te verduren van opstandelingen uit Haruku, Saparua en Nusalaut, maar deze werden afgeslagen.

In de maand juni sloeg de opstand over naar Hitu, het noordelijk schiereiland van Ambon. De fortjes Amsterdam te Hila en Rotterdam te Larike moesten verschillende

lakij-lakij ija itu Johannes Matulesia, Nicolaas Patinasaranij, Jeremias Tamaela, Marawael Hattuw, Bastian Latuperijsa, Harmanus Latuperijsa, ini awrang-awrang masokh rumah kaluwar rumah awrang Haria, panggil nama lakij-lakij haros datang berkampon di hutang Haria namanja Waehauw, bersipat Tiouw dan Paperuw, pada bowat satu bitjara, sebab ada kadengaran Tuwan Companjia Walandah mauw ambil awrang-awrang pada masokh soldaet balajar di Batavia. Sebab itu diawrang sudah berkampon minum sompahan sakira-kira seratus awrang dan ini Harmanus Latuperisa sudah bowat satu gebet pada diawrang, dan diawrang bowat bitjara pada pigie bikin rusak kawtah dan bunoh samowa awrang itu didalam kawtah [...].'

Kaart 3 Haruku, Saparua, Nusalaut.

aanvallen afslaan en kwamen geïsoleerd in een vijandige omgeving te liggen. Een militaire post in Liang moest worden opgegeven.

Vanuit Hitu, Haruku en Saparua werden ook de dorpen op de zuidkust van Seram bij de opstand betrokken voor de levering van hulptroepen, wapens en andere oorlogsbehoeften. Het fortje te Luhu op het Seramese schiereiland Hoamoal werd begin juli door opstandige Hituezen en Seramezen ingenomen.

De opstand in een impasse

In de maanden juli, augustus en september was er aan beide zijden sprake van een impasse. De opstandelingen waren niet in staat de opstand uit te breiden, terwijl de Nederlanders de opstand niet konden neerslaan zonder eerst versterkingen aan te voeren. In Batavia werd besloten dat commissaris-generaal Arnold Adriaan Buyskes naar de Molukken zou gaan om daar de orde te herstellen. Terwijl hij de aanvoer van versterkingen uit Java en van Alfoerse hulpstroepen uit Ternate en Tidore organiseerde, besteedden de opstandelingen op Saparua de tijd om het eiland in staat van verdediging te brengen. In het bijzonder de negorij Tiouw werd versterkt met zware muren van koraalsteen.

Toch werden tussen 14 en 19 juli pogingen gedaan om te achterhalen of de opstandelingen bereid waren tot onderhandelen. De officieren die in de baai van Tuhaha als afgezant naar de wal werden gestuurd, kregen een stuk met dertien punten van beklag overhandigd, opgesteld door Thomas Matulesy en ondertekend door de regenten van Saparua en Nusalaut.

Dit stuk geeft een indruk van de drijfveren van de opstandelingen.⁵ Men koesterde niet alleen een reeks grieven jegens het nieuwe Nederlands bestuur, maar ook angst voor een hervatting van beleidsmaatregelen die in de periode tussen 1803 en 1810 waren genomen. Zo luidde het eerste punt van beklag dat het Nederlandse bestuur de schoolmeesters wilde ontslaan en de godsdienst vernietigen.⁶ Onmiddellijk daarop volgend verweet men het bestuur dat het met geweld alle mannen wilde wegnemen van hun arme vrouwen en kinderen en naar Batavia zenden; wie niet goedschiks zou meegaan, zou geboeid worden. Ook dit punt had betrekking op maatregelen en ronselpraktijken die onder gouverneur-generaal Daendels waren ingevoerd. De overige punten kwamen op het volgende neer: het nieuwe bestuur had door een stortvloed aan opdrachten voor de dorpschouwen grote lastenverzwaringen ingevoerd; er werd te weinig betaald voor de gevorderde goederen en diensten; de resident had zich tegenover de bevolking respectloos en kwetsend gedragen; het Nederlandse bestuur was over het geheel genomen minder rechtvaardig dan het Britse. Het stuk eindigde met een strijdbare verklaring:

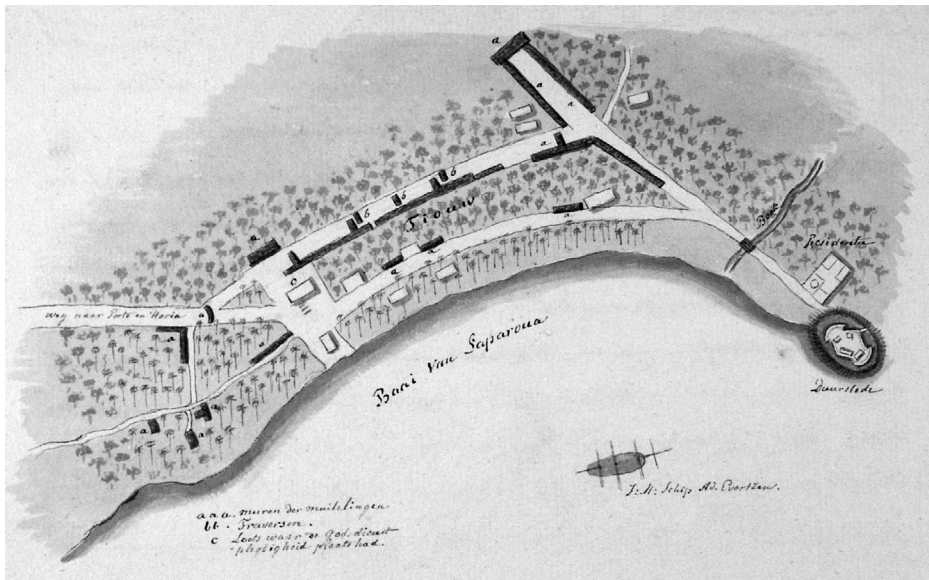
Wil het Hollandsch bestuur ons regeeren dan moet het dat doen rechtvaardig en goed, zoals de Engelschen het deden, die hunne beloften hielden; maar wat het Hollandsch bestuur aangaat, indien het ons niet regeeren wil als zij dan zullen wij het tot in eeuwigheid weerstaan.⁷

Bereidheid tot serieuze onderhandelingen ontbrak bij beide partijen. Op 19 juli braken de Nederlanders een bespreking van enkele officieren en regenten van dorpen aan de baai van Tuhaha vroegtijdig af omdat de situatie als te bedreigend werd ervaren. Daarna

5 Het stuk is alleen bewaard gebleven in een vertaling die werd gepubliceerd in Van der Kemp 1915, p. 29-32.

6 Volgens kerkhistoricus Chr. de Jong was de vrees dat het gouvernement het onderhoud van de schoolmeesters aan de dorpen zou willen overdragen de belangrijkste oorzaak van de opstand: de opstandelingen streden niet tegen het koloniale bestel als zodanig, maar tegen een aantasting van de kerkelijke infrastructuur die hun positie tegenover de islam zou verzwakken. Zie De Jong 2004, p. 59-60.

7 Van der Kemp 1915, p. 31. Van der Kemp geeft in de voetnoten bij de tekst fragmenten uit de oorspronkelijke tekst waaruit blijkt dat hij een tamelijk vrije vertaling presenteert. Zo werd niet gevraagd om bestuur dat 'rechtvaardig en goed' is, maar '*dengan damij dan bajik*' (vredig en goed).

Afb. 7 Maurits Ver Huell, Schetskaart van Tiouw. Muren der muittelingen (a), traversen (b), loods waar na afloop een dankdienst plaatsvond (c). Rechts de residentie en fort Duurstede.

legden enkele detachementen van 21 tot 24 juli onder dekking van kanonvuur vanaf de schepen de dorpen Ihamahu, Iha, Nolot en Itawaka in de as.

De schepen voeren vervolgens naar de baai van Saparua, waar zij op 3 augustus fort Duurstede zonder noemenswaardige tegenstand heroverden. Op 29 augustus deden de opstandelingen twee stormlopen op de muren van het fort om het opnieuw in te nemen, maar deze werden afgeslagen.

November 1817: het neerslaan van de opstand

Eind september arriveerde Buyskes op Ambon. Er waren nu voldoende schepen, troepen en hulpstroepen beschikbaar om de opstand neer te slaan.

Allereerst werd aan de hoofden van de dorpen op Hitu een oproep tot onderwerping uitgevaardigd. De legermacht die van 15 tot 19 oktober over Hitu trok, ontmoette geen tegenstand. Verscheidene opstandelingen vluchtten naar het fortje te Luhu op Hoamoal.

Van 2 tot 6 november werd het eiland Haruku onderworpen. Het plaatsje Pelau, aan de noordkust, werd geplunderd. Ook werden drie- of vierentwintig mannen, die zich op belofte van vergiffenis hadden overgegeven, als afschrikwekkend voorbeeld standrechtelijk gefusilleerd. De andere dorpen die aan de opstand hadden meegedaan – Kailolo, Kabau, Kariu, Hulaliu, Aboru en Wasu –, werden in de as gelegd.

Op 8 november vond de landing op Saparua plaats, bij Haria en Porto. Beide dorpen werden veroverd en in brand gestoken. Op 9 november werd de negorij Tiouw door ge-coördineerde aanvallen vanuit Haria en vanuit fort Duurstede veroverd en verwoest. Op

10 november werd het dorp Siri Sori, aan de oostzijde van de baai van Saparua, grotendeels verwoest. Op 11 november vonden de laatste grote gevechten plaats bij de dorpen Ulat en Ouw, waar onverwacht heftige tegenstand werd geboden. Diezelfde dag werd Thomas Matulesy opgespoord en gearresteerd. Ulat werd geplunderd en verwoest.

Intussen kreeg een kleine vloot eenheid die de toestand op Nusalaut verkende, signalen dat de dorpen zich wilden onderwerpen. Op 10 november werd het blokhuis Beverwijk weer aan de Nederlandse troepen overgedragen en de volgende dagen legden de hoofden en de bevolking een nieuwe eed van trouw af. Op dit eiland werden geen dorpen verwoest.

De opstandelingen gestraft

Om nieuwe onrust te voorkomen werden op Saparua verschillende garnizoenen gelegerd. Hierna werd een strafexpeditie uitgezonden, die op 1 december het fortje te Luhu op Hoamoal heroverde en vervolgens de opstandige dorpen op de zuidkust van West- en Midden-Seram in de as legde. In de maand december werden op de Bandazee enkele handelsprauwen met goederen die mogelijk voor de opstandelingen waren bestemd, de grond in geboord. De dorpen Kilmuri, Kelibon en Selor op Oost-Seram, die goederen hadden verhandeld voor de opstandelingen, werden in april 1818 nog verwoest.

Behalve dat de bevolking gestraft werd door de grootschalige verwoesting van dorpen, werd een flink aantal opstandelingen ook persoonlijk verantwoordelijk gesteld voor hun aandeel in de opstand. Tijdens het neerslaan van de opstand werden, met inbegrip van de standrechtelijke executies te Pelau, in totaal zevenentwintig opstandelingen bij wijze van afschrikwekkend voorbeeld geëxecuteerd. Na afloop van de opstand veroordeelde de Raad van Justitie te Ambon bovendien drieëntwintig mannen tot een eerloze dood door ophanging, maar in negen gevallen werd dit doodvonnis door Buyskes niet bekrachtigd. Thomas Matulesy, Anthonie Rhébok, Philip Latumahina en Said Perintah, die als de belangrijkste leiders van de opstand werden beschouwd, werden op 16 december 1817 te Ambon publiekelijk terechtgesteld. Het dode lichaam van Matulesy werd in een ijzeren kooi aan een aan de baai staande 'buitengalg' gehangen. Ruim honderd opstandelingen werden voor een periode van zeven tot tien jaar tewerkgesteld op Java.

3.2 Maurits Ver Huell, liefhebber der natuurlijke historie⁸

Quirijn Maurits Rudolph (Maurits) Ver Huell werd geboren op 11 september 1787 in een vooraanstaande familie uit het graafschap Zutphen.⁹ Zijn vader Everhard Alexander

8 Deze paragraaf is een bewerking van het hoofdstuk *Liefhebber der Natuurlijke Historie* in mijn leeeseditie van *Christina Martha (Ver Huell 2013)*.

9 De levensschets van Ver Huell is in hoofdzaak gebaseerd op de monografie *Een romanticus bij de marine die antropoloog en historicus Chr.F. van Fraassen schreef als achtergrondinformatie bij de recente uitgave van Ver Huells Herinnering aan een reis naar Oost-Indië* (Van Fraassen 2008).

vestigde zich in 1790 te Doesburg als controleur van vergunningen en in- en uitvoerrechten. In de Bataafs-Franse tijd verloor hij als prinsgezinde zijn ambt, maar na 1802 mocht hij weer openbare functies aannemen en verwierf hij posities in het college van Doesborgse burgemeesters en in het financieel toezicht op de gemeenten van het departement Gelderland.

Maurits was de oudste van vijf kinderen uit het huwelijk van zijn vader met Anna Aleida Staring. Zij was afkomstig uit een familie van Zutphense regenten. Als enige dochter droeg zij de zorg voor haar ouders, die bij haar huwelijk al op leeftijd waren. Waarschijnlijk als gevolg hiervan bracht Ver Huell zijn kinderjaren grotendeels door in het huishouden van zijn grootouders in Zutphen. Hij hechtte zich niet bijzonder aan zijn vader of aan zijn jongere broers en zusters, maar des te inniger aan zijn moeder.

Katechismus der natuur

Anna Staring was een leerlinge van de Zutphense predikant Johannes Florentinus Martinet.¹⁰ Martinet was een pleitbezorger van de fysicotheologie: hij had belangstelling voor de natuurwetenschappen en hij voelde zich, evenals veel gezaghebbende onderzoekers en natuurfilosofen in de achttiende eeuw, door de overstelpende hoeveelheid ontdekkingen gesterkt in zijn geloof. Terwijl het gezag van de Bijbel als geopenbaarde goddelijke waarheid door filologen en filosofen in toenemende mate werd betwist, ontwaarden Martinet en zijn geestverwanten in het 'boek der natuur', in de volmaakte ordening en doelmatigheid van de schepping, juist nieuwe, onweerlegbare bewijzen van Gods wijsheid, almacht en goedheid.¹¹

Martinet publiceerde in de jaren 1777-1779 de vierdelige *Katechismus der natuur*, een geïllustreerde populair-wetenschappelijke encyclopedie in de vorm van een reeks samspraken tussen meester en leerling. In een brief aan een studievriend vertelde Martinet dat hij in Zutphen wekelijks aan enkele tientallen 'jonge Dames van den eersten rang' les gaf over zijn *Katechismus*:

Voor dit aanzienlijke Gezelschap, dat oogen heeft en kijken wil, doe ik physische proeven tot verlevendiging van droog onderwijs. Zij moeten ook veel zien uit de Natuurlijke Historie. [...] Gij kunt denken, welke Filosofische Dames ik maakte, verstandige Gezellinnen voor braave Heeren, en ervaren Moeders, hoop ik, voor talrijke Kinderen.¹²

Uit de jeugdherinneringen die Ver Huell op latere leeftijd op schrift stelde, blijkt dat zijn moeder zich de verlicht-godsdienstige denkbeelden van Martinet inderdaad heeft toegeëigend en op haar kinderen heeft overgedragen. Zij nam de kinderen mee op wandelingen in de naburige bossen en velden, maakte hen opmerkzaam op de verscheidenheid van flora en fauna, stimuleerde hen om verzamelingen van naturalia aan te leggen en om schetsen en tekeningen in de natuur te maken. Zij vestigde hun aandacht niet al-

10 Zie De Haas en Paasman 1987.

11 Over fysicotheologie en natuurbeleving in de literatuur, zie Leemans en Johannes 2013, p. 449-475.

12 De Haas & Paasman 1987, p. 62-63.

leen op insecten en andere kleine organismen, maar ook op verheven natuurtaferelen zoals het geweld van donder en bliksem bij een onweersbui. Maurits noteerde dat hij zich door haar opvoeding bevoorrecht voelde boven andere kinderen, die werden opgevoed ‘in weelde en ijdelheid’ en ongevoelig bleven ‘voor alles wat groot en edel is’.¹³

Jeugdjaren in de marine

Voor de jonge Ver Huell werd besloten tot een loopbaan bij de marine. Gezien de politieke wisselvalligheden van de Bataafs-Franse tijd leek deze meer perspectieven te bieden dan een loopbaan in publieke ambten. Zijn ooms Christiaan Antonij en Carel Hendrik, beiden jongere broers van zijn vader, hadden het in de marine gebracht tot de rang van kapitein-ter-zee en werden door zijn moeder als ‘beroemde zeeofficieren’ aan hem ten voorbeeld gesteld.¹⁴

Als adelborst der derde klasse diende hij vanaf 1803 op verschillende marineschepen. Nadat hij in 1806 het examen voor adelborst der eerste klasse had behaald, kwam in 1807 zijn eerste grote kans: hij werd bevorderd tot luitenant-ter-zee der tweede klasse en, waarschijnlijk op voorspraak van zijn oom Carel Hendrik, benoemd tot persoonlijk adjutant van schout-bij-nacht Buyskes. Deze benoeming bood goede vooruitzichten, want Buyskes was door koning Lodewijk Napoleon aangewezen om in Batavia als luitenant-gouverneur-generaal te fungeren.

De jonge Ver Huell scheefte zich voor de reis naar Batavia in op de oorlogsbrik *Vlieg*, vol verwachtingen en vol vertrouwen in commandant Willem Kreekel die op deze reis als zijn ‘zeevader’ fungeerde. De reis eindigde echter onvoorzien in de stad São Salvador, gelegen aan de kust van Brazilië. Toen het schip hier in november 1807 aanlegde voor een tussenstop en noodzakelijke herstelwerkzaamheden, kwam er na enkele weken bericht dat de Franse legers Portugal waren binnengevallen om een einde aan de handel met Engeland te maken: de Portugezen verkeerden hierdoor feitelijk op voet van oorlog met Frankrijk. Hoewel het Koninkrijk Holland niet met Portugal in oorlog was, had het wel Portugese schepen aangehouden: daarom werd de *Vlieg* door de Portugese autoriteiten in São Salvador geconfisqueerd. Bijgevolg moest de bemanning van november 1807 tot juli 1810 in de stad wachten op toestemming en gelegenheid om naar Nederland terug te keren.¹⁵

De lessen van zijn moeder indachtig, besteedde Ver Huell zijn tijd onder meer aan het aanleggen van een natuurhistorische verzameling – die hij bij zijn terugkeer grotendeels moest achterlaten – en aan het maken van tekeningen en aquarellen van land en volk. ‘Voor mijn moeder had ik gewerkt,’ schreef hij later in zijn reisbeschrijving *Mijn eerste zeereis*.¹⁶ Toen hij in oktober 1810 thuishkwam, bleek zij echter kort tevoren te zijn gestorven. Zijn jeugdjaren waren voorbij.

13 Ver Huell 1996, p. 19-20.

14 Ver Huell 1996, p. 32.

15 Zie De Graaf 1976.

16 Ver Huell 1841, p. 314.

Onder de vleugels van oom Carel Hendrik

Intussen had zijn oom Carel Hendrik Ver Huell een opzienbarende carrière gemaakt: vanaf 1803 werd hij achtereenvolgens benoemd tot bevelhebber van de Bataafse vloot, tot minister van marine en ambassadeur in Parijs voor het Koninkrijk Holland, en ten slotte tot vice-admiraal onder Napoleon Bonaparte. Hij was in de positie om zijn jonge neef onder zijn vleugels te nemen en nieuwe kansen op een succesvolle marineloopbaan te bieden.

Ver Huell werd na zijn terugkeer uit São Salvador bevorderd tot luitenant-ter-zee der eerste klasse en als adjudant van zijn oom in Hamburg gestationeerd. Nadat hij nog een jaar later de rang van kapitein-luitenant-ter-zee had gekregen, werd hij in 1812, ondanks zijn geringe ervaring op zee, benoemd tot eerste officier op een lineschip in het Texels eskader van de keizerlijke marine. In deze functie wachtte hij het definitieve einde van het Franse keizerrijk af.

De commandant van dit Texels eskader, dat de pas aangelegde en met vestingwerken versterkte marinebasis te Den Helder als thuisbasis had, was zijn oom Carel Hendrik. Deze bleef tot het laatste moment trouw aan de keizer en weigerde de marinebasis en het eskader over te dragen, ook nadat de prins van Oranje zich op 2 december 1813 had opgeworpen als 'soverein vorst der Nederlanden' en zich op 30 maart 1814 als koning Willem I had laten inhuldigen. In de marine van het Koninkrijk der Verenigde Nederlanden was er daarna voor hem geen plaats meer. Carel Hendrik vestigde zich in Parijs.

Ver Huell had een grenzeloze bewondering voor zijn oom en beschouwde hem als zijn tweede vader. Dat Carel Hendrik zijn macht en invloed voor hem aanwendde, zou op het zelfvertrouwen van zijn neef echter een desastreus effect hebben. Reacties in zijn omgeving doordrongen hem van het besef dat hij in de ogen van de wereld zijn meer dan voorspoedige marineloopbaan niet te danken had aan zijn persoonlijke capaciteiten en verdiensten, maar aan de relatie met zijn oom. Hij was ijdel en eerzuchtig genoeg om elke bejegening die ook maar zweemde naar geringschatting of miskenning, onverdragelijk te vinden. Het maakte hem buitengewoon gevoelig voor blijken van waardering van zijn superieuren, omdat hij daarmee zichzelf en de buitenwereld kon overtuigen van zijn gelijk.

Het gebrek aan zelfvertrouwen bleef hem tot op hoge leeftijd kwellen. In januari 1845 schreef hij een vaderlijke brief aan zijn zoon Alexander, waarin hij hem op het hart drukte dat hij zich niets gelegen moest laten liggen aan wat anderen over hem zeiden: 'Doordring u van het edelste van alle gevoelens, die van zelfwaarde, van eene kalme edele zelfwaarde, die u gelijk stelt met een ieder.'¹⁷ Deze vermaning, die hij ongetwijfeld ook vele malen tot zichzelf heeft gericht, is in schrille tegenspraak met zijn eigen hunkering naar publieke erkenning in de vorm van eervolle promoties, aanstelling in gewichtige betrekkingen, toekenning van vorstelijke decoraties en lidmaatschap van illustere genootschappen.

17 Bervoets 1997, p. 166.

Reis naar de Oost-Indiën

Hoewel zijn oom bij koning Willem I in ongenade was gevallen, werd Ver Huell een functie in het vooruitzicht gesteld op het Oost-Indisch eskader dat in 1815 uitzeilde met de opdracht om in de Indische archipel het bestuur over te nemen van de Britten. Doordat hij de boot miste waarop hij zou meevaren, moest hij op eigen gelegenheid naar Batavia reizen, maar na aankomst kreeg hij, zoals was toegezegd, een positie als eerste officier op een lineschip, de *Admiraal Evertsen*. Hij zou zich nu als volwassen zeeofficier moeten bewijzen.

De *Admiraal Evertsen* maakte van augustus tot november 1816 een tocht naar Makassar, waar de bestuursovername op 7 oktober plaatsvond. In februari voer het schip vervolgens in een klein eskader van Surabaya naar Ambon voor de overname van de Molukken. Op 24 maart, een dag voordat de bestuursovername op Ambon definitief zijn beslag kreeg, voer de *Admiraal Evertsen* al uit om de overname van Banda af te wikkelen. Bij het verlaten van de baai kwam de commandant D.H. Dietz na een toeval te overlijden, maar als eerste officier besloot Ver Huell om diens verantwoordelijkheden als commandant en eerste commissaris ter overneming van Banda op zich te nemen en de reis zonder verdere vertraging voor te zetten. Hoewel hij in zijn varende loopbaan nog niet al te veel ervaring had opgedaan, zag hij onverwachte kansen: ‘Nu was ik Bevelhebber van een groot schip, en belast met eene belangrijke zending. [...] Eene geheele nieuwe loopbaan werd voor mij geopend.’¹⁸ Hij arriveerde op 27 maart op Banda en verbleef er vijf weken, tot 30 april 1817.¹⁹

Op 4 mei was de *Admiraal Evertsen* weer terug op Ambon. Twaalf dagen later, op 16 mei 1817, brak op het naburige eiland Saparua de opstand uit. In de daarop volgende maanden was Ver Huell als tijdelijk commandant van de *Admiraal Evertsen* betrokken bij het indammen en uiteindelijk neerslaan van de opstand. Terwijl zijn officieren en een deel van de bemanning werden ingezet in de strijd, was hij persoonlijk niet rechtstreeks bij gevechtshandelingen betrokken. Het schip had voornamelijk logistieke taken en diende in de slotfase van de opstand provisorisch voor de bewaring van arrestanten die op een van de lagere dekken in de kluisters werden geslagen.

Nadat de opstand was neergeslagen, bracht de *Admiraal Evertsen* beleefdheidsbezoeken aan Ternate en Tidore, waarna het schip van maart tot oktober 1818 in de haven van Surabaya werd nagezien en gereedgemaakt voor de thuisreis naar Nederland.

De thuisreis had voor Ver Huell een rampzalig verloop. Om te beginnen nam de schout-bij-nacht Buyskes het feitelijke commando over van tijdelijk commandant Ver Huell. Na het vertrek vanuit Batavia in februari 1819 kwam de *Admiraal Evertsen* eind maart op de Indische Oceaan in zwaar weer, waartegen de scheepsromp niet bestand bleek omdat de bouten door corrosie waren aangetast. Vanwege zware lekkages werd besloten om koers te zetten naar het atol Diego Garcia, waar het niet mogelijk bleek het schip de lagune in te loodsen. Ver Huell bleef hopen dat de *Admiraal Evertsen* bij een draaiende

18 Ver Huell 1835, p. 85.

19 Over dit verblijf, zie Straver 2015.

wind toch de lagune zou kunnen bereiken, maar Buyskes besloot het schip en zijn lading op te geven en over te stappen op de te hulp geschoten Amerikaanse brik *Pickering*.

Met het vergaan van de *Admiraal Evertsen* zag Ver Huell niet alleen zijn omvangrijke collectie naturalia en etnografica en veel van zijn natuurhistorische schetsen en aanteekeningen verloren gaan, maar ook zijn vooruitzichten op een glanzende loopbaan als zeeofficier. Hij hield er uiteindelijk een diepe wrok jegens Buyskes aan over. Zijn superieur had hem op Java al laten weten dat hij het commando over de *Admiraal Evertsen* liever in handen had gezien van een oudere en meer ervaren kapitein-ter-zee. Buyskes had hem tot zijn diepe teleurstelling ook niet opgenomen in het lijstje van officieren die hij vanwege hun aandeel in het dempen van de opstand voordroeg om te worden gedecoreerd. Toen Ver Huell zich later hierover bij Buyskes beklaagde, reageerde deze volgens hem op afgemeten toon: ‘Ge hebt Uwe pligt gedaan, dat heb ik in mijn rapport openlijk bekend.’²⁰

Terug in Nederland nam Buyskes de volledige verantwoordelijkheid voor het verloren gaan van de *Admiraal Evertsen* op zich. De zaak werd in 1820 beoordeeld door het Hoog Militair Gerechtshof en met een vrijspraak afgedaan.

Een mindere post op de wal

Ver Huell werd na terugkomst in Nederland op non-actief gesteld. In Doesburg huwde hij in 1821 met Louise de Vaynes van Brakell, de oudste dochter van de garnizoenscommandant, met wie hij voor zijn vertrek naar Indië reeds korte tijd verloofd was geweest. Dit huwelijk en de geboorte van zijn zoon Alexander in 1822 maakten een hervatting van zijn carrière op korte termijn wenselijk.

Zijn oom Carel Hendrik deelde hem na een gesprek met de minister mee dat hij een paar jaar als eerste officier op een fregat zou kunnen dienen. Bij het schrijven van zijn *Levensherinneringen* herinnerde hij zich dit moment nog levendig:

Verstomd hoorde ik dit aan. Het is licht na te gaan, wat er in mijn hart moest omgaan. Ik verbleekte en viel driftig tegen mijn Oom uit, dadelijk voor den Minister te willen gaan en mijne demissie nemen, was dat het loon voor mijn bewezen diensten in de Oost, van al mijn verliezen bij de ongehoorde schipbreuk van de *Evertzen*?²¹

Hij beschouwde het aanbod als een onverdiende degradatie. Een volgend aanbod, om te worden aangesteld als onderequipagemeester op 's Lands Werf te Rotterdam, vond hij eveneens vernederend, maar er bleven hem weinig alternatieven. ‘Alhoewel ik nog jong was en oneindig meer eer stelde om te blijven vaaren, dan eene mindere post, vergeten op eene werf, aan te nemen,’ schreef hij later in zijn *Levensherinneringen*, ‘zoo was er niets anders op, als toe te geven.’²² Hij verhuisde in oktober 1822 met zijn gezin naar Rotterdam.

20 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell*, 1812-1839, f. 437.

21 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell*, 1812-1839, f. 454-455.

22 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell*, 1812-1839, f. 456.

Ver Huell moest zijn loopbaan aan de wal voortzetten zonder voorlopig te kunnen rekenen op bescherming of begunstiging. Op de marinewerf steeg hij pas na verloop van tijd in positie en aanzien. In januari 1826 werd hij tot kapitein-ter-zee bevorderd, een promotie die de weg vrij maakte voor een succesvolle sollicitatie in 1828 naar de positie van equipagemeester. Hij kon nu met zijn gezin een comfortabele dienstwoning aan de Nieuwe Haven betrekken en genoot een stijgend maatschappelijk aanzien.

Zo werd hij in 1832 benoemd tot *ancien* (ouderling) in de Rotterdamse Église Réformé Wallonne, een functie die hij tot 1849 zou blijven vervullen.²³ Na zijn aanstelling op de marinewerf had Ver Huell deze ‘Waalse kerk’ vermoedelijk vooral gekozen vanwege de affiniteit met de Franse taal en cultuur die hij van huis uit had meegekregen. Hij vond er een betrekkelijk vrijzinnig en tolerant kerkelijk klimaat dat ruimte bood voor de godsdienstige denkbeelden waarin hij, vooral door zijn moeder, was opgevoed.

Als onderequipagemeester en equipagemeester van ’s Lands Werf hield hij betrekkelijk veel tijd over voor nevenactiviteiten. In zijn *Levensherinneringen* noteerde hij over deze periode: ‘Intusschen had ik een zeer aangenaam leven. Mijne uren van uitspanning wijdde ik aan het beoefenen van kunsten en wetenschappen [...]’.²⁴

Ver Huell koesterde nog steeds de ambitie om met zijn ‘natuur-onderzoekingen’ in Oost-Indië naar buiten te treden. Het tijdschrift de *Algemeene Konst- en Letterbode* publiceerde in 1821 en 1823 enkele korte reisverhalen van zijn hand, over de vulkaan van Ternate en het eiland Diego Garcia.²⁵ Daarbij vatte hij het plan op om het volledige verhaal van zijn reis naar Oost-Indië op schrift te stellen en een uitgave daarvan voor te bereiden.

Hij verwerkte zijn reisindrukken intussen ook in een groot aantal tekeningen en aquarellen. Hij was een amateurtekenaar wiens werk beperkingen vertoonde op het gebied van de compositie, het perspectief, de menselijke figuur en het portret. Toch bleef hij als liefhebber van de Natuurlijke Historie de tekenkunst koesteren als een onontbeerlijk instrument bij zijn ‘natuuronderzoekingen’. Een persoonlijk dagboek met talrijke schetsen en daarbij behorende aantekeningen was verloren gegaan bij de schipbreuk van de *Admiraal Evertsen*, maar een groot schetsboek en een blikken koker met kaarten en losse schetsen bleven behouden.²⁶ Terug in Nederland zette hij zich aan het werk om de schetsen uit te werken tot een aantal landschappen.

Aanvankelijk was het zijn voornemen om een ‘grootte Atlas met schilderachtige gezigten in Oost Indiën’, opgedragen aan de koningin, te doen uitgeven.²⁷ In 1824 verschenen onder de titel *Gezigten in Oost-Indië* de eerste vier platen, voorzien van onderschriften in het Nederlands en het Frans en van losse gedrukte toelichtingen.²⁸ De uitgave werd echter niet voortgezet, volgens Ver Huell vanwege de teleurstellende kwaliteit van de lithografieën.

In 1834 maakte hij kennis met de opbrengsten van een wetenschappelijke ontdek-

23 De Villeneuve 1999, p. 125.

24 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell, 1812-1839*, f. 469.

25 Ver Huell 1821; Ver Huell 1823.

26 Ver Huell 2008, p. 449, vn. 513.

27 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell, 1812-1839*, f. 462.

28 Ver Huell 1824.

kingsreis in de Stille Oceaan die admiraal J. Dumont d'Urville in de jaren 1826 tot 1829 maakte met het korvet *Astrolabe*.²⁹ Hij was diep onder de indruk van wat de Fransen hadden gepresteerd. Omdat de *Astrolabe* tussenstops op Ambon, Ceram en andere Molukse eilanden had gemaakt, herkende hij in de platenatlas bij het reisverslag een aantal lokaties waar hij zelf was geweest. Op 26 juli 1834 schreef hij in een brief aan zijn oom:

Ik heb met een onbegrijpelijk genoegen plaatsen nagetekend gevonden waar ik ook geweest ben, en mij mijn reizen met een vernieuwd vermaak voor den geest gebracht. Ik zal nu mijn O.I. [Oost-Indische] Teekeningen ook rangschikken als een Atlas bij mijn herinneringen [...]. Waarom heeft men niet iets van dien aard gemaakt toen onze schepen de aard rondgezeild zijn?³⁰

Geïnspireerd door de expeditieverslagen van Dumont d'Urville, in het bijzonder de platenatlassen, vervaardigde Ver Huell voor eigen gebruik een reeks *Schilderachtige Ophelderingen der Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*, bestaande uit honderd kleurige aquarellen van ca. 40 bij 56 cm., genummerd, voorzien van verwijzingen naar de reisbeschrijving en aangevuld met een reeks losse, handgeschreven toelichtingen.³¹ Het idee om zijn reisbeschrijving vergezeld te doen gaan van een platenatlas met 'schilderachtige ophelderingen', moest hij echter laten varen:

Tot mijn leedwezen kan ik, uit hoofde van de groote onkosten, aan zulk eene onderneming verbonden, deze reeds talrijke verzameling van teekeningen, niet bij deze mijne Herinneringen voegen, welke anderszins zoo zeer mijne gebrekkige en onvolkomen beschrijving zouden ophelderen; te meer daar er tot nog toe weinig van dien aard, deze heerlijke gewesten betreffende, het licht ziet.³²

Het boek *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* verscheen in twee delen, in 1835 en 1836. Het was geïllustreerd met een bescheiden aantal platen met landschappen en vignetten met tekstillustraties.

Fraaije kunsten en wetenschappen

De uitgave van *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* vestigde Ver Huells naam als schrijver van een nieuw genre reisverhaal. In 1836 werd hij uitgenodigd om zitting te nemen in het bestuur van de Rotterdamse afdeling van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen. Wellicht werd hij hiervoor benaderd door de predikanten van de Waalse kerk, G.H.M. Delprat en D.T. Huet, met wie hij als ouderling goed bekend was en die beiden bestuurslid van de Rotterdamse afdeling van de *Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen* waren.

29 *Voyage de la corvette l'Astrolabe 1830-1835*. De publicatie omvatte dertien delen, met het reisverslag en verslagen van wetenschappelijk onderzoek, en vier begeleidende platenatlassen.

30 *Brieven van zijn neef Q.M.R. Ver Huell*. Nationaal Archief 2.21.004.04-307, nr. 35, f. 3.

31 De aquarellen zijn op klein formaat gereproduceerd in Ver Huell 2008, p. 497-592. Voor een portret van Ver Huell als tekenaar, zie Ver Huell 2008, p. 31-83.

32 Ver Huell 1835, p. XIII.

Het was een eer om in deze kring van vooraanstaande Rotterdammers en geleerde vrienden te worden opgenomen. Het bestuur werd op dat moment, behalve door Ver Huell en de twee predikanten, gevormd door bekende letterkundigen zoals H. Tollens en A. van der Hoop jr., de juristen A. Bogaers, G. Mees, A. Sieuwerts van Reesema, A. Veder en de ondernemer A. van Rijckevorsel.³³

Voor zijn eerste leesbeurten schreef Ver Huell twee oorspronkelijke literaire verhalen die gebaseerd waren op zijn reizen naar de Molukken en São Salvador. In de zesde leesvergadering van het seizoen 1836-1837, op 28 februari, presenteerde hij het historisch-romantische verhaal *Christina Martha*. De reacties van publiek en bestuursleden waren bijzonder bemoedigend. In een brief aan zijn oom Carel Hendrik vertelt hij dat zij aandrongen op meer reisverhalen: 'wij horen zoo iets zoo weinig', 'wij willen meer met u naar verre gewesten reizen'.³⁴ Een jaar later, op 9 januari 1838, kwam hij aan deze wens tegemoet met een quasi-autobiografisch verhaal, getiteld *Episode uit eene driejarige Krijgsgevangenschap op de Kust van Braziliën*.

Dat Ver Huell in de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen een podium had gevonden, moedigde hem vermoedelijk aan om een tweede reisbeschrijving te publiceren. Dit boek, in 1842 verschenen onder de titel *Mijne eerste zeereis*, handelde over zijn wederwaardigheden als aankomend marineofficier, zijn tocht met de oorlogsbrik *Vlieg* naar Brazilië en het ongewild langdurige verblijf in de stad São Salvador.³⁵ Het was opgedragen aan Jean Chrétien Baud, op dat moment de minister van Marine en Koloniën. Baud had de reis met de *Vlieg* namelijk als adelporst meege maakt en zij waren in São Salvador veel met elkaar opgetrokken. De hoogleraar P.J. Veth raadpleegde het boek in 1860 voor een levensschets van Baud: hij karakteriseerde *Mijne eerste zeereis* geamuseerd als het verslag van 'eene reeks van zonderlinge en romaneske avonturen, door de beide vrienden ondergaan, hoedanige in onze prozaïsche dagen aan niemand meer ten deel vallen'.³⁶

In de seizoenen 1838-39, 1840-41 en 1842-43 leverde Ver Huell eveneens bijdragen aan de Rotterdamse leesvergaderingen, maar deze worden in de jaaroverzichten niet nader omschreven. Vrijwel zeker wijdde hij een leesbeurt aan een betoog over de waarde van het verzamelen en bestuderen van vlinders. In het familiearchief ligt het manuscript van een lezing waarin Ver Huell zich afzet tegen diegenen die de 'Natuuronderzoeker' met zijn vlindernet niet serieus nemen en 'menigmaal hunnen onkunde onder den dekmantel der spotternij [verbergen]'. Zij miskennen de verheven missie van de vlinderaar, want 'de grondige kennis van het nietigste schepseltje vermeerdert de sprekende bewijzen van het bestaan der Godheid'.³⁷

Aanleiding om dit onderwerp te kiezen en zijn fysicotheologische opvattingen uit te

33 Zie Heezen 1992.

34 *Brieven van zijn neef Q.M.R. Ver Huell, 1804 april 17-1837 juli 14*. Nationaal Archief, Inventaris van de archieven van C.A. VerHuell, C.H. Graaf VerHuell, M.J. VerHuell-de Bruyn en C.J. VerHuell, toegangsnummer 2.21.004.04, inventarisnummer 307, brief d.d. 4 maart 1837.

35 De Graaf 1976.

36 Veth 1860, p. 303.

37 Gelders Archief, Collectie Ver Huell, 0490-65: *Verhandelingen en aantekeningen van Q.M.R. Ver Huell, in: 'Zeer Geachte toehoorders en toehoorderessen.'*

dragen moet de publicatie in 1842 van een door hem geschreven *Handboek voor liefhebbers en verzamelaars van vinders* zijn geweest. Tussen 1836 en 1860 leverde Ver Huell, samen met zijn broer Frits, eveneens een liefhebber van de Natuurlijke Historie, talrijke bijdragen aan een serie verhandelingen over Nederlandse insecten die werden gebundeld en uitgebracht door de Amsterdamse boekverkoper J.C. Sepp. Deze reeks droeg een titel die geheel in de lijn van hun beider levensovertuiging lag: *Beschouwing der wonderen Gods, in de minstgeachte schepzelen*.³⁸

Leidsman op het pad van eer

Toen de directeur van de Rotterdamse marinewerf in 1839 overleed, werden zijn taken voorlopig waargenomen door equipagemeester Ver Huell. In deze periode bleken de smetten die aan zijn naam kleefden, onverwacht te zijn gezuiverd. Nadat koning Willem I hem in de Orde van de Nederlandsche Leeuw had geridderd, benoemde koning Willem II hem in 1841 alsnog tot ridder derde klasse in de Militaire Willemsorde vanwege zijn aandeel in het neerslaan van de opstand op de Molukken. Zijn vrouw Louise schreef op 3 februari 1841 aan haar zoon Alexander dat haar echtgenoot ‘klappertandend van kou’, maar zeer vergenoegd van de uitreiking in Den Haag was teruggekeerd:

De koninklijke familie was erg vriendelijk en wat vader vooral genoeg deed, is dat de koning hardop in aanwezigheid van de generaals heeft gezegd dat hij de ridderorde verdiend had.³⁹

Na de directie van de werf twee jaar als equipagemeester te hebben waargenomen, kreeg Ver Huell in december 1841 een tijdelijke aanstelling tot directeur en commandant der marine in Rotterdam, en deze werd in 1843 omgezet in een vaste aanstelling. Hij had nu de leiding over een werf waar zo'n zeshonderd werklieden waren aangesteld.

De directeursfunctie bracht een verhuizing naar de dienstwoning op 's Lands Werf met zich mee. Het statige admiraliteitsgebouw waarin de dienstwoning was gevestigd, werd in de Rotterdamse volksmond ‘het paleis’ genoemd, omdat het door het koninklijk huis veelvuldig voor representatieve doeleinden werd gebruikt.⁴⁰

In deze fase van zijn loopbaan verschenen diverse publicaties die bij de aard van zijn gewichtige ambt pasten. Zo verzorgde hij in de *Verhandelingen en Berigten* betreffende het Zeewezen en de Zeevaartkunde tussen 1841 en 1859 een zestal levensschetsen van overle-

38 *Beschouwing der wonderen Gods, in de minst geachte schepzelen. Of Nederlandsche Insecten, naar hunne aanmerkelijke huishouding, verwonderlijke gedaantewisseling en andere wetenswaardige bijzonderheden.* Amsterdam: J.C. Sepp, 1762-1860. Ook verzorgde Ver Huell vanaf 1834 incidenteel kleine bijdragen aan *Tijdschrift voor Natuurlijke Geschiedenis en Physiologie* jrg. 1834, 1836 en 1839.

39 Bervoets 1997, p. 62.

40 Zo moest er in december 1844 een rouwkamer worden ingericht voor voormalig koning Willem I, in april 1848 voor prins Alexander en in april 1949 nogmaals, vanwege het overlijden van diens vader, koning Willem II. Ver Huell schreef een onbedoeld hilarisch verslag van de uitvaart van Willem I in zijn *Levensherinneringen*. Turksma publiceerde de tekst afzonderlijk onder de titel ‘De lijkst van koning Willem I op de marinewerf te Rotterdam’ (Turksma 1994).

den marineofficieren uit zijn familie- en kennissenkring.⁴¹ In 1849 publiceerde hij *De leidman op het pad van eer, voornamelijk bestemd voor jongelieden in dienst der marine*⁴² en een jaar later, aan het eind van zijn loopbaan, betoogde hij in een verhandeling *De zeevaartkunde in verband beschouwd met fraaije kunsten en wetenschappen* dat jeugdige zeeofficieren aangemoedigd zouden moeten worden om hun ‘uitspanningen’ tijdens reizen in verre gewesten te wijden aan ‘natuur-onderzoekingen’:

want het leidt tot eene hoogere en verfijnde beschaving, en liefde voor fraaije kunsten en wetenschappen, heeft invloed op de zedelijke inborst, en staat in een naauw verband tot alles, wat edel, groot en goed is.⁴³

Bijzondere aandacht besteedde Ver Huell in deze periode aan het overlijden van zijn oom Carel Hendrik. Nadat deze in 1845 kinderloos was overleden, regelde hij niet alleen de nalatenschap, maar stelde hij ook uit diens nagelaten stukken een biografie samen.⁴⁴ In *Het Leven en Karakter van Carel Hendrik Graaf Ver Huell* betoogde hij dat de trouw van Carel Hendrik aan Napoleon Bonaparte geworteld was in zijn liefde voor het vaderland en zijn vrees voor Engelse dominantie over Europa.⁴⁵

Onder de directie van Ver Huell waren de perspectieven voor de Rotterdamse marine-werf intussen verslechterd. De minister van marine en koloniën bepaalde dat de grote lineschepen, fregatten en stoomschepen in Amsterdam zouden worden gebouwd en de kleinere korvetten, brikken en stoomraderschepen in Rotterdam en Vlissingen. De werf in Rotterdam moest inkrimpen en zijn lijnbaan afstoten.⁴⁶ In 1850 werd de werf definitief gesloten.

Erkenning als botanisch tekenaar

Ver Huell werd in de rang van schout-bij-nacht titulair op pensioen gesteld en verhuisde met zijn vrouw naar Arnhem, waar hij zijn laatste jaren doorbracht in de omgeving van zijn broer en schoonfamilie.⁴⁷ Hij was nu in de gelegenheid om meer tijd te steken in bijdragen aan entomologische tijdschriften.⁴⁸

41 In enkele gevallen bewerkte hij aantekeningen over bijzondere episodes tot verhalende teksten. Zo schreef hij op basis van een manuscript van A. Bezemer een verhaal over een bloedige opstand in 1808 aan boord van het korvet *Mandarijn* waar Javaanse rekruten, die op bevel van Daendels waren geronseld en naar de Noord-Molukken werden overgebracht, de bemanning hadden overvallen om zich van het schip meester te maken (Ver Huell 1843). Het verhaal werd herschreven door Willem Leonard Ritter in zijn verhaal *Wanhoop en moed* (1852).

42 Ver Huell 1849. Zie Turksma 1996.

43 Ver Huell 1850, p. 106.

44 Ver Huell 1847.

45 Hoogleraar en politicus J.R. Thorbecke besteedde er in *De Gids* van 1848 uitvoerig aandacht aan en noemde het, ondanks een zeker gebrek aan nauwgezetheid en kritische distantie van de auteur, ‘eene wezenlijke bijdrage tot de geschiedenis van ons Land’ (Thorbecke 1848, p. 1).

46 Zie Lemmens 2005.

47 Zie Bervoets 1996.

48 In het bijzonder *Album der Natuur* jrg. 1852, 1853 en 1858 en *Tijdschrift voor Entomologie* jrg. 1859 en 1860.

Van groeiend belang was zijn medewerking als illustrator van wetenschappelijke botanische publicaties. De kwaliteit van zijn natuurhistorische tekeningen had al in de jaren veertig de aandacht getrokken van de hoogleraren F.A.W. Miquel en W.J. de Vriese, die zich aan de universiteiten van Amsterdam en Leiden in het bijzonder bezighielden met de tropische plantenwerelden van Suriname en Nederlands-Indië. Beide hoogleraren waren opgetogen over de wijze waarop Ver Huell veelal verdroogd en verkleurd plantmateriaal uit Zuid-Amerika en Oost-Indië in zijn tekeningen tot leven bracht. Toen zij een beroep op hem deden om hun publicaties over de flora van Suriname en Nederlands-Indië van tekeningen te voorzien, greep hij de gelegenheid om als tekenaar aan hun publicaties mee te werken met beide handen aan.⁴⁹ Als botanisch tekenaar lijkt Ver Huell een welverdiende erkenning te hebben gevonden. Hij kreeg het lidmaatschap van de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam aangeboden en werd geïntroduceerd in genootschappen zoals de Koninklijke Nederlandsche Maatschappij tot aanmoediging van den Tuinbouw en de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem.

Bekentenissen

In het Gelders Archief ligt een omvangrijk manuscript waarin Ver Huell levensherinneringen heeft opgetekend, van zijn vroege kinderjaren tot het einde van zijn loopbaan in de marine. Ook schreef hij een betrekkelijk uitvoerige terugblik op de vorstelijke begrafenis en de ontvangsten voor vorstelijke bezoekers die hij als directeur van de Rotterdamse marinewerf had georganiseerd, en over zijn ‘werken en liefhebberijen’ in Arnhem.⁵⁰ Hij moet er aan begonnen zijn toen hij tot directeur van de marinewerf was benoemd, en heeft er vermoedelijk ook na zijn pensionering aan doorgewerkt.⁵¹ Terwijl Ver Huell zich in zijn publicaties steeds bewust bleef van zijn status en imago als marineofficier, lijkt hij zijn levensherinneringen niet in zijn officierstenu, maar en *pro fond négligé*, in zijn kamerjas, te hebben geschreven. Ze bevatten ontboezemingen van persoonlijke aard die in zijn publicaties ontbreken.

Om te beginnen was hij openhartiger over zijn frustraties. Zo beklaat hij zich bitter over de laattinkende houding waarmee hij als jong marineofficier in zijn woonplaats Doesburg was bejegend. Dat hij door zijn oom in het zadel was geholpen, leverde een hardnekkig stigma op:

Toen ik naderhand met eere in den rang die ik bekleedde, gediend had, toen ik in de Oost gewigtige diplomatiek betrekkingen bekleed had en eindelijk mijne borst met wel verdiende eeretekens versierd was, waaronder het gouden kruis der Militaire Willemsorde op het veld van eer verworven, dit alles baatte niet: ik was en bleef een voortgeschopte, ijdele, nietswaardige.⁵²

49 Ver Huell 2013, p. 92-93.

50 Gelders Archief, 0490-58: Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell, 1812-1839*; losse manuscripten over bijzondere gebeurtenissen op de marinewerf; *Mijne werken en liefhebberijen (tot 1858)*.

51 Over de structuur en datering van deze manuscripten, zie Ver Huell 1996, p. XIII-XV.

52 Ver Huell 1996, p. 145.

Ook gaf hij in zijn herinneringen ruim baan aan zijn gevoelens van wrok jegens Buyskes, die hij hoe langer hoe meer was gaan beschouwen als de kwade genius die zijn varende loopbaan had gefnuikt en het 'eerherstel' waarop hij aanspraak maakte, tot diens overlijden in 1838 had tegengewerkt.

In de tweede plaats spreidde hij in de levensherinneringen een opmerkelijke openhartigheid en zelfgenoegzaamheid ten toon met betrekking tot de amoureuze escapades in zijn jonge jaren. In het bijzonder tijdens de reizen naar São Salvador en de Oost-Indiën gaf de licht ontvlambare charmeur graag toe aan de verleidingen die zich aan hem voordeden. De overtuiging dat hij slechts de stem der natuur gehoorzaamde, bood Ver Huell een vrijbrief voor galanterieën waarmee hij moederlijke vrouwen voor zich innam, maar waarbij zijn voorkeur leek uit te gaan naar jonge vrouwen die hij vanwege hun naïviteit en vrijmoedigheid als 'kinderen der natuur' kon beschouwen. Ze resulteerden in vrijblijvende en meestal kortstondige amoureuze contacten. 'Al wederom eene zonde beleden, even als in de *Confessions* van Rousseau,' schreef hij, eerder koket dan berouwvol, in een passage over een heimelijke liaison met 'een jonge knappe weduwe' op Banda.⁵³

Het zou een aanwijzing kunnen zijn dat de posthuum gepubliceerde autobiografische bekentenissen van Jean Jacques Rousseau model hebben gestaan voor deze levensherinneringen. Blijkens de door hem aangebrachte paginering van de manuscripten heeft Ver Huell evenals Rousseau een tweedeling voor ogen gehad. Het eerste deel van 159 pagina's handelt over zijn kindertijd, zijn jeugdijaren bij de marine, zijn reis naar São Salvador en zijn terugkeer naar Doesburg.⁵⁴ Een tweede deel van 515 pagina's heeft betrekking op zijn carrière onder oom Carel Hendrik, zijn reis naar de Oost-Indiën en, zij het veel minder uitvoerig, zijn werkzame leven op 's Lands Werf te Rotterdam. De ambitie om zo'n autobiografie te schrijven zou kunnen verklaren waarom hij in de levensherinneringen heeft uitgeweid over de reizen naar São Salvador en de Oost-Indiën, terwijl hij daarover al reisbeschrijvingen had gepubliceerd.

Hoewel Ver Huell de manuscripten met levensherinneringen in de loop van de tijd heeft gecorrigeerd en aangevuld, heeft hij ze nooit in het net uitgeschreven of persklaar gemaakt. Zijn zoon Alexander is na het overlijden van zijn vader begonnen met het redactioneel bewerken van de levensherinneringen, maar is daarmee slechts veertien pagina's gevorderd. Van een volledige publicatie van de levensherinneringen is het nooit gekomen.

3.3 Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën

De twee delen van Ver Huells *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* verschenen in 1835 en 1836. We wijden een uitvoerige bespreking aan deze reisbeschrijving omdat hij in dit werk zijn herinneringen aan de historische Christina Martha op schrift heeft gesteld en andere historische bronnen over haar bijzonder schaars zijn.⁵⁵

53 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell, 1812-1839*, f. 234.

54 L. Turksma verzorgde een editie van dit eerste deel in Ver Huell 1996.

55 Voor de begrippen 'reisverhaal' en 'reisbeschrijving', zie Barend-van Haften 1990.

Hij werkte met volharding aan de uitvoering van het besluit om zijn reisherinneringen in woord en beeld vast te leggen. Daarbij moet hij zich bewust zijn geweest van de grenzen die hij aan zijn ambities moest stellen. Zijn reisbeschrijving en de bijbehorende reeks aquarellen van tropische landschappen en taferelen waren niet het werk van een professionele onderzoeker of tekenaar, maar van een amateur die op bezigheden buiten de diensturen was aangewezen. Omdat de opbloei van het genre van de reisbeschrijving in de *Bataviasche* en *Javasche Courant* in de jaren twintig zich buiten zijn gezichtsveld voltrok, had hij ook geen Nederlandse voorbeelden om zich aan op te trekken.

Het verhaal van de reis

De hoogleraar J. Ackersdijck, die de beide delen van de *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indië* recenseerde in *De Gids*, verwelkomde de reisbeschrijving, want ‘nog altijd weten wij veel te weinig van dat heerlijke Land en van zijne talrijke bewoners’. Hij karakteriseerde het boek als ‘een reisverhaal, dat ons meer bekend maakt met onze Oost-Indische Koloniën’, met ‘levendige beschrijvingen van de Landen, welke de reiziger gezien en verhalen van gebeurtenissen, welke hij bijgewoond heeft’.⁵⁶

Ver Huell vond het op schrift stellen van zijn herinneringen geen gemakkelijke opgave. Als motto voor zijn reisherinneringen koos hij een zinsnede uit *Voyage de la Troade*, het verslag van een reis naar de ‘vlakte van Troje’ door J.B. Lechevalier:

‘Het is voor een reiziger een groot goed om uit zijn eigen waarnemingen kennis en aangename gevoelens te hebben opgedaan die hij zich zijn leven lang blijft herinneren; maar het is moeilijk ze te delen.’⁵⁷

Zoals hij in het *Voorberigt* van het boek aangeeft, waren zijn herinneringen na de reis nog bijzonder levendig, maar heeft hij om ze te ordenen dankbaar gebruik gemaakt van een scheepsjournaal dat bij de schipbreuk van de *Admiraal Evertsen* behouden was gebleven:

Wijlen mijn vriend, de Luitenant ter Zee H.P.N. ’T HOOFT, getrouw metgezel op al mijne wandelingen en togten door onze Oost-Indische eilanden, had zijn scheepsjournaal behouden, dat ik op de te huis-reize op het Engelsch koopvaardij schip *the Cadmus* afschreef. Hierdoor erlangde ik eenigermate de tijdrekenkundige volgorde van mijn verhaal terug.⁵⁸

Het verhaal begint ‘in het laatst van het jaar 1815, toen het Eskader werd uitgerust, om onze oude Oost-Indische Koloniën van het Britsch Gouvernement over te nemen’,⁵⁹ en eindigt op 25 november 1819 met de thuiskomst in Hellevoetsluis. Het wordt chronologisch verteld, zonder de opeenvolging van episodes duidelijk te markeren door een in-

56 Ackersdijck 1838, p. 411.

57 Ver Huell 1835, p. III: ‘C’est un bien pour un voyageur, d’avoir acquis par ses propres observations, des connaissances et des émotions douces, dont le souvenir se renouvelle pendant toute sa vie; mais il est difficile de les partager.’ Het citaat komt uit Lechevalier I, 1802, p. 135.

58 Ver Huell 1835, p. XIV.

59 Ver Huell 1835, p. I.

deling in hoofdstukken en paragrafen. De invoeging van witregels brengt wel een geleiding in de tekst aan.

De reisbeschrijving heeft de structuur van een journaal waarin de verteller het tempo naar believen versnelt en vertraagt.⁶⁰ Zo besteedt hij naar verhouding weinig pagina's aan de uitreis van Texel naar Batavia, de bijzonder moeizame tocht van Ambon naar Ternate en de thuisreis van Mauritius naar Hellevoetsluis. Vooral over zijn eerste verblijf in Surabaya, van november 1816 tot februari 1817, deelt hij opvallend weinig mee.

De eerste episode waarin Ver Huell uitweidt over zijn indrukken van land en volk, handelt over de tocht die de *Admiraal Evertsen* naar Makassar maakte voor de overname van het bestuur van de Britten. In de herinneringen aan de acht weken van zijn verblijf toont hij zich vooral gefascineerd door de met veel ceremonieel opgeluisterde bezoeken van en aan de vorst van Goa die hij als eerste officier van de *Admiraal Evertsen* meemaakte. Een beschrijving van het fort en de stad geeft enige historische achtergrond en het verslag van enkele 'toeren in de omgeving'⁶¹ bevat volkenkundige bijzonderheden.

Op Banda verbleef Ver Huell vijf weken. Als commandant-ad-interim van de *Admiraal Evertsen* was hij verantwoordelijk voor de bestuursovername. Daarnaast had hij tijd voor natuurhistorische verkenningen op de vulkaan Gunung Api en op de eilanden Banda Besar en Banda Neira.⁶²

De episode over de opstand op de Ambonse eilanden neemt qua omvang eenderde deel van de *Herinneringen* in beslag. Ze behandelt achtereenvolgens het uitbreken van de opstand in de maanden mei en juni, Ver Huells natuurhistorische verkenningen in de omgeving van de stad Ambon, de impasse in de opstand tot de komst van extra troepen en ten slotte het neerslaan en de afwikkeling van de opstand in de maanden november en december. Ackersdijck merkte over deze episode op dat het 'verkiezlijk [ware] geweest, de beschrijving van het schoone eiland Amboina vóór of na, maar niet midden in het verhaal van den bloedigen opstand te plaatsen'.⁶³

Aan het verblijf van nog geen drie weken op Ternate besteedt Ver Huell veertig pagina's. Hij had de diplomatieke opdracht om de sultans van Ternate en Tidore te informeren over de behaalde overwinning en te bedanken voor de door hen ter beschikking gestelde hulpstroepen. De episode is naar verhouding de meest uitvoerige in de reisbeschrijving omdat ze niet alleen de ceremoniële ontvangsten aan de sultanshoven beschrijft, maar ook zo'n twintig pagina's wijdt aan een bestijging van de vulkaan van Ternate.

Tijdens het tweede verblijf te Surabaya, van maart tot oktober 1818, werd de *Admiraal Evertsen* nagezien en gereed gemaakt voor de thuisreis. Ver Huell vertelt het een en ander over zijn verkenningen in het Europese uitgaansleven van Surabaya en zijn uitstapjes

60 Ver Huell schreef 518 pagina's over een reis van 210 weken, een gemiddelde van 2,5 pagina per week. Aan de uitreis besteedde hij 0,8 pagina's per week, aan het verblijf te Makassar 4,1, Surabaya (1) 0,2, Banda 7,0, Ambon 4,9, Ternate 16,0, Surabaya (2) 1,8, Batavia 3,5, Diego Garcia 5,3, Mauritius 2,6 en aan het restant van de thuisreis 0,3 pagina's per week.

61 Ver Huell 1835, p. 50.

62 Over deze episode, zie Straver 2015.

63 Ackersdijck 1838, p. 417.

naar enkele vorstenhoven op het naburige eiland Madura en naar de islamitische heiligdommen in de naburige residentie Gresik. Toch neemt deze episode in verhouding tot de lange verblijfsduur relatief weinig ruimte in beslag.

Alvorens de thuisreis werd aangevangen, lag de *Admiraal Evertsen* nog bijna drie maanden op de rede van Batavia. Ver Huell benutte deze periode om uitstapjes in de omgeving van de stad te maken, samen met zijn vriend Baud met wie hij in São Salvador veel was opgetrokken en die nu in Batavia werkzaam was op de secretarie van het gouvernement. Met Baud had hij, destijds in Brazilië, een tochtje door het achterland van São Salvador gemaakt en in deze episode van zijn reisbeschrijving verhaalt hij daarover in een uitvoerige terugblik.⁶⁴ Op uitnodiging van gouverneur-generaal Van der Capellen verbleef hij ook enkele dagen in Buitenzorg, waar hij de omgeving verkende met de schilder Antoine Payen. De episode bevat vooral beschrijvingen van door Ver Huell ter plekke getekende landschappen.

De *Admiraal Evertsen* leed schipbreuk bij Diego Garcia in de tweede week van april. In afwachting van het schip dat hen naar Mauritius zou brengen, verbleef Ver Huell met een deel van de bemanning tot eind juni op het atol waar zij te gast waren op de kokospalmplantages. Het verslag van zijn natuurhistorische verkenningen is een naar verhouding uitvoerige episode geworden omdat hij zijn notities na terugkomst in Nederland aanvulde met literatuurstudie over het koraal, de flora en fauna, de kokos-cultuur en de geschiedenis van het atol. Eenmaal aangekomen op Mauritius duurde het nog zes weken voordat de thuisreis kon worden vervolgd op het Britse transportschip *Cadmus* zodat Ver Huell nog enkele uitstapjes in de omgeving van Port Louis kon maken.

De aaneenschakeling van chronologisch geordende episodenvormde het kader waarbinnen Ver Huell een drietal in de opdracht en het *Voorberigt* geformuleerde doelstellingen wilde realiseren: eerherstel voor zichzelf bewerkstelligen, getuigenis afleggen van zijn passie voor de overweldigende natuur van de Indische archipel en het publiek informeren over het verloop van de opstand op de Molukken.

Streven naar eerherstel

In het *Voorberigt* bekende Ver Huell dat hij het boek had geschreven met ‘een gemengd gevoel van groot genoegen en grievende herinneringen tevens’.⁶⁵ In dit verband memoreerde hij in het bijzonder de schipbreuk van de *Admiraal Evertsen*. Het was een pijnlijke herinnering, niet alleen omdat daarbij zijn collectie naturalia en etnografica en veel van zijn schetsen en aantekeningen verloren waren gegaan, maar vooral omdat hij ervan overtuigd was dat het schip bij een gunstige wind de lagune van Diego Garcia had kunnen bereiken. Hij was echter gedwongen geweest om zich neer te leggen bij het besluit tot ontscheping op de te hulp geschoten Amerikaanse brik *Pickering*. Omdat hij tot het laatst op een verandering van windrichting was blijven hopen, had hij, nadat het bevel

64 Ver Huell 1836, p. 134-149. Het is de enige flash back in de chronologisch verhaalde reisherinneringen. Hij verhaalt opnieuw over dit tochtje in zijn tweede reisbeschrijving, *Mijne eerste zeereis* (1841).

65 Ver Huell 1835, p. XVII.

tot ontschepping was gegeven, impulsief besloten om zo lang mogelijk aan boord te blijven. Dit besluit luidde het einde van zijn varende loopbaan in. Hem werd na twee jaar dienst als commandant-ad-interim op een linesschip geen overeenkomstig commando in het vooruitzicht gesteld.

In het Voorbericht van de Herinneringen verklaarde Ver Huell op het verlies van de Admiraal Evertsen te willen terugkomen omdat de ware toedracht onvoldoende bekend was en omdat er recent nog ‘openlijke verhalen in het licht [waren] verschenen, tegen wier partijdigen geest ik vermeen een getrouw en met de eenvoudige waarheid strookend verslag van deze noodlottige gebeurtenis te moeten overstellen.’⁶⁶ Deze opmerking had betrekking op een ingezonden stuk in het *Letterkundig Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak*, getiteld *Het verongelukken van 's lands schip Admiraal Evertsen, en lotgevallen van het scheepsvolk na die schipbreuk*.⁶⁷ De anonieme auteur, een van de officieren of kadetten onder Ver Huells commando die na twee maanden van Diego Garcia werden opgehaald, uitte schampere kritiek op de bij de ontschepping genomen beslissingen en portretteerde Ver Huell als een officier die feitelijk geen commando uitoefende en onder de bemanningsleden geen enkel gezag had. Ver Huell voelde zich geroepen om een en ander recht te zetten in een eigen ingezonden stuk, maar zijn opponent was niet onder de indruk: hij suggereerde dat ‘de Heer VER HEULL meerdere geschiktheid bezit voor Equipaadje-meester dan voor Scheepsbevelhebber’ en ontkende luchthartig hem hiermee onrecht te willen aandoen.⁶⁸

Bij zijn voornemen om de ware toedracht van de schipbreuk te publiceren moest Ver Huell voorzichtig opereren. Het onderzoek naar de schipbreuk van de Admiraal Evertsen was al in 1820 afgedaan door het Hoog Militair Geregtschhof. Ver Huell was niet als getuige opgeroepen en had dus niet de gelegenheid gekregen om naar voren te brengen dat het schip zijns inziens bij gunstige wind de baai van Diego Garcia had kunnen bereiken. Zijn oom Carel Hendrik raadde hem af om zijn herinneringen te publiceren omdat hij zichzelf in de vingers zou kunnen snijden met een poging om op dit punt alsnog zijn gelijk te halen.⁶⁹ Ver Huell nam de waarschuwing ter harte. In een bijzonder omzichtige passage verklaarde hij dat zijn relaas van de schipbreuk

aan den eenen kant de bewijzen zal geven van heilige waarheidsliefde, en aan den anderen kant van schuldige hoogachting voor den geëerbiedigden vlootvoogd, wiens vlag als bevelhebber des Eskaders van het schip woei, en wiens gedragingen en bevelen op het gewigtig oogenblik, toen hij het verlaten van hetzelfde uitdrukkelijk gebod, door den scheepsraad, door dien Admiraal gepresideerd, zijn bekrachtigd, en daarna in het vaderland door eenen krijgsraad volledig zijn goedgekeurd geworden.⁷⁰

66 Ver Huell 1835, p. XVI.

67 N.N. 1834, p. 155-170. De reactie van Ver Huell werd in dezelfde jaargang van *Letterkundig Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak voor het jaar 1834* geplaatst op p. 232-235 en het weerwoord op p. 283-286.

68 N.N. 1834, p. 285.

69 Van Fraassen 2008, p. 394.

70 Ver Huell 1835, p. XVII.

Aan deze verklaring voegde hij de opmerking toe dat hij het niet gepast vond om in zulke situaties achteraf een hard oordeel over de verantwoordelijke bevelhebbers te vellen, daarmee implicerend dat kritiek wel ongepast, maar toch gerechtvaardigd zou kunnen zijn.

Buyskes reageerde in eerste instantie beleefd op het eerste deel van de *Herinneringen* dat Ver Huell hem deed toekomen. In december 1835 schreef hij hem een dankbrief. Hij zei dat hij er zelf niet aan toe was gekomen om een verslag van de opstand te publiceren, maar dat het hem genoeg deed dat een van zijn officieren deze taak op zich had genomen. Het vervolg van de brief wordt door Van Fraassen als volgt samengevat:

Buyskes zou echter graag gezien hebben dat Ver Huell hem vooraf van zijn voornemen in kennis had gesteld, zodat hij hem belangrijke mededelingen had kunnen bezorgen, omdat hij van het ministerie van Marine zeer volledige afschriften gekregen had van al zijn rapporten en brieven. Buyskes ging verder met te zeggen dat het nu te laat was om die rapporten en brieven ter beschikking te stellen. Als hij het tot verdere opheldering echter nodig achtte, na kennis te hebben genomen van Ver Huells werk, zou Buyskes zijn rapporten en orders ‘mede door den druk bekend geven’. Het laatste klinkt als een verhuld dreigement.⁷¹

In januari 1836 stuurde Buyskes nog een tweede brief waarin hij Ver Huell verzocht om de tekst van het besluit van het Hoog Militair Gerechtshof waarin het beleid van Buyskes bij het vergaan van de *Admiraal Evertsen* werd goedgekeurd, als voetnoot of bijlage in zijn boek op te nemen. Ver Huell kwam aan dit verzoek tegemoet door het besluit als bijlage aan het eind van het tweede deel te plaatsen. In de toelichting erkende hij deemoedig dat de hoop op behoud door een verandering van windrichting hem destijds wellicht had verblind en dat ‘mogelijk de *Admiraal BUYSKES* met meer kalmte en beradenheid den hopeloozen toestand van onzen bodem inzag’.⁷²

In *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indië*n zwakte Ver Huell dus de stelligheid van zijn kritiek op Buyskes af. In plaats daarvan benadrukte hij de dienstijver waarmee hij zelf onophoudelijk geprobeerd had aan de wensen van zijn superieuren te voldoen. Hij contrasteerde zijn eigen inzet met de tot misstanden leidende onbekwaamheden die hij meende op te merken bij andere officieren van het Oost-Indisch eskader.⁷³ Ook probeerde hij afbreuk te doen aan de naam die Buyskes als efficiënt en doortastend officier in Indië had opgebouwd, door hem af te schilderen als een man die het op kritieke momenten ontbrak aan leidinggevende kwaliteiten en persoonlijke moed. Dat beeld is volgens Van Fraassen moeilijk te rijmen met de wijze waarop Buyskes in de laatste maanden van 1817 het bestuur over de Molukken voerde en leiding aan de militaire operaties gaf: ‘Uit zijn nagelaten papieren laat hij zich kennen als een bekwaam bestuurder en uitstekend manager, die veel werk verzet heeft in de tijd die hij op Ambon was.’⁷⁴

De eerste reacties op de *Herinneringen* gaven Ver Huell goede hoop dat hij in ieder

71 Van Fraassen 2008, p. 395.

72 Ver Huell 1836, p. 246.

73 Voor een kritische vergelijking van Ver Huells reisbeschrijving met zijn eigen *Levensherinneringen* en andere historische bronnen, zie Van Fraassen 2008, p. 323-385.

74 Van Fraassen 2008, p. 364.

geval bij het geletterde publiek in zijn streven naar eerherstel zou slagen. In het tijdschrift *Vaderlandsche Letteroefeningen* werd het eerste deel in 1836 lovend besproken.⁷⁵ De recensent liet zijn verdiensten als marineofficier buiten beschouwing, maar noemde zijn waarnemingen van land en volk belangwekkend en beval in het bijzonder het ‘alderbelangrijkst verhaal van den opstand der Molukken’ in de aandacht van de lezers aan. Op 9 augustus 1836 schreef Ver Huell een brief aan zijn oom Carel Hendrik waarin hij de recensie bijna in haar geheel citeerde. Hij was opgetogen:

Ziedaar zeer geliefde Oom, een kort extract der Recensie. Waarlijk het is [...] alles wat ik maar verlangen kan, en mijn Hart gevoelt die strelende gedachte dat mijne vorige wapenbroeders kunnen overtuigd worden dat ik niet geheel en al die ben, welke Buyskes mij heeft getracht te willen maken. Ik dank God! – voor deze herstelling van mijne Eer! – en het missen van een Lintje in mijn knoopsgat is geen hartzeer meer voor mij! –⁷⁶

De luisterrijke natuur

In het *Voorberigt* aan de lezer verklaarde Ver Huell dat hij op reis was gegaan om ‘gewigtige zeevaartkundige ervaring’ op te doen, maar ook om zijn ‘onwêestaanbare zucht tot Natuur-onderzoekingen’ te bevredigen.⁷⁷ De kennismaking met Indië had hem een onbeschrijfelijk genoegen gedaan:

Die weelderige rijkdom der natuur; die digte ondoordringbare wouden, waar de palmen hunne sierlijke kruinen boven verheffen; die uitgestrekte, liefelijk groenende, rijstvelden; die heldere hemel, waarvan het azuur getemperd wordt door den opstijgenden rook der trotsche volkanen; die inwoners, zoo geheel vreemd van zeden en gebruiken; dat talloos heir van schepselen, wier wondervolle menigte deze liefelijke gewesten, in duizenderlei verschillende gedaanten, met leven vervult; – dit alles maakte eenen diepen indruk op mij, en ik voelde mij gedrongen, om al mijne gewaarwordingen en ontmoetingen dadelijk op de plaats zelve op te teekenen.⁷⁸

Hij verklaarde dat hij de tijd buiten de diensturen zo veel mogelijk had besteed aan zijn passie, met ‘de teekennen in de eene, en de noodige werktuigen tot het verzamelen van voorwerpen uit de Natuurlijke Historie, in de andere hand’.⁷⁹ Hoewel zijn collectie van naturalia en etnografica verloren was gegaan en hij de uitgave van een platenatlas niet had kunnen realiseren, wilde hij toch een breder publiek in zijn reiservaringen laten delen door ze op schrift te stellen.

Recensent Ackersdijck waardeerde in *De Gids* vooral de natuurbeschrijvingen van Ver Huell. Hij plaatste zijn *Herinneringen* in de traditie van de Europese Verlichting:

75 *Vaderlandsche Letteroefeningen* 1836, I. Boekbeschouwing, p. 433-436.

76 *Brieven van zijn neef Q.M.R. Ver Huell*. NA 2.21.004.04-307, nr. 39, f. 3.

77 Ver Huell 1835, p. IX.

78 Ver Huell 1835, p. X.

79 Ver Huell 1835, p. X.

Grootendeels handelt het over Nederlandsche Koloniën; de Heer V.H. [Ver Huell] heeft ze bezocht met gevoel voor de schoone natuur en zijne opgetogenheid drukt hij in den stijl zijner beschrijvingen uit. Hij is veel te bescheiden, wanneer hij op zich zelve toepast het zeggen van La Brosse: 'les marins écrivent mal, mais avec assez de candeur.'⁸⁰ Integendeel zijn dikwijls zijne beschrijvingen zeer goed, en de verdienste daarvan is des te grooter, dewijl die soort van stijl in onze taal weinig voorkomt. Chateaubriand, Humbolt, Lamartine en anderen, zijn er in geslaagd, om de natuurtafereelen door woorden volkomen aanschouwelijk te schilderen, en dit behoort eenigzins tot de uitstekendheid van de nieuwere literatuur.⁸¹

De meest gezaghebbende in dit genre reisbeschrijving was Alexander von Humboldt. Hij vestigde internationale faam met de natuurwetenschappelijke ontdekkingsreizen die hij van 1799 tot 1804 maakte door Venezuela, de Andes, Mexiko en Cuba.⁸² In 1808 publiceerde Von Humboldt de eerste druk van *Ansichten der Natur, mit wissenschaftlichen Erläuterungen*, een bundel beschouwingen over natuurtafereelen die hij op deze reizen had gezien: de oerwouden van de Orinoco, de wijde Venezolaanse steppe en de hoge berg-ruggen van de Andes. In de voorrede verklaarde hij in deze beschouwingen verschillende doeleinden te willen verwezenlijken: hij wilde de lezer overzicht over de natuur als groter geheel bieden en laten zien hoe de natuurkrachten daarin harmonisch samenwerken, maar op de lezer tegelijk ook het genot overbrengen dat het reizen door de tropische landen de daarvoor gevoelige mens schenkt.⁸³ Hij wilde dus een literair en een wetenschappelijk doel met elkaar verenigen, enerzijds een beroep doen op de verbeelding en anderzijds het leven met kennis en ideeën verrijken. Voor Von Humboldt was natuuronderzoek verbonden met de ontwikkeling van een levensfilosofie: door de studie van de woeste natuur verheft de mens zich boven de kommer en kwel van de oorlogen en omwentelingen die de menselijke samenleving in deze revolutietijd plaagden.

De episode in de *Herinneringen* waarin Ver Huell het meest blijk geeft van een zekere geestverwantschap met Von Humboldt, is het verslag van zijn bestijging van de vulkaan van Ternate. De tocht, in gezelschap van acht officieren en kadetten en een honderdtal dragers, vond plaats van 10 tot 14 februari 1818. Ver Huell was diep onder de indruk van de vulkaan. Hij werkte zijn schetsen later uit tot een reeks aquarellen van de bestijging door velden van manshoge grassen, het aanzicht van de kruin, het voor de expeditie ingerichte basiskamp onder de kraters, de reeks uitgedoofde oude kraters en de werkende 'grote krater', evenals enkele door de vulkanen van Ternate en Tidore gedomineerde

80 De Brosses 1756, p. IX: 'De zeelui schrijven slecht, maar wel ronduit.' (vert. hs)

81 Ackersdijk 1838, p. 414. François René de Chateaubriand en Alphonse de Lamartine schreven over reizen in Zuid-Europa, Alexander von Humboldt werd bekend door zijn geschriften over reizen door Zuid- en Midden-Amerika.

82 Von Humboldt maakte zijn reizen samen met botanicus Aimé Bonpland. Hij nam op zijn reis een zorgvuldig samengesteld instrumentarium mee dat hem in staat stelde om dagelijks metingen op het gebied van de geografie, geologie, geofysica en astronomie te doen. Met Bonpland bracht hij vegetatiezones in kaart, daarmee de grondslag leggend voor onderzoek van biogeografie en ecosystemen. De opbrengsten van deze reis publiceerde hij in dertig delen, waarvan er drie gewijd waren aan een reisbeschrijving en de overige aan natuurwetenschappelijke opbrengsten.

83 Von Humboldt 1808, p. V-VI.

landschappen.⁸⁴ In de tekst van zijn reisbeschrijving beschreef hij niet alleen het landschap, maar bracht hij ook tot uiting wat de uitwerking op zijn gemoed was geweest:

Alles, wat mij omringde, had eenen zoodanigen diepen indruk op mij gemaakt, dat ik mij gedrongen gevoelde, om geheel alleen mij af te zonderen. Ik overwandelde de vlakke, tot dat ik aan den rand van den afgrond stond. Hier zette ik mij op eenen omgevallen dooden boomstam neder. Hooge bergen heerschen boven alles, wat dezelve omringt, zoo als godsdienstige denkbeelden zich boven alle gedachten verheffen. Op zulke verhevene, ontoegankelijke plaatsen waant men zich nader bij den Hemel; men acht zich boven het aardse leven. Weldra bragt mij het standpunt, waarop ik mij bevond, in deze ernstige zielstemming. Schoonheid is één in het heelal, en wekt altijd, in het hart van den mensch de gedachte aan de Godheid op. Mijne eerste uitroep was: 'Hoe groot is God!'⁸⁵

Een bespiegeling als deze heeft met Von Humboldts *Ansichten der Natur* het denkbeeld gemeen dat de 'gevoelige mens' de volmaaktheid van de natuur het intensiefst ervaart in eenzaamheid en dat deze ervaring de mens zedelijk verheft en bevrijdt van aardse zorgen. De nadrukkelijkheid waarmee Ver Huell de natuur als een getuigenis van Gods almacht en goedheid beschrijft, ontbreekt echter bij Von Humboldt.

De verschillen tussen *Ansichten der Natur* en Ver Huells *Herinneringen* zijn in allerlei opzichten groter dan de overeenkomsten. Ver Huell maakte geen langdurige reizen vol ontberingen om systematisch natuuronderzoek te doen, maar hield zich met zijn 'natuur-onderzoekingen' bezig tijdens comfortabele dagtochtjes en soms meerdaagse uitstapjes. Hij behoorde niet tot de geleerde stand en kwalificeerde zichzelf in het Voorberigt van zijn reisbeschrijving als 'liefhebber, meer dan kenner der Natuurlijke Historie'.⁸⁶ Vermeerdering van kennis van de werking van krachten in de natuur lag buiten zijn bereik, alleen al omdat hij geen ander instrumentarium ter beschikking had dan schetsboeken en een vlindernet.

Ver Huells onderzoekingen bestonden niet uit het doen van metingen, maar voornamelijk uit het maken van schetsen van landschappen en het verzamelen van naturalia en etnografica. Uit de reisbeschrijving blijkt dat deze voorwerpen hem in veel gevallen op zijn verzoek werden aangedragen door ondergeschikten of ten geschenke werden gedaan door welwillende gastheren en gastdames zodra hij er blijk van gaf een verzamelaar te zijn. Aan het begin van de terugreis naar Nederland beschikte hij over een bonte verzameling die echter meer geëigend was voor een achttiende-eeuws rariteitenkabinet dan voor een negentiende-eeuws wetenschappelijk instituut. Tot de *Admiraal Evertsen* schipbreuk leed, koesterde hij nog het aangename vooruitzicht niet alleen zijn naam als marineofficier te vestigen, maar ook eer te behalen aan het wereldkundig maken van zijn natuurhistorische en etnografische collectie.

In het Voorberigt van de *Herinneringen* erkende Ver Huell dat het nut van zijn reis voor de wetenschappen gering was geweest. Hij vroeg bij voorbaat begrip voor eventuele on-

84 Zie Platen 56, 58, 59, 59A, 60, 61, 62, 63, 64 en 66, in: Ver Huell 2008, p. 551; 555-561.

85 Ver Huell 1836, p. 39-40.

86 Ver Huell 1835, p. XI.

nauwkeurige herinneringen, voor zijn geringe bedrevenheid als schrijver en voor zijn ‘onvermogen, om met meer nut voor de wetenschappen zulke belangrijke gewesten te bezoeken’.⁸⁷ Een substantiële vermeerdering van kennis betreffende de natuurlijke historie van de Indische archipel was weggelegd voor wetenschappelijk onderlegde reizigers van de volgende generatie, zoals Franz Junghuhn⁸⁸ en Alfred Russell Wallace.⁸⁹ Wat Ver Huell te bieden had, waren door de fysicotheologie geïnspireerde natuurbeschrijvingen.

In de eerste decennia van de achttiende eeuw hadden literaire teksten over de natuur vaak het karakter van een leerdicht of betoog in versvorm, bedoeld om de natuurwetenschappelijke kennis van de toehoorders en lezers te verrijken en de twijfelaars en ongelovigen onder hen van Gods grootheid te overtuigen. In de laatste decennia van de eeuw vond volgens literatuurhistorici Leemans en Johannes echter een omslag plaats: de literaire natuurbeschouwing werd ‘eerder passief, gevoelsmatig ervarend, dan actief, verstandelijk onderzoekend’.⁹⁰ Het gevolg was dat het getuigen van verheffende natuurervaringen in de literatuur van de gevoelige Verlichting voorop kwam te staan. Van deze omslag is Ver Huell een erfgenaam. Hij beschrijft hoe de schone natuur een roes van verheven stemmingen en gevoelens wekt. Soms kenschetst hij deze met een ondertoon van ironie als ‘romantisch’, maar meestal verbindt hij ze met godsdienstige begeestering. Zo vertelt hij dat hij na het uitbreken van de opstand op Saparua bij zijn wandelingen rond de stad Ambon een bezoek bracht aan de watervallen van Wai Batu Gantung, een riviertje dat genoemd is naar een boven de watervallen hangende rots:

[...] dikwijls in eene zachte stille mijmering nedergezeten, verbeeldde ik mij den gevoelvol-len dichter, die hier zijne romantische lier stemt, om den lof van een eenzaam leven te be-zingen, aan verheven bespiegelingen gewijd, zuiver als de voortvloeiende beek, en kalm als de heerlijke, mij omringende, natuur. [...] Was het derhalve wel te verwonderen, dat, na het afloopen van de dienst aan boord, deze watervallen door mij met een’ mijner Officieren, zoo als ik, een’ bewonderaar van de grootheid van Gods werken in het rijk der natuur, dikwijls werden bezocht?⁹¹

87 Ver Huell 1835, p. XV.

88 Junghuhn, de ‘Humboldt van Java’, bereisde tussen 1835 en 1848 met bewonderenswaardige volharding de bergketens en vulkanen van Java om natuurwetenschappelijke gegevens te verzamelen. In navolging van Humboldts streven naar een verbinding van verbeelding, kennisoverdracht en filosofie publiceerde hij in 1853 *Java – Zijne gedaante, zijn plantentooi en inwendige bouw*, gevolgd door een bijbehorende platenatlas en nieuwe kaart van het eiland, en een jaar later *Licht- en schaduwbeelden uit de binnenlanden van Java*, een boek waarin hij een levensbeschouwelijk programma ontvouwde waarin Europeanen en Javanen elkaar zouden moeten kunnen vinden. Zie Junghuhn 1853-1855; Junghuhn 1854.

89 Wallace bereisde de Indische archipel van 1854 tot 1862. Uit zijn waarnemingen van de flora en fauna werd hem duidelijk dat de eilanden van Oost-Indonesië een overgangszone tussen het Aziatische en Australische continent vormen. Deze overgangszone wordt als eerbetoon aan hem nog het Wallacea genoemd. In 1858 schreef hij, op Ternate herstellend van een aanval van malaria, een artikel over de evolutie van variëteiten in de dierenwereld als gevolg van processen van natuurlijke selectie. Het was voor Ch. Darwin aanleiding om zijn evolutietheorie nu ook zonder dralen aan de wereld te presenteren. In 1869 publiceerde Wallace *The Malay Archipelago*, een reisverhaal met studies van mens en natuur.

90 Leemans & Johannes 2013, p. 469.

91 Ver Huell 1835, p. 160-161. Ver Huells metgezel was vaak luitenant-ter-zee der 2e klasse H.P.N. ’t Hoof.

Bij dit genre natuurtaferelen blijft buiten beschouwing in hoeverre de door de auteur opgemerkte rijkdom aan voedselgewassen en andere nuttige gewassen het product is van menselijke arbeid. Het ontbrak Ver Huell aan kennis van de aanplant van *dusun* (bostuinen) en *kebun* (moestuinen) op de Ambonse eilanden of van de aanleg van landbouwgronden op Java, en hij had ook geen besef van de door de bevolking ontwikkelde vormen van duurzaam beheer.⁹² In zijn ogen genoot de mens op deze eilanden een paradijselijk leven. ‘Alles, wat hij tot zijn gemak en levensonderhoud noodig heeft, biedt de milde natuur hem in ruime mate aan’, verzekerde hij de lezer, wijzend op de verscheidenheid van bomen en planten die ‘alle natuurlijk alhier voortkomen zonder menselijke hulp’.⁹³

Belangwekkende wapenfeiten

Ver Huell droeg *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* op aan prins Frederik, de tweede zoon van koning Willem I en vanaf 1829 admiraal van de marine van het koninkrijk. Hij hoopte de prins een genoegen te doen door te verhalen hoe ‘ook in de verst afgelegen gewesten de roem van de Nederlandsche vlag is gehandhaafd, en belangrijke wapenfeiten hebben plaats gehad’.⁹⁴

Ten tijde van de opstand zelf verschenen in Nederland slechts enkele korte krantenberichten over de gebeurtenissen. Op 25 juni 1818 verscheen in de *Haarlemsche Courant* echter een uitvoeriger bericht met bijzonderheden over de ‘demping van den opstand op de eilanden van Haroeko en Saparoua’.⁹⁵ De redactie had ‘een particuliere brief, geschreven aan boord van een der Z.M. schepen van oorlog’ in handen gekregen en grotendeels afgedrukt. Het bericht verscheen binnen enkele dagen in verscheidene andere kranten⁹⁶ en het werd, toen een meer omvattende publieke rapportage uitbleef, nagevoel in zijn geheel overgenomen in de passages over de ‘opstand op de Moluksche eilanden’ in de *Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden*.⁹⁷

In zijn later opgetekende levensherinneringen noteerde Ver Huell dat hij zelf de schrijver van deze brief was geweest. Zijn superieur Buyskes was zeer ontstemd geweest dat een van zijn ondergeschikten de publiciteit had gezocht voordat hij dat zelf had kunnen doen. Ver Huell was zich echter van geen kwaad bewust: hij had slechts een persoonlijk verslag van de gebeurtenissen toegestuurd aan zijn vriend en zeevader

92 Zie Boelens, Van Fraassen & Straver 2001.

93 Ver Huell 1835, p. 158.

94 Ver Huell 1835, p. VI-VII.

95 *Opregte Donderdagsche Haarlemsche Courant* 1818, No. 76 (25 Juni), p. 1-2.

96 Onder andere in de *Bredasche Courant* 1818, No. 26 (27 Juni) en *Journal de la province de Limbourg* 1818, No. 150 (1 juli).

97 Stuart 1821, p. 390-402. Martinus Stuart schreef de *Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden* als geschiedschrijver des rijks. Zijn verslag van de opstand en het herstel van het Nederlands gezag op de Molukse eilanden in 1817 was een fragmentarisch en onevenwichtig stuk, voor een belangrijk deel gebaseerd op krantenberichten. Na betrekkelijk uitvoerige passages over de catastrofaal verlopen eerste expeditie onder leiding van majoor Beetjes verspringt het verhaal naar de maanden oktober en november en behandelt het in kort bestek het neerslaan van de opstand op Hitu, Haruku en Saparua.

Willem Kreekel, onder wiens commando hij in eerdere jaren naar Brazilië was gevaren. Kreekel had onbedoeld de brief aan vrienden voorgelezen en op hun aandringen ter beschikking gesteld van de uitgever van de *Haarlemsche Courant*.⁹⁸ Buyskes was echter niet te vermurwen. 'Zij die mij vooruit loopen zullen ondervinden dat zij achteruit gezet zullen worden,' zou hij hem hebben toegebeten.⁹⁹

Bijna twintig jaar later hoopte Ver Huell het publiek een dienst te bewijzen door het alsnog vollediger over de gebeurtenissen op de Ambonse eilanden te informeren:

Men vindt, immers nergens dien strijd met naauwkeurigheid beschreven; ik achtte het dus pligmatig de geschiedenis van het terugbrengen van deze heerlijke, vruchtbare en kostbare eilanden onder het wettig gezag, met al de omstandigheden dezen krijgstogt betreffende, mijnen landgenooten aan te bieden.¹⁰⁰

In de eerste pagina's die hij over de opstand schreef, dramatiseerde hij in het bijzonder de dood van de echtgenote en kinderen van resident Van den Berg. Hij riep het moment in de verbeelding dat het fort Duurstede op Saparua was overmeesterd, Van den Berg om het leven was gebracht en zijn echtgenote met haar kinderen in angstige afwachting was van het verdere verloop van de gebeurtenissen:

De bloeddorstige Indianen dringen de weerlooze slagtoffers in hetzelfde vertrek, waaruit haar echtvriend ter slagbank gevoerd werd, en gunnen haar geen tijd, om de overmaat van hare ellende te overzien. Hare teedere lievelingen worden onder hare oogen, onder het uitbraken der verfoeilijkste verwenschingen, aan stukken gehouwen. Van wanhoop verwilderd, stort de rampzalige zinneloos ter neder; als tijgers scheuren zij de hoog zwangere vrouw.... Doch mijn pen weigert zoovele gruwelen ter neder te schrijven. Wie huivert niet bij het beschouwen van dit zwart tafereel van onmenselijkheid! – En dit waren menschen, reeds bestraald, door het zachte liefdevolle licht van het Evangelie. Hoe weinig waren deze stralen nog in hunne boezems doorgedrongen!¹⁰¹

De mededeling van de verteller dat zijn pen weigert 'zoovele gruwelen ter neder te schrijven', maakt na de voorafgaande zinsneden een onoprechte indruk. Recensent Ackersdijck had juist op deze passage een vernietigend commentaar: 'Nu en dan echter vervalt de Schrijver bijna in declamatie; voorstellingen, zoo als die van den dood van Mevr. Van den Berg, naar de verbeelding van den Schrijver geschilderd, komen ons ook in een verhaal niet zeer gepast voor.'¹⁰² Het moordtafereel diende de lezer echter in te prenten dat het onvermijdelijk en noodzakelijk was om 'door dadelijk werkende, voorbeeldige, straffen, de verdwaalde Indianen te toonen, dat zij het eenmaal over hun verkregen gezag niet konden vernietigen'.¹⁰³

98 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell*, 1812-1839, f. 332-334.

99 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell*, 1812-1839, f. 333.

100 Ver Huell 1835, p. XIV-XV.

101 Ver Huell 1835, p. 126. Ver Huell was geen ooggetuige en heeft vrijwel zeker ook geen ooggetuigen gesproken. Zie Ver Huell 2008, p. 203, vn. 424.

102 Ackersdijck 1838, p. 416. Het denigrerende gebruik van 'declamatie' heeft in dit verband niet betrekking op de wijze van voordragen, maar op effectbejag door pathos en bombast.

103 Ver Huell 1835, p. 127.

Van het vervolg van de gebeurtenissen was Ver Huell in veel gevallen geen directe ooggetuige: de *Admiraal Evertsen* vertrok pas op 23 oktober van Ambon naar de baai van Saparua om op dat strijdtoneel te worden ingezet voor logistieke taken en kanonnades ter ondersteuning van de op het eiland opererende troepen. Zelf moest hij taken aan boord vervullen en kon hij de gebeurtenissen slechts vanaf een afstand volgen. Om de lezers te informeren over de ‘belangrijke wapenfeiten’ die de eilanden onder het wettig gezag hadden teruggebracht, was hij dan ook voor een belangrijk deel aangewezen op de ooggetuigeverslagen van andere officieren.

Zo vertelt hij dat de bijzonderheden van de expeditie onder leiding van majoor Beetjes die op 20 mei op het strand van Wai Sisil een rampzalig en roemloos einde vond, ontleend waren aan een verslag van F.X.R. ’t Hooft, die deze ‘noodlottige en kwalijk bestierde onderneming’ als zeventienjarige adelborst der tweede klasse had meegemaakt.¹⁰⁴

Na de verovering van fort Duurstede op Saparua deden de opstandelingen eind mei en begin juni verwoede pogingen om zich meester te maken van het inderhaast versterkte fortje Zeelandia op Haruku. Op verzoek van Ver Huell schreef W.C. Nieland Scheidius, destijds adelborst der 2e klasse op het linesschip *Nassau*, voor hem een *Nota der merkwaardigste gebeurtenissen gedurende mijn verblijf op de Pas Baguala, de eilanden Harouco en Noesa Laut* waaruit hij een aantal delen letterlijk heeft overgenomen.¹⁰⁵ Zeelandia hield stand en er ontstond een impasse die enkele maanden zou duren.

In de maand juli opereerden het fregat *Maria Reijgersbergen* en het korvet *Iris* aan de noordkust van Saparua, in de baai van Tuhaha. Ver Huell heeft ‘bijzonderheden, nopens den krijgstogt tegen de rebellen’ kunnen ontleenen aan het journaal van J. Boelen, destijds eerste officier van de *Maria Reijgersbergen*.¹⁰⁶ Er werden pogingen gedaan om met de opstandelingen in gesprek te komen en Boelen noemt in zijn journaal verschillende punten van beklag die door hen naar voren werden gebracht. Zelf voer hij voor nadere instructies met een inlands vaartuig naar Ambon, waarna hij zich op de terugweg door een kordon van vaartuigen met opstandelingen moest vechten. De tocht werd door Ver Huell als roemrijk wapenfeit gepresenteerd.¹⁰⁷

Het voorbereiden van onderhandelingen met Thomas Matulesy werd opgedragen aan de loods Chr. Christiaanse en de adelborst der 1e klasse Th. Feldmann. Zij verbleven enkele dagen in het kamp van de opstandelingen en Ver Huell nam Feldmanns verslag daarvan, met inbegrip van zijn belangwekkende persoonlijke indrukken van Matulesy’s onberekenbare en intimiderende gedrag, onverkort in de *Herinneringen* op.¹⁰⁸

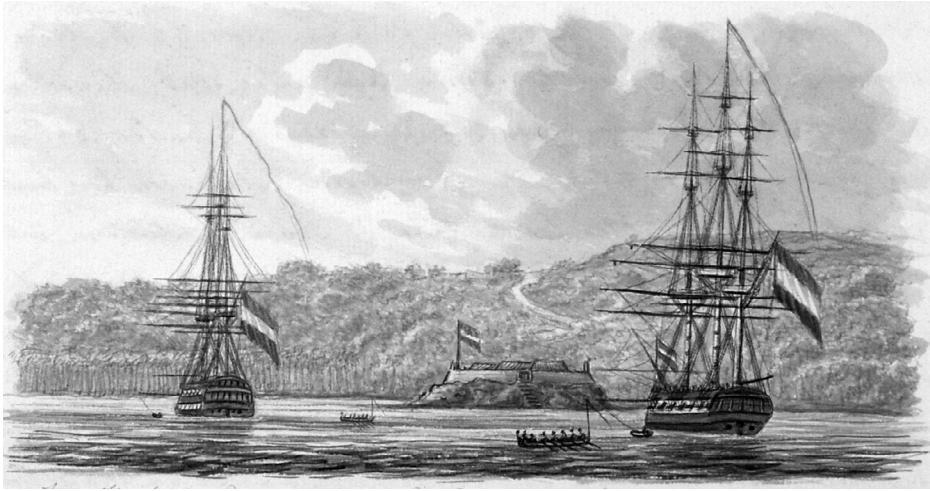
104 Zie Ver Huell 1835, p. 133-139. Ver Huell maakte van het strijdtoneel een aquarel, getiteld *Nederlanders in gevecht met Ambonezen* (Museum Arnhem GM 01336).

105 Ver Huell 2008, p. 217, vn. 479. Op basis van dit stuk maakte Ver Huell later een kleine aquarel, getiteld *Tjakileli of Oorlog Dans der Alfoeren* (Museum Arnhem GM 01337).

106 Ver Huell 1835, p. 174.

107 Ver Huell 1835, p. 173-181. Hij maakte op basis van het journaal later een aquarel, *De 2e luitenant-ter-zee J. Boelen van het fragat Maria Reijgersbergen werpt de vredevlag in zee en slaat zich stoutmoedig door de vloot der opstandelingen. Naar een schets van de schout-bij-nacht J. Boelen. Deze werd als plaat 48 in zijn Schilderachtige ophelderingen opgenomen.* Zie Ver Huell 2008, p. 541.

108 Ver Huell 1835, p. 181-188.

Afb. 8 Maurits Ver Huell, *Het Kasteel Duurstede in de baai van Saparoea op Honimoah*. Op de voorgrond links het linienschip *Admiraal Evertsen* en rechts het fregat *Maria Reijgersbergen*.

De onderhandelingen zouden op de noordkust van Saparua worden gehouden, maar ze werden voortijdig afgelast omdat de onderhandelaars zich aan de wal onveilig voelden. Hierna voer de *Maria Reijgersbergen* naar de baai van Saparua en werd het fort Duurstede op 3 augustus heroverd. Eind augustus deden de opstandelingen een vergeefse poging om het fort te heroveren. Ver Huells mededelingen over deze gebeurtenissen zijn vermoedelijk in hoofdzaak opnieuw gebaseerd op het journaal van Boelen.

In oktober kwamen de door Buyskes georganiseerde extra troepen van Java en hulp-troepen van Ternate en Tidore aan. Uit de extra troepen en de bemanningsleden van de linienschepen *Admiraal Evertsen*, *Nassau* en *Prins Frederik* werden drie divisies gevormd. Wat Ver Huell over het neerslaan van de opstand vertelt, vernam hij voor een deel uit rapportages van luitenant-ter-zee 't Hooft, die het commando voerde over de divisie met manschappen van de *Admiraal Evertsen* en hiervoor werd gedecoreerd.¹⁰⁹

Vanaf de laatste week van oktober lag de *Admiraal Evertsen* in de baai van Saparua. Ver Huell was voor een verslag van de onderwerping van het eiland Haruku in de eerste week van november aangewezen op het journaal dat hij ter inzage kreeg van D.G. Muller, ambtenaar op het departement der Marine en destijds adelborst der 1e klasse op de *Prins Frederik*.¹¹⁰ Deze rapporteerde dat de buurdorpen Pelau en Kariu van verwoesting werden gespaard, zij het dat er wel 'eene plundering van 24 uren' werd veroorloofd.¹¹¹ De gevluichte bevolking werd op belofte van vergiffenis opgeroepen om zich te komen onderwerpen, maar van de mannen die als aanstichters van de opstand werden aan-

109 't Hooft maakte voor Ver Huell een schetstekening van de laatste gevechten. Zie Ver Huell 2008, p. 542-543: Plaat 48A. *Het bestormen van de verschanste negorijen Ulat en Ouw op het eiland Saparua. Naar een losse schets van de 2e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft.*

110 Ver Huell 1835, p. 206.

111 Ver Huell 1835, p. 216.

gewezen, werd ter plekke een op de drie standrechtelijk geëxecuteerd.¹¹² Volgens Van Fraassen waren deze executies niet verenigbaar met de geweldsinstructies die Buyskes uit Batavia had meegekregen, en evenmin met ‘de toenmaals algemeen aanvaarde oorlogsgebruiken’.¹¹³ Ver Huell vond het nodig om een apologie in te lassen:

Zeker schijnt deze strafoefening, oppervlakkig beschouwd, ten uiterste gestreng; doch er dient in aanmerking genomen te worden, welke weinig verlichte en bijgeloovige volkeren men tot reden te brengen had. [...] Daarenboven waren het voorzeker de schuldigsten en hardnekkigsten, welke eenen geweldigen dood ondergingen, volgens het getuigenis hunnen landslieden zelve; en evenwel werden er nog velen gespaard.¹¹⁴

Op 7 november voeren een korvet en twee gewapende sloepen naar Nusalaut om daar het Nederlands gezag te herstellen. Ver Huell plaatste hierover een onverkort citaat uit een verslag van W.C. Nieland Scheidius, die er voor enkele weken het bevel over het blokhuys Beverwijk en over het eiland kreeg opgedragen.¹¹⁵

De oorlogshandelingen waar Ver Huell als commandant van de *Admiraal Evertsen* het meest bij betrokken was, waren de gevechten die geleverd werden bij de verovering van de dorpen aan de baai van Saparua. Nadat op 8 november de dorpen Haria en Porto, aan de westkust van Saparua, waren veroverd, werd het dorp Tiouw op 9 november aangevallen en veroverd door troepen die vanuit Haria en Porto oprukten, en troepen die een uitval deden vanuit het fort Duurstede. Op 11 november werd het dorp Siri Sori stormenderhand ingenomen en de dag daarna vonden nog onverwacht hevige gevechten plaats bij de dorpen Ulat en Ouw, aan de oostzijde van de baai. Het was zijn taak om waar nodig ondersteunende kanonnades uit te voeren, voorraden aan te voeren en dode of gewonde strijdmakers op te nemen.

Al met al biedt *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* geen methodische beschrijving en analyse van de opstand, de historische achtergronden of de strijdende partijen. Het doel van de door Ver Huell samengestelde collage van ooggetuigeverslagen is vooral bekendheid te geven aan ‘belangrijke wapenfeiten’ die aantonen dat ‘de roem van de Nederlandsche vlag’ bij het terugbrengen van de Molukken onder het gezag was gehandhaafd. Ackersdijck vond het resultaat niet bijzonder geslaagd:

Het kwam ons eenigzins jammer voor, dat de Schr. van hetgeen hij daarvan gezien en vernomen heeft, niet een meer aaneengeschakeld verhaal heeft opgemaakt en sommige omstandigheden, zoo dit mogelijk was, nog naauwkeuriger opgespoord. Het is somtijds moeilijk, om de overgangen te volgen van hetgeen hij, als op andere eilanden gebeurd, mededeelt, tot het verhaal van hetgeen hij zelf bijwoonde.¹¹⁶

112 Volgens Ver Huell, op gezag van Muller, werden er drieëntwintig man doodgeschoten. In een brief van Buyskes wordt een aantal van vierentwintig genoemd.

113 Van Fraassen 2008, p. 287.

114 Ver Huell 1835, p. 219-220.

115 Ver Huell 1835, p. 257-261.

116 Ackersdijck 1838, p. 416-417.

Een zonderling meisje

Nadat de opstand was neergeslagen, bleef de *Admiraal Evertsen* nog enkele dagen in de baai van Saparua liggen. Ver Huell kreeg gevangenen aan boord waarvan er verscheidene na verhoor werden vrijgelaten.

Aan twee gevangenen die op 14 november voor verhoor aan boord werden gebracht, besteedde hij in zijn reisbeschrijving meer dan bijzondere aandacht:

Met eene kruis-Orangbaai van Noessa Laut werd bij ons aan boord gebragt, het hoofd der muitelingen van dat eiland, PAULUS TRIAGO, Radja van Aboeboe, vergezeld van een jong en schoon Indiaansch meisje. Spoedig vernam ik, dat zij de eenige dochter van den gevangen Radja was, en CHRISTINA MARTHA heette. Bij alle gevechten tegenwoordig, had zij niet alleen de wapens van haren grijzen vader gedragen, maar zelfs onder de voorvechters den Tjakileli of krijgsdans mede gedaan, en in dapperheid en bloeddorstigheid uitgemunt.¹¹⁷

Nadat de bewoners van Nusalaut zich aan het gouvernement hadden onderworpen, had Nieland Scheidius als tijdelijk bevelhebber van het eiland opdracht gekregen de voornaamste rebellen van dat eiland – ‘een kapitein van Nouselout die zijn dochter tot wapendrager heeft, en de radja van Titawaij’¹¹⁸ – onder arrest te stellen. Hij liet beiden op 13 november gevangen nemen. ‘De gezindheid van de Inlanders bleef intusschen zeer vreedzaam en had daar geen de minste last meede’, noteerde hij in de herinneringen die hij voor Ver Huell op papier zette.¹¹⁹

Paulus ‘Triago’, een verbastering van ‘Paulus Tiahahu’, was geen radja van Abubu, maar een kapitan of voorvechter. Luitenant-ter-zee ‘t Hooft maakte in zijn eigen journaal bij 14 november 1817 een zakelijke notitie waaruit we kunnen opmaken wat hem werd aangerekend:

Deze muiteling was een oud man van in de zeventig jaaren en eene van de grootste der rebellen. Hij had het voorneemen gehad om het fort Wijk te Duursteede mede te helpen veroveren, en na dat zulks zoude veroverd zijn eenen aanval te wagen op Z.M. fregat *Maria Reijgersbergen*, daar dit fregat alleen in de baai lag en hij wist [dat] hetzelfde zich zeer verzwakt had van volk, hebbende zulks meest naar het fort Duursteede moeten zenden, wilde men geen gevaar lopen de rebellen zulks zoude overrompelen.¹²⁰

De oude man zou dus betrokken zijn geweest bij plannen om het fort Duursteede, dat op 3 augustus 1817 door Nederlandse troepen was heroverd, opnieuw in te nemen en zich meester te maken van de *Maria Reijgersbergen*. In de vroege morgen van 29 augustus

117 Ver Huell 1835, p. 248.

118 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-01-08: Journaal van het fregat *Maria Reijgersbergen*, 8 januari 1817-25 augustus 1819, gehouden door de commandant kapitein-ter-zee J. Groot, sub dato 12 november 1817. Het betreft Paulus Tiahahu, zijn dochter Christina Martha Tiahahu en J.N. Hehanussa.

119 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-11-27 6: Verslag van de adelborst 1^e klasse W.C.N. Scheidius van zijn belevenissen op Ambon, Haruku en Nusalaut in het tijdvak 17 mei-27 november 1817, z.d.

120 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1816-12-01: Journaal door 2^e luitenant-ter-zee H.P.N. ‘t Hooft gehouden aan boord van het linesschip de *Admiraal Evertsen*, 1 december 1816-21 april 1819, sub dato 14 november 1817.

1817 deden enkele honderden opstandelingen inderdaad tot twee maal toe een vergeefse stormloop op de muren van het fort.

Op 15 november werd Tiahahu verhoord door Buyskes en veroordeeld om als afschrikwekkend voorbeeld op Nusalaut te worden gefusilleerd. Ver Huell was bij het verhoor aanwezig en deed er levendig verslag van. Christina Martha, die bij het verhoor van haar vader aanwezig was, trof hem als een ‘zonderling meisje’, opvallend in haar verschijning en ongewoon in haar gedrag:

Zij was zeer welgemaakt en rijzig van gestalte. Hare schoone zwarte oogen waren vol van uitdrukking. Zij had eenen weemoedigen trek om den mond, die fraai was, met sneeuw witte tanden; weder een bewijs, dat de sierie, welke het gebit zwart maakt, hier zoo algemeen niet in gebruik schijnt te zijn, als elders. Hare oogbeenderen staken, even als die der meeste eilanders van deze gewesten, wel wat uit. Hare kleeding bestond in een eenvoudig badjoe, of half hemd van blaauw linnen, en een kleedje of sarong om de middel.

Zij stond daar, in eene edele ongedwongene houding, de donkere oogen met zielvolle, en vorschende blikken op ieder van ons slaande, nu en dan de handen wringende door het angstig gevoel, dat haar hart overstelpte. Op eens stort zij wanhopig den Heer BUYSKES te voet, en smeekt in roerende woorden om ontferming voor haren grijzen vader; doch helaas! er was geene hoop meer: de stichter van haar aanwezen, dien zij tot in het midden van het krijgsrumoer gevolgd was, – moest sneven! Zij rigtte zich weder op, en verliet ons met strakke, neêrgeslagen blikken. Zij werd echter, uit aanmerking van hare jeugd, ontslagen; doch verkoos bij haren, in de ijzers geklonken, vader te blijven.¹²¹

Op de avond van 16 november werden Tiahahu en zijn dochter met een barkas van de baai van Saparua overgebracht naar Nusalaut. De volgende morgen kwamen J.A. Neijls, tijdelijk resident van Ambon, J. Groot, commandant van de Maria Reijgersbergen, en Ver Huell met een inlands vaartuig naar het blokhuis Beverwijk waar de executie van Tiahahu publiekelijk zou worden voltrokken. Ter voorkoming van ongeregeldheden werden een paar honderd manschappen van de Ternataanse en Tidorese hulpstroepen opgesteld. Ver Huell maakte van het tafereel een schetstekening die hij later uitwerkte als aquarel.¹²² Dit is zijn ooggetuigeverslag:

Eene zeer groote menigte Noessa Lauers bedekte de hoogten en vlakten in het ronde. Toen de veroordeelde Radja en zijne dochter verscheen, hurkte alles eerbiedig neder, en de grootste stilte heerschte alom. CHRISTINA MARTHA deed nog eene poging, om vergiffenis voor haren vader te erlangen; doch zij bezon zich op het zelfde oogenblik, en trad terug. Wij lieten het ongelukkige meisje in het fort brengen, om haar geen getuige te doen zijn van het, voor haar zoo hartverscheurende tooneel, den geweldigen [gewelddadige] dood van haren vader.¹²³

121 Ver Huell 1835, p. 249-251.

122 Voor een uitgewerkte tekening van de executie, zie het manuscript van *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*, in Gelders Archief, collectie Ver Huell 0490-60, f. 244: Radja Triago koning van Aboeboe op het eiland Nusa Laut doodgeschoten. Voor de aquarel, zie Ver Huell 2008, p. 546-547: Plaat 50. Het blokhuis Beverwijk op het eiland Nusalaut en de terechtstelling van Paulus Tiahahu, hoofd der opstandelingen van dat eiland.

123 Ver Huell 1835, p. 253-254.

Afb. 9 Maurits Ver Huell, Christina Martha, dogter van Paulus Triago, opperhoofd der rebellen van Noessa Laut, deszelfs wapendraagster. Toegevoegde notitie rechtsboven: Aan boord van de Evertzen geteekend toen zij gekluisterd aan boord kwam. Nb. de oogen staan te ver van elkander.

Op 18 november vertrok de Admiraal Evertsen naar Ambon met aan boord ruim dertig gewonden en 'twee en twintig der voornaamste muitelingen'.¹²⁴ Daaronder bevonden zich onder meer Thomas Matulesy, de bevelhebber van de opstandelingen, diens 'kapitein' Anthonie Rhébok en 'luitenant' Philip Latumahina. Als 'hoofdmuitelingen' werden zij door de raad van justitie te Ambon ter dood veroordeeld en, nadat Buyskes dit vonnis had bekrachtigd, op 16 december op het veld tussen het fort Victoria en het raadhuis van Ambon opgehangen. Ver Huell was bij het eerste verhoor van Matulesy op de Admiraal Evertsen aanwezig geweest en hij bracht aan de vooravond van zijn executie een bezoek aan zijn cel. Hij maakte bij een van deze gelegenheden een portretschets van hem en noteerde persoonlijke indrukken van zijn persoon en optreden in zijn reisherinneringen.¹²⁵

Op 17 december kreeg de Admiraal Evertsen zestien nieuwe arrestanten aan boord, waaronder Christina Martha. Luitenant-ter-zee 't Hooft noteerde in zijn journaal dat hij

¹²⁴ Ver Huell 1835, p. 263.

¹²⁵ Ver Huell 1835, p. 242-244. Voor de portretschets, zie Museum Arnhem, GM 01358. Hij werkte deze uit tot een portrettekening op groot formaat (Museum Arnhem, GM 02005) en een illustratie in het manuscript van *Herinneringen van een reis naar de Oost-Indië* (Gelders Archief, collectie Ver Huell 0490-60, f. 230).

hen allen in de ijzers zette.¹²⁶ Ver Huell vertelt in de *Herinneringen* dat hij verwonderd was dat ‘de beruchte Tjakileerster, of voorvechteres van Noessa Laut, CHRISTINA MARTHA’ tot de in totaal negendertig arrestanten behoorde die naar Java moesten worden overgebracht. Hij geeft de volgende verklaring van haar arrestatie:

Dit heldhaftige meisje was den Schoolmeester op Noessa Laut, waarbij zij door de menschevriendheid van den Commissaris-Generaal [Buyskes] besteed was geworden, ontvlugt, en had eenzaam in de bosschen rondgezworven, zich met wilde vruchten generende. Weldra werd zij door hare landslieden, vervuld van bijgeloovige grillen, voor eene tooveres, of Sawah (een booze geest) gehouden, van welke zij smeekten ontslagen te worden; zoodat de Commissaris-Generaal het eiland van deze kwaadvoorspellende jonge dochter begreep te moeten zuiveren.¹²⁷

Het was een enigszins scheve voorstelling van zaken. Christina Martha was niet de enige die alsnog was gearresteerd. Buyskes had van de dorpschoude op Nusalaut verschillende rapporten ontvangen dat zij opstandelingen die na hun arrestatie waren vrijgelaten, beschouwden als ‘zeer schadelijke sujetten’ en verzochten dat ‘dezelve van deze eilanden mogten worden verwijderd’. Hij had daarom ‘voor de herstelling der goede orde en de verzekering der openbare rust in het vervolg’ besloten om in totaal zeventwintig voormalige opstandelingen van Nusalaut, waaronder de ‘dochter van den gefuillieerden Tapiewakka’, alsnog in ballingschap te sturen.¹²⁸

In de *Herinneringen* schetst Ver Huell hoe voorkomend hij Christina Martha als gevangene op de *Admiraal Evertsen* behandelde:

Ik liet dit, voor de Indianen zoo gevaarlijk, wezen bij mij alleen in de kajuit komen. Zij zag mij met doordringende blikken aan. Ik deed mijn best, om haar met overtuigende redenen moed in te boezemen, haar verzekerende van eene zorgvuldige behandeling aan boord, dat haar niets ontbreken zou, dat ik een verblijf voor haar alleen bestemd had, en dat zij, eenmaal op Java aangekomen, op de edelmoedigheid en menschevriendheid van den Gouverneur-Generaal vertrouwen kon, dien ik terstond zoude bekend maken, hoe zij, door ouderlijke gedreven, haren grijzen vader overal gevolgd had, tot den dood toe. Zij zag mij toen met een’ veelbetekenenden weemoedigen blik aan, en bewaarde het strikste stilzwijgen. Wanneer eenig diep gevoel de ziel ontroert, kunnen woorden weinig troost aanbrengen: een diep stilzwijgen drukte ook bij haar dit gevoel uit. De opslag van haar gitzwart, zielvol, oog was treffend. Het duidde eene, in haar binnenste verkropte, smart aan. Ik gevoelde een diep medelijden voor dit woeste kind der natuur. Onder een wild volk opgevoed, had zij, door ouderlijke gedreven, zich geheel overgegeven aan de dolle drift, om overal waar haar vader streed, mede te strijden, en was daarin welligt door den lof harer landslieden versterkt geworden.¹²⁹

126 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1816-12-01: *Journal door 2^e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het liniëschip de Admiraal Evertsen, 1 december 1816-21 april 1819, sub dato 17 december 1817.*

127 Ver Huell 1835, p. 270-271.

128 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1818-02-09: *Besluit schout-bij-nacht commissaris-generaal Buijskes 9 februari 1818 no. 199, Ambon.* ‘Tapiewakka’ is een verbastering van ‘Tabiwakan’, de naam van de meest legendarische voorvechter uit het geslacht Tiahahu.

129 Ver Huell 1835, p. 271-272.

Omdat zijn beheersing van het Maleis zeer gebrekkig was, is Ver Huells herinnering aan dit gesprek met Christina Martha niet bijzonder geloofwaardig. Uit het journaal dat hij bijhield, uit het later geschreven reisverhaal of uit zijn nog later geschreven *Levensherinneringen* blijkt ook niet dat hij zich daarna nog met haar welzijn heeft beziggehouden. Het tafereel strookt wel met het edelmoedige imago dat hij van zichzelf had. Zo vertelt hij in zijn *Levensherinneringen* dat hij in het fort Duurstede samen met een collega-officier een bezoek bracht aan ‘een aantal gevangen opstandelingen, onder anderen eenige jonge en zeer schone vrouwen, die wij als galante ridders moed in het hart spraken, spoedig ontslagen te zullen worden’.¹³⁰

Ver Huell schrijft dat hij het meisje na dit gesprek liet onderbrengen in een lege hut op de koebrug. Of Christina Martha aan boord een bijzondere behandeling kreeg of niet, haar toestand verslechterde snel. Luitenant-ter-zee 't Hooft noteerde in zijn journaal onder de datum van 23 december: ‘Volgens ongesteldheid [vanwege ziekte] werd Christina Martha uit de boeien gedaan en naar de ziekeboeg gebracht’.¹³¹

De *Admiraal Evertsen* vertrok op 31 december van Ambon naar Ternate en bevond zich op 2 januari 1818, na enkele dagen onstuimig en buiig weer, op de Seramzee tussen de eilanden Buano en Obi. Ver Huell maakte onder deze datum een tamelijk laconieke aantekening in het journaal dat hij op de *Admiraal Evertsen* bijhield:

De wapendraagster van de koning van Aboeboe Christina Martha overleden. Het was een meisje van 18 jaar. Wilde geen geneesmiddelen gebruiken en scheen van verdriet te kwijnen.¹³²

In *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indië*n wijdde hij aan haar overlijden een korte beschouwing:

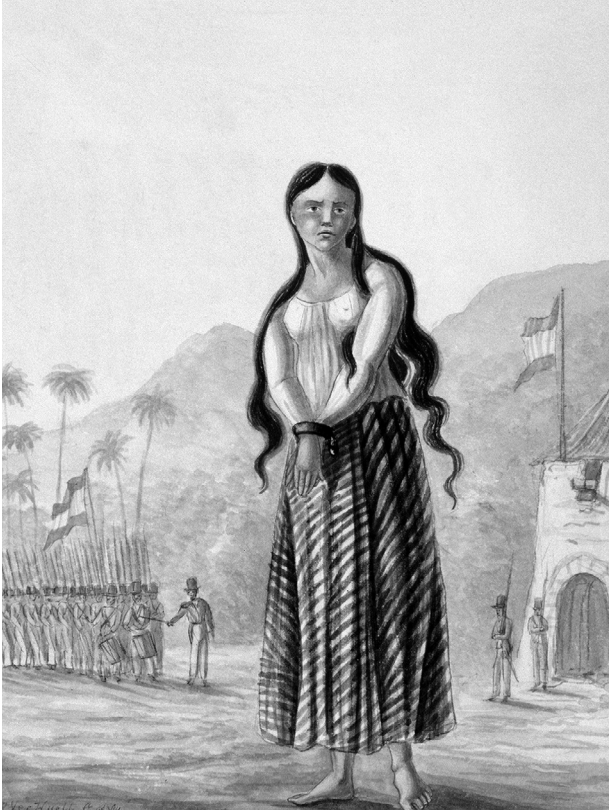
Had zij, (dacht ik) onder beschaafde volken het levenslicht mogen aanschouwen, en ware hare sterke ziel door zachtere zedewetten getemperd geworden, hoe voortreffelijk hadden zich dan hare deugden niet ontwikkeld. Onder een woest volk geboren, nog weinig bestraald door het licht van de Godsdienst, had zij gretig alle die verwilderde zeden aangenomen, waarop deze volken eenen hoogen prijs stellen, en die eene zekere heldhaftigheid vertoonen, waardoor zoodanig een hartstogtelijk wezen, als zij geweest was, moest getroffen worden. Zeker verwierf zij de toejuichingen van al hare landgenooten, toen de vlam des oproers op haar eiland oversloeg, en zij haren ouden vader en koning als wapendraagster in den strijd volgde. Nu kende zij geen ander genot dan dezen lof te doen stijgen; en de natuurlijke zachtheid der vrouwelijke kunne onttaarde in eenen bloeddorstigen strijd lust. Hare afgezonderde levenswijze had hare gezondheid ondermijnd. Zij weigerde standvastig alle geneesmiddelen; en met weerzin nam zij eene zeer geringe hoeveelheid voedsel, zoodat het arme meisje geheel uitteerde, en als een geraamte werd, waarop eene diepe, sombere, neërslagtigheid volgde, die haar weldra wegsleepte. Ik liet haar stoffelijk overblijfsel 's nachts stil in zee zakken.¹³³

130 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell*, 1812-1839, f. 269.

131 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1816-12-01: Journaal door 2^e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het lineschip de *Admiraal Evertsen*, 1 december 1816-21 april 1819, sub dato 23 december 1817.

132 Geciteerd in Ver Huell 2008, p. 326, vn. 2. Volgens het scheepsjournaal van 't Hooft overleed zij om acht uur 's avonds.

133 Ver Huell 1836, p. 2-3.

Afb. 10 Maurits Ver Huell, Christina Martha, voorvegteres der Muitelingen van het Eiland Noessa Laut, dochter van den Koning van Aboeoe, gekluisterd. Op de achtergrond rechts het fort Beverwijk.

Christina Martha appelleerde aan de verbeelding van de lezers van Ver Huells reisbeschrijving. Recensent Ackerdijck wijdde een bijzondere passage aan haar geschiedenis, waarin hij andere accenten legde dan Ver Huell:

Onder de bijzonderheden van dezen oorlog is niet de minst belangwekkende geschiedenis van Christina Martha, een jong meisje, éénig kind van een der opperhoofden van den opstand op Noessa Laut. Zij vergezeld hare vader in den strijd; spoorde hare stamgenooten door den eigenaardigen krijgsgans (Tjakileli) aan tot heldenmoed voor de vrijheid van haar volk; – toen haar vader gevangen was, deed zij alle pogingen om zijn leven te redden, viel de Hollandsche krijgslieden te voet; – doch eenmaal zijn lot beslist zijnde, (hij onderging de doodstraf) stortte zij geene tranen meer, sprak niet meer, wilde zich niet laten troosten; maar liet zich zelfs door hartzeer sterven. Zulk een waarlijk groot karakter verdiende in de Geschiedenis bewaard te blijven.¹³⁴

Hij memoreerde niet dat Christina Martha zou hebben deelgenomen aan de strijd, maar wel dat zij zich zou hebben ingezet voor ‘de vrijheid van haar volk’. Deze suggestie impliceerde dat de opstand tegen het Nederlands bestuur op de Molukken vergelijkbaar

134 Ackersdijck 1838, p. 418.

zou zijn met de onafhankelijkheidsoorlogen die sinds een halve eeuw in Europa en de Nieuwe Wereld werden gevoerd.

3.4 Christina Martha. Oosters romantisch historisch tafereel

In Ver Huells herinneringen veroverde Christina Martha een bijzondere plaats. Hij maakte een portretschets van haar toen zij geboeid aan boord van de *Admiraal Evertsen* werd gebracht.¹³⁵ Later vervaardigde hij een kleine aquarel waarop hij haar met geboeide handen en een smartelijke oogopslag, staande voor het blokhuis Beverwijk op Nusalaut, afbeeldde.¹³⁶ Bovendien schreef hij een historisch-romantisch verhaal waarin hij haar een sleutelrol in de opstand toekende. Het manuscript daarvan, met de titel *Christina Martha, Oosters romantisch historisch tafereel*, ligt in het Gelders Archief.¹³⁷ Een leeseditie van het verhaal verscheen in 2013.¹³⁸

Leesvergadering in de concertzaal

Ver Huell presenteerde *Christina Martha* op dinsdag 28 februari 1837 in de concertzaal van de sociëteit Harmonia, een statig pand in de oude havenwijk van Rotterdam. Het was zijn eerste letterkundige bijdrage aan de leesvergaderingen van de Rotterdamse afdeling van de Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen.

In zijn *Levensherinneringen* maakte hij er op achteloze toon notitie van: ‘Ik werd lid van het bestuur der Maatschappij van fraaie Kunsten en Wetenschappen en hield een lezing over Christina Martha, Princes van Aboeboe.’¹³⁹ Uit de brief die hij op zaterdag 4 maart 1837, nog geen week na de leesvergadering, aan zijn oom Carel Hendrik schreef, blijkt echter dat hij er erg tegen had opgezien om als redenaar op te treden voor een ‘beschaafd letterkundig publiek’, waaronder ‘onze verlichtste letterkundigen’, en dat hij na afloop buitengewoon opgelucht en gevleid was door de lovende reacties:

Mijn Taak is volbracht. Ik heb het spreekgestoelte beklommen, de zaal van het genootschap was prop vol, alles wat gedistingueerd is, was daar tegenwoordig, alle de Dames plaatsen bezet. Alhoewel dit zeer vleidend voor mij was, zoo was ik daar wel van onthutst. Als Redenaar trad ik 't eerste uit de Vergaderzaal des bestuurs de zaal binnen. Alles was stil, den President D^e Huet, een onzer grootste Kanselredenaars, gaf den Hamerslag. Ik beklom den Catheter, alle oogen waren op mij gewend. Dog hoe langer ik sprak, hoe meer moed ik kreeg. Vooral toen ik eene ingespannen aandacht van het aanzienlijk auditorium bemerkte. Zoo sprak ik

135 Museum Arnhem GM 01360: *Christina Martha, dogter van Paulus Triago, opperhoofd der rebellen van Noessa Laut, deszelfs wapendraagster*. De schets vormde de basis tevens voor een portret ter illustratie van het manuscript van de *Herinneringen*. Zie Gelders Archief, collectie Ver Huell 0490-60, f. 241.

136 Museum Arnhem GM 01361: *Christina Martha, voorvegteres der Muiltelingen van het Eiland Noessa Laut, dochter van den Koning van Aboeboe, gekluisterd*.

137 Gelders Archief, collectie familie Ver Huell, inventarisnummer 0490-64. De tekst omvat ca. 17.500 woorden. Mogelijk heeft Ver Huell een kortere versie voorgedragen.

138 Ver Huell 2013.

139 Ver Huell, *Levensherinneringen van Q.M.R. Ver Huell, 1812-1839*, f. 497.

anderhalf uur, en toen ik het dénouement, de tragische dood van mijne heldin, schilderde, zag ik verscheidene vrouwen de oogen afvegen, zoo dat ik zelve aangedaan wierd. – En mag ik het zeggen? aan u wel, beste lieve oom! – de zaal daverde van handgeklap toen ik het gestoelte verliet.¹⁴⁰

In de openingszinnen van zijn voordracht deed Ver Huell, ‘geen letterkundige, veel minder dichter zijnde’, een beroep op de welwillendheid en toevriendelijkheid van de toehoorders.¹⁴¹ Deze schroomvalligheid doet enigszins plichtmatig aan, maar is wel begrijpelijk. De Hollandsche Maatschappij van Fraaije Kunsten en Wetenschappen was een prestigieus genootschap, waar de meest bekende redenaars en letterkundigen van Nederland optraden. Het publiek verwachtte een programma dat een afspiegeling van de nieuwste literaire trends en ontwikkelingen vormde, en het hoopte op spraakmakende primeurs.

In het seizoen 1836-1837 vormde de voordracht van een oorspronkelijk verhaal of dichtwerk op de meeste leesvergaderingen de hoofdschotel. De Leidenaar Nicolaas Beets, een rijzende ster in wat hij later zijn ‘zwarte tijd’ noemde, was te gast met het dichtstuk *Guy de Vlaming*. De welbekende Amsterdammer Jacob van Lennep bracht *De harpenaar*, een historisch-romantisch prozaverhaal in de trant van Walter Scott. Bestuursleden van de afdeling Rotterdam verzorgden zelf drie avonden met bijdragen aan de schone letteren: Adriaan van der Hoop jr. droeg voor uit zijn Byronistische versvertelling *De renegaat*, Adrianus Bogaers las een gedeelte uit zijn door de Maatschappij bekroonde historisch-romantische dichtstuk *De togt van Heemskerck naar Gibraltar* en Maurits Ver Huell stond op de agenda met ‘een romantisch-historisch tafereel der lotgevallen van de Oost-Indische Vorstin Christina Martha’.¹⁴² De overige twee leesvergaderingen waren grotendeels gewijd aan een beschouwing over ‘het tragische gevoel’ en aan een ‘kritisch overzicht des [der] nieuwere fransche letterkunde’.¹⁴³

Het optreden op een leesvergadering stelde specifieke eisen aan de redenaar van dienst. De kunst van het voordragen was niet iedereen gegeven.¹⁴⁴ In Rotterdam wist Hendrik Tollens het publiek bij zijn optredens te betoveren, terwijl zijn collega Adriaan van der Hoop jr. juist spot en ergernis uitlokte.¹⁴⁵ Bij zijn vuurdoop als redenaar op de Rotterdamse leesvergadering moet het Ver Huell van pas zijn gekomen dat hij zijn leven lang vertrouwd was met het voorlezen van literaire teksten in de persoonlijke levenssfeer.¹⁴⁶ Zo vertelt hij over zijn vriendschap met Jean Chrétien Baud die als adelborst op

140 Brieven van zijn neef Q.M.R. Ver Huell, 1804 april 17-1837 juli 14. NA 2.21.004.04, 307, brief d.d. 4 maart 1837.

141 Ver Huell 2013, p. 27.

142 *Guy de Vlaming* van Beets verscheen in 1837 in druk, *De Renegaat* van Van der Hoop jr. in 1838. Van Lennep nam *De Harpenaar* onder de titel *Ulrich de zanger* op in het vierde deel van *Onze voorouders, in verschillende Tafereelen geschetst* (1842). Bogaers publiceerde *De togt van Heemskerck naar Gibraltar* in 1837 in eigen beheer.

143 Heezen 1992, dl. II, p. 112. Losse dichterlijke bijdragen werden in dit seizoen geleverd door H. Tollens, A. van der Hoop jr., A. van Rijckevorsel, A. Veder, A.N. van Pellecom en anderen.

144 Voor de cultuur-historische context, zie Van den Berg 1984.

145 Zie voor het oordeel van N. Beets over de laatste Van Zonneveld 1985.

146 Belezendheid kan Ver Huell niet ontzegd worden. Uit verwijzingen en citaten in zijn eigen geschriften blijkt dat hij bekend was met zulke uiteenlopende werken als *Childe Harold's Pilgrimage* van Lord Byron, *Paul et Virginie* van J.H. Bernardin de St Pierre, *Corinne*, ou *l'Italie* van Madame de Staël en *Confessions* van J.J. Rousseau.

de brik de *Vlieg* met hem naar São Salvador voer: ‘Meer en meer werden wij, Baud en ik, vrienden en waren steeds bij elkander en lazen ons uit het een of ander boekwerk voor.’¹⁴⁷ Ook in de huiselijke kring was voorlezen een gewone tijdsbesteding.¹⁴⁸ Alexander tekende in 1859 een portret van zijn inmiddels bejaarde vader met een opengeslagen exemplaar van Henry Fieldings schelmenroman *Tom Jones* in zijn handen. ‘Mijn goede Vader, Voorlezende terwijl ik teekende’, noteerde hij op de tekening, en ook: ‘Mijn vader las uitmuntend’.¹⁴⁹

In zijn brief van 4 maart 1837 aan oom Carel Hendrik meldde Ver Huell trots dat voorzitter Huet en de andere bestuursleden hem hadden gecompimenteerd:

Een ieder beijverde zich mij te bedanken voor het aangenaam uur – en den goeden braven Tollens, mijn geachten vriend, zeide: bravo! mijn beste Ver Huell, dat is poëzij, dat komt uit het hart, ik heb genoten, geen woord is mij ontsnapt.¹⁵⁰

Een teatraal verhaal

Dat het Rotterdamse publiek zich had laten meeslepen door Ver Huells verhaal over Christina Martha, was niet alleen aan zijn voordracht te danken, maar ook aan het onderwerp en het genre.

De verbeelding van Ver Huell was gevormd door het genre van de historisch-romantische verhalen waarvoor de vertellingen van Walter Scott model stonden. In de openingszinnen karakteriseerde hij *Christina Martha* als een ‘romantisch verhaal, op historische waarheid gegrond’ waarvan het onderwerp kon worden omschreven als ‘eene schets der zeden van een ver afgelegen volk dat ik in een gewichtig tijdvak bezocht’.¹⁵¹

Van de bijdragen aan de Rotterdamse leesvergaderingen in het seizoen 1836-1837 was *Christina Martha* qua genre het meest verwant aan Van Lenneps *De harpenaar*, met dit belangrijke verschil dat de verhaalde gebeurtenissen zich niet in een ver verleden afspeelden, maar in verre gewesten. *De harpenaar* speelde zich af in het jaar 1048, tegen de achtergrond van de voortdurende conflicten tussen de bisschoppen van Utrecht, Luik en Keulen, gesteund door de Duitse keizer, en de te Vlaardingen gevestigde graven van Holland met hun bondgenoten. Ver Huells verhaal daarentegen speelde zich af tegen de achtergrond van betrekkelijk recente historische gebeurtenissen, waarvan hij zelf getuige was geweest, maar waarvan het publiek zich even weinig voorstelling kon vormen als van politieke conflicten in het elfde-eeuwse Holland. Hij kenschetste *Christina Martha* op de titelpagina van het manuscript daarom nadrukkelijk als een ‘oosters’ tafereel.

147 Ver Huell 1996, 89. Beiden amuseerden zich bijvoorbeeld kostelijk met *Twee-en-dertig woorden of De les van Kotschue*, een door Engelse satirische auteurs geïnspireerde roman uit 1805 van Bruno Daalberg, pseudoniem van Petrus de Wacker van Zon.

148 In november 1840 schreef Ver Huells echtgenote Louise aan haar zoon Alexander dat zijn vader haar de vier boekdelen van *De schaapherder* van Jan Frederik Oltmans voorlas (Bervoets 1997, p. 51-52; 54).

149 Gereproduceerd in Bervoets 1992, p. 27.

150 Brieven van zijn neef Q.M.R. Ver Huell, 1804 april 17-1837 juli 14. NA 2.21.004.04, 307, brief d.d. 4 maart 1837.

151 Ver Huell 2013, p. 27.

Behalve historisch-romantische verhalen en romans zijn Ver Huells jeugdige verkenningen in het 'liefhebberij-toneel' vermoedelijk van grote betekenis voor zijn literaire verbeelding geweest. Na zijn gedwongen verblijf in São Salvador werd hij in april 1810 door zijn oom Carel Hendrik als zijn persoonlijk adjudant meegenomen naar Hamburg, maar na een onverwachte benoeming tot kapitein-luitenant-ter-zee keerde hij in afwachting van een plaatsing als eerste officier op een lineschip van november 1811 tot mei 1812 terug naar Doesburg.¹⁵² 'Het moet in dit tijdvak van mijn leven zijn geweest', schreef hij in zijn *Levensherinneringen*, 'dat eenige jonge lieden het plan ten uitvoer bragten een liefhebberij-toneel daar te stellen en daartoe de vrij groote zaal der societeit, tevens concertzaal, te doen inrigten.'¹⁵³

Het eerste stuk dat de jongelui opvoerden, was *De kluizenaar op Formentera*, een vertaling van *Der Eremit auf Formentera, ein Schauspiel mit Gesang in zwei Aufzügen* van de buitengewoon populaire toneelschrijver August von Kotzebue.¹⁵⁴ Van deze schrijver had Ver Huell als vijftienjarige in Doesburg reeds de stukken *Menschenhaat en berouw* en *Armoede en grootheid* zien opvoeren door tijdelijk gelegeerde militairen.¹⁵⁵ Nu speelde hij zelf mee, en hij vervulde bovendien een gewichtige rol als ontwerper en maker van de decoraties waarmee de voorstelling werd verlevendigd.

Ver Huell moet in dit halve jaar veel tijd in zijn theaterbezigdheden hebben gestoken, want hij noemt nog zes andere stukken waarmee het gezelschapje succes boekte: een toneelspel en twee blijspelen van Von Kotzebue, twee kluchtige blijspelen van Duitse auteurs, Th.G. von Hippel en F.L. Schröder, en een toneelspel van de Amsterdammer A.J. Zubli.¹⁵⁶ Deze blijspelen en toneelspelen kunnen worden gerangschikt onder het burgerlijk drama, dat omstreeks de eeuwwisseling de theaters en het liefhebberij-toneel veroverde en het classicistisch theater verdrong.¹⁵⁷

De belangstelling voor theater en het daarbij behorende spektakel behield Ver Huell ook na zijn varende loopbaan. Blijkens het huishoudboekje van zijn echtgenote bezocht

152 Van Fraassen 2008, p. 114-118.

153 Ver Huell 1996, p. 145.

154 Ver Huell herinnerde zich de titel als *De kluizenaar op het eiland Formentera*. Von Kotzebue's *Der Eremit auf Formentera. Ein Schauspiel mit Gesang in zwei Aufzügen* (Frankfurt und Leipzig 1790) werd in een vertaling van A. Bruggemans in 1791 en 1793 uitgegeven onder de titel *De kluizenaar op Formentera. Tooneelspel in twee bedrijven*.

155 Ver Huell 1996, p. 22-23. Ver Huell herinnerde zich de titel als *Van 's mensen haat en berouw*. Hij doelde op *Menschenhaat en berouw. Tooneelspel, in vijf bedrijven* (1790) naar A. von Kotzebue, *Menschenhass und Reue. Ein Schauspiel in fünf Aufzügen* (1789), en *Armoede en grootheid. Tooneelspel* (1795), naar A. von Kotzebue, *Armuth und Edelsinn. Ein Lustspiel in drei Aufzügen* (1795).

156 Ver Huell 1996, p. 146. Het betrof de volgende stukken: *De onechte zoon. Tooneelspel in vijf bedrijven* (1791), naar A. von Kotzebue, *Das Kind der Liebe. Ein Schauspiel in fünf Akten* (1790); *De verwarring. Blijspel in vijf bedrijven* (1803), naar A. von Kotzebue, *Der Wirrwarr, oder der Muthwillige. Eine Posse in fünf Akten* (1803); *De verstrooiden. Kluchtig blijspel in één bedrijf* (1809), naar A. von Kotzebue, *Die Zerstreuten. Eine Posse in einem Aufzuge* (1809); *De man naar de klok. Blijspel* (1780), naar Th.G. von Hippel, *Der Mann nach der Uhr, oder der ordentliche Mann. Lustspiel in einem Aufzuge* (1765); *Het huwelijk door een weekblad. Vrolyk Blyspel* (1808), naar F.L. Schröder, *Die Heirath durch ein Wochenblatt. Eine Posse in einem Aufzuge* (1790); *Gesner, of Het Zwitsersch huisgezin. Tooneelspel* (1801), door A.J. Zubli.

157 Over de grote invloed van het Duits toneel in Nederland aan het begin van de negentiende eeuw, zie Groot 2010. Over leven en werk van Kotzebue, zie Schröder 2011.

hij bijvoorbeeld de Rotterdamse Komedie in 1836 elf maal en in 1837 zes maal.¹⁵⁸ Bij gelegenheid bezocht hij ook theatervoorstellingen in Amsterdam. Zo schreef zijn vrouw Louise in november 1841 aan haar zoon Alexander dat haar man enkele dagen in Amsterdam was geweest en het ballet pantomime *Le Lac des Fées* was gaan zien, want 'il s'y trouvait de jolis decorations'.¹⁵⁹

De acteurs in het burgerlijk drama reciteerden geen verzen, maar streefden naar een meer ongekunstelde stijl van spreken en acteren. Het tempo van de toneelspelen lag hoger dan in het breedvoerige en trage classicistisch drama. De verwickelingen en het theatrale spektakel dienden de toeschouwers te verrassen, maar niet te vervreemden door in het oog springende ongerijmdheden of ongeloofwaardigheden. Ook was in een stuk een zekere eenheid van handeling vereist. De personages gaven de toeschouwers aanleiding tot emotionele identificatie omdat zij, ook als ze onder kommervolle omstandigheden werden belaagd door boosaardige antihelden, blijk gaven van rechtchapenheid en gevoeligheid. De toneelspelen dienden op te wekken tot goed zedelijk gedrag. Deze eigenschappen van het burgerlijk toneel zijn in veel opzichten van toepassing op het verhaal dat Ver Huell in Rotterdam voordroeg.

Proloog

In een proloog schetst de redenaar het decor waartegen het verhaal zich afspeelt. Het brengt de toehoorders en lezers

aan geene zijde des Evenaars, in onze Oostersche bezittingen, tijdens het oproer onder de inboorlingen der Moluksche eilanden, waarvan de hoofd-tooneelen op de drie ULIASSERS, de specerij-eilanden NOESSA LAUT, HONIMOEA en HAROEKA, geweest zijn (f. 2).¹⁶⁰

Het doek van het verhaal gaat op met een onmiskenbare verwijzing naar het destijds reeds veelvuldig getoonzette, vertaalde en geparafraseerde 'lied van Mignon'¹⁶¹ van Johann Wolfgang von Goethe:

158 Huishoudboeken van mevrouw Ver Huell, 1831-18401. Gelders Archief, collectie familie Ver Huell 0490-73.

159 Bervoets 1997, p. 73. In de vertaling van Bervoets: 'er waren daar aardige decors'. De Franse opera *Le Lac des Fées* werd in 1841 door A.P. Voitus van Hamme, de balletmeester van de Amsterdamse schouwburg, bewerkt tot een ballet pantomime in vijf bedrijven, getiteld *Het bad der toovermiffen of het Driekoninginfeest*. De voorstelling, met nieuwe kostuums en muziek, was 'versierd met geheel nieuwe, expresselijk daartoe vervaardigde decoratiën door den heer J.E. de Vries, Lid der Koninklijke Akademie van Beeldende Kunsten' (Zie Voitus van Hamme 1841). Blijkens het overzicht in de Amsterdamse Tooneel-almanak voor het jaar 1843 werd het in november en december 1841, voorafgegaan door wisselende toneelspelen, meerdere keren opgevoerd.

160 De citaten uit het manuscript van Christina Martha. Oosters romantisch historisch tafereel (Gelders Archief, collectie familie Ver Huell 0490-64) zijn in het vervolg van deze paragraaf gebaseerd op de leeseditie in Ver Huell 2013.

161 Mignon is een uit Italië afkomstig personage uit Johann Wolfgang von Goethe's romanfragment *Wilhelm Meisters Theatralische Sendung*, later uitgewerkt en gepubliceerd als de roman *Wilhelm Meisters Lehrjahre*. De eerste regels van het lied van Mignon luiden: Kennst du das Land, wo die Zitronen blühen, / Im dunkeln Laub die Gold-Orangen glühen, / Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht, / Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht. / Kennst du es wohl?

Kent gij die eilanden welke zich uit den boezem van den Indischen Oceaan verheffen, gedompeld in de gloeiende stralen van de keerkringszon?

Kent gij die eilanden, met trotsche wouden overdekt, van daar waar de kabbelende golven met de sierlijke bladkronen der Pandanen spelen, tot op de toppen der bergen, waar de zilveren wolkjes op rusten? (f. 5-6)

Ver Huell brengt hier de 'door de natuur zoo rijk begiftigde eilanden' (f. 6) van Oost-Indië in verband met de zonovergoten landschappen van Goethe's Italië en, meer in het algemeen, met de verbeelding van een paradijselijke omgeving in de Europese literatuur van zijn tijd. Vanuit zijn fysicotheologische levensovertuiging herinnert hij op droefgeestige toon aan de tegenstelling tussen 'die bekoorlijke gewesten [...] waar alles in de volmaakste harmonie den gevoeligen reiziger opgetogen houdt' (f. 2-3) en de onvermijdelijke 'woelingen der menschelijke hartstogten' die de 'Daemon des oorlogs' (f. 3) ontketenen en de harmonie in de schepping verbreken.

De redenaar werpt vervolgens de vraag op waarom de volkeren in deze verre gewesten de overheersing door vreemdelingen zouden moeten dulden:

Omdat die vreemdelingen, steunende op hunne meerdere beschaving en overmagt, zich gerechtigd achten als heeren en meesters over hun vaderland zich te mogen handhaven. Ik zal de voornaamste drangselen daartoe niet verder ontvouwen.

Doch zoo gloeiend als de stralen van de zon die hen beschijnt, ontvlamt het gevoel van eigenwaarde wanneer den trotschen Europeaan vergeten kan dat zij menschen zijn, even als hij naar Gods evenbeeld geschapen, en het den menschheid vernederend denkbeeld omdragen, het zijn slechts wilden, en daarom moeten zij met verachting aangezien en liefdeloos behandeld worden, als bloote werktuigen van het eigenbelang (f. 4-5).

Met dit vrome betoog neemt hij een voorschot op de zedeles die hij met het verhaal uitdraagt.

Christina Martha, een synopsis

De verhaalpersonages en hun onderlinge verhoudingen worden aan de toehoorders voorgesteld in een reeks korte scènes, waarin het uitbreken van de oorlog wordt geschilderd.

De avond valt. Een nederige woning aan het strand van Noessa Laut. De oude radja Triago en zijn dochter Christina Martha halen herinneringen aan een bloeddorstig verleden op. Bij een overval op zee is Christina's moeder door een koppensneller gedood, waarna zij de moordenaar met 'blinde vermetelheid' heeft gedood. 'Sindsdien was de geest des oorlogs in Christina's hartstogtelijk gemoed gevaren.' (f. 7-16)

Een prauw uit Saparoua komt een oorlogsverklaring tegen de Nederlanders afleveren. Thomas Matulesia, aan wie Radja Triago de hand van zijn dochter heeft toegezegd, blijkt tot opperhoofd van de oorlog te zijn uitgeroepen. Christina's hart

gaat evenwel uit naar de jeugdige en edelmoedige Latoemahina. Radja Triago roept de Noessa Lauers op ten strijde. Christina werpt haar haren los en besluit om haar vader in 'al de ijsselijkheden van de strijd' te volgen (f. 16-27).

De volgende morgen. In het reeds veroverde fort Duurstede hebben de opstandelingen een bloedbad aangericht. Christina redt, gesteund door Latoemahina, een onschuldig kind uit handen van de opstandelingen en van Matulesia. Deze laatste vat een diepe wrok jegens zijn rivaal Latoemahina op (f. 27-33).

Nederlandse troepen ontschepen onberaden op een strand nabij fort Duurstede, waar zij zware verliezen lijden. Christina en Latoemahina strijden zij aan zij. Bij een Nederlandse tegenaanval deinst Matulesia terug, maar Christina neemt de leiding en vuurt de strijders aan tot de overwinning (f. 33-37).

Aan de voet van de steile rots waarop Duurstede ligt, verklaart Latoemahina Christina zijn liefde. Zij verzucht dat haar vader haar hand aan Matulesia heeft toegezegd, maar laat hem toch haar genegenheid blijken (f. 37-39).

Het strand van Noessa Laut. De vloot keert zegerijk terug. Christina ontfermt zich over het geredde kind. De Noessa Lauers, reeds enigszins verlicht door 'de zachte stralen van het Evangelie', danken de 'God der Heirscharen' voor de overwinning (f. 39-42).

De conventionele intrige concentreert zich op de personages van de jeugdige Christina Martha, haar grijze vader Radja Triago (Tiahahu), haar edelmoedige geliefde Latoemahina en diens hoogmoedige rivaal Matulesy.

Het vervolg van het verhaal, als het ware het tweede bedrijf, speelt zich af tegen de achtergrond van de historische episode waarin de opstand werd neergeslagen. De verteller heeft de gebeurtenissen in een tijdsbestek van slechts twee dagen geconcentreerd.

De avond valt. Matulesia, voor zijn woning gezeten, wil zich van Latoemahina ontdoen, maar gaat niet in op een aanbod van Sayat Printa, het hoofd van zijn lijfwacht, om hem te vermoorden. Sayat Printa kondigt de komst van vijandelijke Alfoerse hulp troepen van Ternate en Tidore aan (f. 42-45).

Nacht. Matulesia ontvangt in zijn slaapvertrek een boodschapper uit Haroeka, die rapporteert dat een Nederlandse oorlogsvloot vanuit Ambon in aantocht is. Matulesia en Sayat Printa mobiliseren hun legermacht op Saparoua. De dag wordt besteed aan oorlogsvoorbereidingen (f. 45-50).

De avond valt. Nederlandse schepen ankeren in de baai van Saparoua. Op Noessa Laut maken de krijgsprauwen zich gereed voor de overtocht. Christina scheidt zich strijdvaardig in, hoewel haar vriendin Delima en Radja Triago haar daarvan trachten te weerhouden (f. 50-54).

Nachtelijke landing op Saparoua, nabij Latoemahina's dorp Papero. Christina vindt een plek voor haar vader om te rusten. Als zij daar worden overvallen door Ternataanse Alfoeren, is het Latoemahina die te hulp schiet en redding brengt. Radja Triago schenkt nu Christina's hand grootmoedig aan Latoemahina (f. 54-61).

In de vroege morgen verschijnt Matulesia op het strijdtoneel en stuurt Latoe-

mahina terug op zijn post. Als hij Christina aanspreekt als zijn toekomstige vrouw, wijst zij hem in bedekte termen af (f. 61-65).

De rivaliteit van Matulesy jegens Latumahina voert tot een climax van bedrog en verraad. De verteller last hiervoor een nevenintrige met twee nieuwe personages in: Helikotta, een oude visser, en de regent van het dorp Booi.

Een strand bij het dorp Booy met een prauw en de oude visser Helikotta, gezeten op een boomstam. Incognito stelt Matulesia hem voor om Latoemahina aan de bemanning van een naderende Nederlandse oorlogssloep uit te leveren en hierdoor te voorkomen dat zijn prauw wordt verwoest. Als Helikotta verontwaardigd weigert, maakt Matulesia zich bekend en schildert hij Latoemahina af als een verrader. Helikotta stemt toe en op zijn aanwijzingen wordt Christina's geliefde, in zwaarmoedige gedachten op een grasheuvel gezeten, gevangen genomen en door de Nederlanders weggevoerd (f. 65-73).

Christina ziet Latoemahina weggevoerd worden. Door wanhoop en woede bevangen, beseft zij dat alleen een overwinning op de Nederlanders uitzicht op redding van haar geliefde biedt (f. 73-77).

De woning van de oude Helikotta. De legerhoofden verzamelen zich. Matulesia maakt bekend dat Latoemahina en Helikotta verraad hebben willen plegen. Sayat Printa vergiftigt Helikotta om ontmaskering van Matulesia's verraad te voorkomen (f. 77-80).

De legerplaats. De edele Radja van Booy vraagt Matulesia verantwoording van zijn optreden jegens Helikotta en verwijt hem dat hij de bevolking in het verderf stort. Dan klinkt het gebulder van de kanonnen: de strijd is begonnen (f. 80-84).

Het besef dat haar geliefde door Matulesy is verraden, brengt bij Christina een ommekeer teweeg, waardoor het verhaal over de slotfase van de oorlog kan worden afgesloten met een louterende oplossing.

Christina trekt aan het hoofd van drieduizend strijders naar Haria om de aanval van Nederlandse troepen af te slaan, maar moet terugtrekken naar het dorp Siery Sorry. In een vergaderzaal bespreken de legerhoofden hier het verloop van de strijd. Op voorstel van Anthonij Rhebok en Sayat Printa besluiten zij tot overgave. Een aardbeving doet de moed zinken, ook bij Matulesia. Christina treedt binnen, maakt hen verwijten over hun gebrek aan standvastigheid en stelt zich aan het hoofd van het leger (f. 84-90).

Matulesia verliest zijn zelfbeheersing en vlucht het woud in. Christina bezielt de strijders om het Nederlandse leger, dat 'eene bedaarde, krijgskundige wederstand' biedt, te blijven bestoken. Door een koelbloedig schot van haar hand wordt de Nederlandse krijgsoverste dodelijk getroffen, maar dit lokt een charge uit waardoor het verzet wordt gebroken (f. 90-94).

Christina ontmoet in het woud de Radja van Booy, die Matulesia gevangen heeft genomen. Zij eist het recht op om hem persoonlijk uit te leveren aan de Nederlan-

ders, als vergelding voor het verraad jegens Latoemahina en de oude Helikotta. In het Nederlandse kamp geeft zij zich over en voert zij haar voornemen uit:

‘Hier is ons opperhoofd. – MATULESIA, herkent gij mij? – Ontvang het loon uwer lafhartigheid en verraad. God is rechtvaardig. – Zoo wreekt zich de rampzalige CHRISTINA, zoo wreekt zij de edele LATOEMAHINA, zoo wreekt zij de grijsaard [Helikotta], onschuldig werktuig van uwen helschen haat, die gij ellendig hebt laten omkomen om uwe laaghartigheid te verbergen. Zoo wreekt zich de edele Radja van BOOY – die gij, omdat hij trouw aan eed en plicht was, van het leven hebt willen beroven’ (f. 99).

Bij deze ontknoping staan de Nederlanders sprakeloos, ‘verbaasd over zoo veel grootheid van ziel en heldenmoed in een onbeschaafd Indiaansch meisje’ (f. 100). Het verhaal eindigt met een huiveringwekkende apotheose.

Enige tijd later. Radja Triago en Latoemahina, beide hoofden van de opstandelingen, worden terechtgesteld. De Nederlanders sparen Christina vanwege haar heldenmoed, haar ‘teedere jeugd en schoonheid, gepaard met de edelste ouderliefde’, maar zij verbergt zich in ‘ontoegankelijke wildernissen, waar de echo’s alleen hare jammerklagen herhalen’. Omdat haar aanwezigheid de bevolking verontrust, wordt zij opgevangen en als ‘een vrouwelijk wezen, stilzwijgend, gevoelloos, met een gebroken hart’ aan boord van een Nederlandse oorlogsbodem gebracht.

Een donkere en stormachtige nacht op zee. Christina is weggekwijnd en sterft onder de ogen van de bevelhebber. Een ‘hemelhooge zee’ slaat over het dek en neemt haar ‘in wit linnen gewikkelde gedaante’ mee in het schuim van de golven (f. 100-105).

De wijze waarop de verteller zijn verhaal ensceneert, de manier waarop hij de zieleroerselen van de personages in dramatische poses en dialogen tot uitdrukking brengt, het tempo waarin de handeling zich ontwikkelt van expositie, intrige en climax tot wending, ontknoping en apotheose, dat alles stempelt *Christina Martha* tot een theatraal verhaal.

Tussen Drupadi en Hermingard

Ver Huell kenschetst *Christina Martha* als een oosters tafereel. Het verhaal neemt de toehoorders in de verbeelding mee naar ‘onze Oostersche bezittingen’ om een ‘schets der zeden van een ver afgelegen volk’ te presenteren (f. 2).

Met een zedenschets doelde hij niet in de eerste plaats op een beschrijving van exotische zeden en gebruiken. Zijn etnografische belangstelling ging niet veel verder dan klederdrachten of wapentuig, terwijl zijn kennis van de huwelijksadat, en meer in het algemeen de maatschappelijke verhoudingen op deze eilanden, bijzonder oppervlakkig en gebrekkig was gebleven. In deze zedenschets schildert hij vooral een beeld van de inborst van oosterse volkeren, de geaardheid van hun gemoed.

Deze volkeren zijn ‘oosters’ in die zin dat zij zich door ongeremde driften en begeerten laten leiden. Zo suggereert Ver Huell in *Christina Martha* dat de bevolking van

Saparua en Noesa Laut impulsief in opstand kwam omdat zij door de resident vanwege een betrekkelijke kleinigheid in hun eergevoel waren gekwetst. In *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* spreekt hij er in bedekte termen over. Het zou gaan om Anthonie Rhébok, die tijdens de opstand de rechterhand van Matulesy was geweest:

Men verhaalde in het algemeen, dat hij de eerste aanstoker van het oproer geweest was. De ongelukkige en onvoorzigtige Resident VAN DEN BERG had hem smadelijk bejegend.¹⁶²

Rhébok behoorde tot de groepering van inlandse vrije burgers die vrijgesteld waren van de verplichtingen van gewone dorpelingen.¹⁶³ In *Christina Martha* verklaart Ver Huell dat de resident Rhébok had gegriefd door zijn status als vrije burger te miskennen: ‘uit een der oudste stamhuizen der vrije Burgers van HONIMOEA, werd hij door den onberaden Resident als een slaaf gekastijd’ (f. 79).

De zendeling en hulpprediker S.J. de Vries verzamelde in de tweede helft van de negentiende eeuw nadere informatie over de toedracht van het incident. Volgens zijn informanten waren Rhébok en Latumahina aangeklaagd door het slachtoffer van een dronken vechtpartij en waren zij hiervoor door Van den Berg tot een lijfstraf veroordeeld. De Vries merkt op:

Hij liet hen met de rotan straffen en dat was geen misdad, maar een grote misslag en een *ver-grijp* aan het ‘Burgerrecht’. De burgers mochten toen niet – evenmin als later – op die manier gestraft worden. Werden zij aan den lijve gestraft, dan geschiedde dit door ze op een bank te leggen of vast te binden en dan werd de rotan door een touw vervangen.¹⁶⁴

Rhébok zou dus gestraft zijn met rotanslagen, hoewel hij als vrije burger recht had op een mildere en minder beschamende uitvoering. In *Ver Huells oosters tafereel* was het voor Paulus Triago aanleiding om in woede uit te barsten: ‘Hoe! De Nederlanders [...] durven een edel Burger, een Christen, als een slaaf kastijden!’ (f. 18) In zijn verbeelding was het incident niet alleen de aanleiding, maar ook een belangrijke oorzaak van de opstand. Mogelijke andere oorzaken brengt hij in de *Herinneringen* wel, maar in *Christina Martha* niet ter sprake.

Zijn opvattingen over oosterse ‘zeden’ heeft Ver Huell verder uitgewerkt in zijn portret van Christina Martha, het hoofdpersonage van het verhaal. Zij is een ‘Oostersche schoone’ (f. 19) in die zin, dat haar hartstochtelijke opwellingen nog niet door een beschaafde opvoeding aan banden zijn gelegd. Bijgevolg wordt zij heen en weer geslingerd tussen de verwilderde zeden van haar voorouders en die van de christelijke opvoeding en beschaving:

Uit haar gitzwart oog schoten dan eens stralen van een woest vuur, wanneer haren vader de heldendaden van voorheen verhaalde; dan weder blonken er tranen als paarden in, wanneer zij de Goddelijke waarheden van het Evangelie aanhoorde (f. 12).

162 Ver Huell 1835, p. 244.

163 Zie Van Fraassen 2008, p. 217-218.

164 Geciteerd in Van den Berg van Saparoea 1948, p. 261.

Het ‘woeste vuur’ dat in haar brandt, is het eerste dat Ver Huell aan de verschijning van Christina Martha is opgevallen. In zijn reisverhaal beschrijft hij zijn eerste ontmoeting als volgt:

Ook CHRISTINA MARTHA kwam in de kajuit. Dit zonderling meisje scheen naauwelijks zestien of achttien jaren oud te zijn. Hare lange, gitzwarte, haren hingen geheel los in golvende vlechten op haren rug. Welligt had zij dezelfde gelofte gedaan, als de heldin uit het Oostersch Heldendicht Brata Youdha: ‘Zij heeft eene gelofte gedaan, de haren niet eer op te binden, alvorens zij zich gebed heeft in het bloed van de honderden van Kenowa!’¹⁶⁵

Het citaat verwijst naar Drupadi, een personage dat een hoofdrol speelt in het Indiase epische dichtwerk *Mahabharata* en ook voorkomt in de *Bharatayudha*, de klassiek-Javaanse bewerking daarvan.¹⁶⁶ In het manuscript van *Christina Martha* laat Ver Huell hetzelfde citaat als motto aan het verhaal voorafgaan:

Bedenk, dat DRUPADI de gelofte gedaan heeft de haren niet eer op te binden dan nadat zij zich gebed zal hebben in het bloed van de honderden van KURAWA. – BRATA YOUDHA, Javaansch heldendicht (f. 1)

Het heldendicht verhaalt over de strijd tussen de geslachten van de vijf Pandawa en de honderd Kurawa. Nadat Drupadi, de vrouw van de oudste Pandawa, door de Kurawa is geschofferd door haar met loshangende haren uit de vrouwenvertrekken te sleuren en een poging te doen om haar publiekelijk te ontkleden, ontwikkelt zij zich tot een bloeddorstige furie die met loshangende haren op haar strijdswagen ten strijde trekt en 's nachts tussen de lijken op het slagveld rondwaart.¹⁶⁷

Ver Huell kan bij zijn ontmoetingen met de historische Christina Martha nog niet aan de *Bharatayudha* hebben gedacht. Gedeelten van het heldendicht werden pas in 1817 gepubliceerd in *The History of Java*, een monumentale studie van Thomas Stamford Raffles, luitenant-gouverneur van Java van 1811 tot 1816. Raffles had naast zijn bestuurlijke taken koortsachtig gewerkt aan het verzamelen van informatie over taal, land en volk van dit eiland. In een hoofdstuk over taal en literatuur nam hij ook *An analysis of The Brata Yúdha* op.¹⁶⁸ Hij liet de lezer in dit hoofdstuk kennismaken met uitvoerige passages die hij met hulp van Javaanse geleerden had getranscribeerd en vertaald. Ver Huell heeft het boek mogelijk al tijdens de thuisreis in Batavia, maar waarschijnlijk pas na zijn terugkeer in Nederland onder ogen gekregen.¹⁶⁹

165 Ver Huell 1835, p. 249-250.

166 De namen van de personages in de *Mahabharata* en de *Bharatayudha* verschillen. In deze paragraaf worden de Javaanse namen aangehouden: Pandawa voor Pandava, Kurawa voor Kaurava, Drupadi voor Draupadi, Kresna voor Krishna, (Naharia) Bima voor Bhima. Kurunata, de oudste van de honderd Kurawa, is meer bekend onder de naam Duryodhana.

167 Volgens commentatoren zijn Drupadi's loshangende haren een teken dat zij wordt onteerd tijdens haar menstruatieperiode, een wandaad met buitengewoon destructieve gevolgen. Zie Hildebeitel 1988, p. 224-281.

168 Raffles 1817, I, p. 415-468.

169 Het duurde nog geruime tijd voordat een Nederlandse editie van het werk beschikbaar was. Resident J.E. de Sturler verzorgde een Nederlandstalige bewerking van *Geschiedenis van Java* in 1836, maar hij had zich

Het door Ver Huell gekozen motto is een oproep van de Pandawa's aan de god Kresna (Krishna) om Drupadi haar wraak te gunnen. In de vertaling van Raffles:

But think [...] of the pledge of Drupádi, who has vowed not to bind her hair
Until she shall have bathed in the blood of the hundred Kuráwa.¹⁷⁰

De kennismaking met de *Baratayudha* moet aan Ver Huells herinneringen aan Christina Martha een nieuwe dimensie hebben gegeven. Hoewel het verhaal van het heldendicht op zichzelf geen enkele aanleiding gaf om het op de opstand op de Molukken te betrekken, zag hij toch aanknopingspunten om Christina Martha met Drupadi te associëren. Doorslaggevend was een iconografische overeenkomst: Ver Huell bracht Christina Martha in verband met Drupadi omdat zij tijdens hun eerste ontmoeting het lange haar geheel los droeg. Deze dracht gold niet als vrouwelijk, maar juist als mannelijk en martiaal, de haardracht van voorvechters en koppensnellers. Dat beide personages hun haren los dragen, geeft uitdrukking aan hun hartstochtelijke aard, hun strijdlust en heldenmoed. In zijn verbeelding groeide Christina Martha uit tot een personage dat tot de voorvechters van de opstandelingen behoorde en op kritische momenten niet schroomde om zich als aanvoerder op te werpen.

Ver Huell gaat in zijn verbeelding van Christina Martha niet zo ver dat hij haar zoals Drupadi als een bloeddorstige demon over het slagveld laat rondwaren. Integendeel, de verhalen van haar vader over voorouderlijke 'gastmalen, waarop de ontzielde lichamen der vijanden gretig verslonden werden' (f. 15), doen haar gruwen.¹⁷¹ De ogen naar de hemel gewend dankt zij God dat 'den edelen Leeraar Kam' (f. 16) haar heeft gedoopt en met het licht van het Evangelie in aanraking heeft gebracht. Het is geheel niet uitgesloten dat de zendeling en predikant Joseph Kam tijdens zijn rondreizen in 1815 en 1816 langs de christelijke dorpen op de Ambonse eilanden Christina Martha heeft gedoopt.¹⁷²

bepert tot 'de onderwerpen, welke voor Nederland en Indië wetenswaardig zijn' (VIII) en daar hoorde het hoofdstuk over taal en literatuur niet bij. Ph.P. Roorda van Eysinga publiceerde in 1849 *De Brata Joeda of de krijt der Bharats naar het Javaansche heldendicht van Hempoe Sedah, in negen en zestig zangen metrisch overgebracht*, een door recensenten als gebrekkig beoordeelde vertaling van het dichtwerk. Pas in 1860 verscheen een gezaghebbende teksteditie van A.B. Cohen Stuart: *Brátá Joedá, Indisch-Javaansch heldendicht*.

170 Raffles 1817, I, p. 430-431. In *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* verhaspelde Ver Huell 'Kurawa' tot 'Kenowa'. In het motto van *Christina Martha* corrigeerde hij deze naam, maar hij liet de onjuiste vertaling van 'the hundred' in 'de honderden' staan. Getuige deze vertaalfout heeft hij slechts oppervlakkig kennis van het heldendicht genomen.

171 Informatie over voorouderlijk kannibalisme op Nusalaut heeft Ver Huell ontleend aan Valentijns *Beschryvinge van Amboina in Oud en Nieuw Oost-Indiën II*: 'Al de ingezetenen van dit eiland plagten in oude tijden [...] op den roof uyt te gaan [...]. Zy waren toen ook gewoon, hunnen vyanden niet alleen te rooven, maar de zelve verslaagen zynde, zeer graag op te kluiwen, dat zy nog wel in onze eerste tyden gedaan hebben, hoewel zy nu, Christenen zynde, zich daar van geheel onthouden.' (p. 83-84) Over Valentijns belangstelling voor kannibalisme op Nusalaut, zie Huigen 2008.

172 De zendeling en predikant Joseph Kam (1769-1833) werd in samenwerking tussen het Nederlandsch Zending-Genootschap en de London Missionary Society in 1814 uitgezonden naar Indië en op Ambon geplaatst. Tijdens zijn rondreizen blies hij de decennia lang verwaarloosde kerkelijke gemeenten nieuw leven in, onder andere door grote aantallen nieuwe lidmaten te dopen en aan te nemen. Zie Enklaar 1963.

Enig onderwijs zal zij niet van hem hebben gekregen, maar vermoedelijk wel van de *guru* of schoolmeester-voorganger van Abubu.¹⁷³

Dat Christina Martha, ‘vrij en ongedwongen als een kind der natuur’ (f. 12), in Ver Huells verbeelding ontvankelijk was voor de boodschap van het christendom, steunde op zijn overtuiging dat er bij onbeschaafde en ongekerstende volkeren sprake is van een natuurlijk godsdienstig gevoel dat hen uiteindelijk doet hunkeren naar ‘de Goddelijke waarheden van het Evangelie’ (f. 12). In dit opzicht is Christina Martha vergelijkbaar met een andere heldin uit de Nederlandse literatuur. In 1832 publiceerde de theologie-student Aarnout Drost *Hermingard van de Eikenterpen*, een historische roman die zich afspeelt tegen de achtergrond van de ondergang van het Romeinse rijk en de verbreiding van het christendom onder de Germanen.¹⁷⁴ Evenals Christina Martha is Hermingard met afschuw van de woeste voorouderlijke zeden en gebruiken vervuld geraakt en koestert zij een natuurlijk religieus gevoel, dat door godsdienstig onderwijs wordt bekrachtigd en tot ontwikkeling gebracht.¹⁷⁵

De roman van Drost keert zich in de geest van de Verlichting tegen de meer orthodoxe theologie. Een natuurlijk godsdienstig gevoel is universeel, het is ingeschapen in de natuur van de mens. Het is dus ook aanwezig bij mensen in verre gewesten of in een ver verleden, die de geopenbaarde bijbelse waarheden (nog) niet kennen of andere geloofsovertuigingen aanhangen. Vanuit dit oogpunt kan de geschiedenis van de mensheid worden beschouwd als een religieus groeiproces, waarin zich soms en op korte termijn een terugval kan voordoen, maar op de lange termijn sprake is van een onstuitbaar christelijk beschavingsproces. Literatuurhistorica J.R. van der Wiel vat de strekking van *Hermingard van de Eikenterpen* als volgt samen:

De groei van de heldin naar de ideale geloofsbeleving is exemplarisch voor de ontwikkeling van de mensheid: ook op het toneel der wereldgeschiedenis voltrekt zich de geleidelijke opvoeding van de mens door God. Het hoge ethische beschavingspeil van de Oudheid en bepaalde primitieve volkeren wijst op een voorwetenschap van de bedoelingen die uit het Evangelie pas ten volle kenbaar zouden worden.¹⁷⁶

Als liefhebber van de natuurlijke historie, die de bewijzen van Gods almacht en goedheid aantroef in de schoonheid, ordening en doelmatigheid van de natuur zelf, moest Ver Huell wel aangesproken worden door het denkbeeld dat godsdienstig gevoel en deugzaamheid een natuurlijk gegeven zijn.

Het overlijden van Christina Martha gaf Ver Huell aanleiding tot een overdenking in *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* waarin hij vooral betreurde dat zij haar natuurlijke aanleg niet had kunnen ontwikkelen. Geboren onder een volk met verwilderde zeden, had zij zich laten leiden door ongetemperde hartstochten. Dat nam echter niet

173 Volgens een tussen april en november 1817 gehouden inventarisatie telde de school te Abubu in dat jaar 45 mannelijke en 18 vrouwelijke leerlingen. Zie De Jong 2006, p. 66.

174 Drost 1832.

175 De rol van de zendeling Joseph Kam wordt in de roman van Drost waargenomen door de oude prediker Caelestius, die overigens tevens de grootvader van Hermingard blijkt te zijn.

176 Van der Wiel 1993, p. 440.

weg dat zij in haar karakter deugd en heldenmoed verenigde. Haar plechtige gelofte om haar bejaarde en hulpbehoevende vader te beschermen getuigde van onvoorwaardelijke en onbaatzuchtige ouderliefde. Uit haar zorg voor het kind dat zij het leven redde, sprak de moederlijke tederheid van haar gevoelens. Met haar geliefde Latumahina wedijverde zij in strijd lust en edelmoedigheid, terwijl haar optreden tegen Thomas Matulesia, de anti-held van het verhaal, niet door wraakzucht werd ingegeven, maar door rechtschapenheid.

Huiveringwekkende tafereelen

Ver Huell karakteriseert *Christina Martha* als een tafereel dat behalve ‘oosters’ ook ‘romantisch’ en ‘historisch’ kan worden genoemd. Het begrip ‘romantisch’ had voor Ver Huell en vele van zijn tijdgenoten op zichzelf een meer negatieve dan positieve bijklank. Het werd geassocieerd met sentimentalisme en sensatiezucht. In de Nederlandse letterkundige tijdschriften oordeelde men dat de Duitse romantische literatuur een mystificerende inslag had, terwijl Franse romantische werken zich negatief onderscheidden door een overdaad aan onwielvoegelijk realisme.¹⁷⁷

Als Ver Huell in zijn geschriften het begrip ‘romantisch’ gebruikt, is de toon veelal ironisch. In de *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* vertelt hij soms met enige zelfspot hoe schilderachtige landschappen hem in een gevoevolle stemming brengen. Onmiskenaar ironisch is ook het gebruik van ‘romantisch’ in zijn verslag van een uitstapje in het achterland van São Salvador dat hij samen met zijn vriend Baud maakte: omdat zij zonder identiteitsbewijs of verlofpas op pad waren gegaan, werden zij onverwacht opgepakt, zonder vorm van proces ruim een dag opgesloten en vervolgens geboeid en wel naar de stad teruggebracht. Na de eerste schrik probeerden de jeugdige avonturiers hun zelfvertrouwen te herstellen:

BAUD zag vooreerst de zaak niet zoo ernstig in, en riep uit: ‘Welk een romantische episode in ons dagboek!’ [...] Door de tralies naar buiten ziende, zagen wij den geeselpaal op een eenzaam grasveld voor ons. – ‘Hoe romantisch!’ riepen wij uit, en eindigden met ons ongeval den spot te drijven.¹⁷⁸

De negatieve bijgedachten en de ironie ontbreken echter bij Ver Huells karakteristiek van *Christina Martha* als een ‘romantisch historisch tafereel’. Deze omschrijving geeft aan dat het verhaal zich weliswaar afspeelt tegen de achtergrond van historische gebeurtenissen, maar toch aan de verbeelding is ontsproten.

Literatuurhistoricus W. van den Berg constateert in zijn studie *De ontwikkeling van de term ‘romantisch’ en zijn varianten in Nederland tot 1840* dat ‘romantisch’ zich in de jaren dertig van de negentiende eeuw ontwikkelt tot een neutraal begrip. Hij schrijft de oorzaak van deze ontwikkeling vooral toe aan de buitengewone populariteit van het werk

177 Zie Van den Berg 1973.

178 Ver Huell 1841, p. 204-205.

van Walter Scott. Het genre van de historische roman raakte door de vele vertalingen en navolgingen van Scott's romans zijn negatieve imago kwijt:

Al dient men *romanesk* en *romantisch* in den beginne nog vaak te vertalen met *zoals in de roman en dus onwaarschijnlijk*, naarmate de 19e eeuw vordert komt men steeds meer voorbeelden tegen waarin het adjectief zich op een neutrale positie terugtrekt en slechts de betekenis van *geschreven in het prozagenre van de roman en dus fictief* gaat dragen.¹⁷⁹

Van den Berg signaleert ook dat de koppeling van 'romantisch' aan 'historisch' of 'geschiedkundig' juist in de jaren dertig van de negentiende eeuw bijzonder vaak voorkomt. Zonder de pretentie van volledigheid noemt hij uit deze periode zesendertig titels van vertaalde en oorspronkelijke literaire werken waarin deze begrippen in de ondertitel worden gecombineerd.¹⁸⁰ Hiermee gaven auteurs en uitgevers te kennen dat zij een werk in de trant van Scotts historische vertellingen en romans uitbrachten.

Scott en zijn navolgers vermengden historie en verbeelding in dramatisch opgebouwde verhalen, die de lezer in staat stelden zich personages uit lang vervlogen tijden als mensen van vlees en bloed voor de geest te roepen. Deze werkwijze past Ver Huell in zijn romantisch historisch tafereel toe om personages uit verre oosterse gewesten tot leven te brengen. In de openingszinnen erkent hij in alle openheid dat zijn verhaal een mengsel van verbeelding en historie is.¹⁸¹ Hij heeft de intrige van *Christina Martha* overeenkomstig de historisch-romantische conventies uitgewerkt tot een dramatische geschiedenis van rivaliteit en laaghartig verraad, trouwe liefde en edele rechtschapenheid.

Conventioneel is ook de verwerking van huiveringwekkende taferelen in *Christina Martha*. In dit opzicht kwam zijn verhaal overeen met de literaire bijdragen van Beets, Van Lennep, Van der Hoop en Bogaers aan de Rotterdamse leesvergaderingen van het seizoen 1836-1837, die elk op eigen wijze de verbeelding van de toehoorders met gruwelijkheden prikkelden. Ver Huell had er geen moeite mee om in zijn literaire verhalen motieven te verwerken waarvan hij wist, of kon vermoeden, dat zij zijn toehoorders, in het bijzonder de dames, zouden doen huiveren. Hij schilderde met een zekere gretigheid de 'woeste zeden' van de bevolking zoals deze zich manifesteerden in koppensnellerij, kannibalisme en hardnekkige 'bijgeloovigheden'.

Aan het geloof in angstaanjagende voortekens en geesten wijdde Ver Huell in zijn *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* een korte en tamelijk zelfverzekerde passage:

Alhoewel het licht des Christendoms zich over een groot gedeelte van dit eiland heeft uitgebreid, zoo zijn velen van de inboorlingen alleen Christenen in naam, en blijven aan hunne aloude bijgeloovigheden gehecht. Zij slaan geloof aan allerhande voortekens en spoken. Hooren zij in de stilte van den nacht het windje op eene zekere wijze door de boomen suizen, het is eene *Pontiana*, de ziel van eene vrouw, in de kraam gestorven, die met vliegende haren rondzweeft. Den boozen geest, die in hunne verbeelding hier en daar woont, noemen

179 Van den Berg 1973, p. 151.

180 Van den Berg 1973, p. 313-314, vn. 7.

181 In het manuscript van *Christina Martha* geeft Ver Huell op f. 73, f. 86, f. 88 en f. 92 in een voetnoot aan dat een verhaalgegeven 'historieel' (werkelijk gebeurd) is, hierdoor benadrukkend dat het verhaal zelf als een voortbrengsel van de verbeelding moet worden opgevat.

zij *Sawah*. Wanneer zij ten oorlog gaan, binden zij allerhande soort van Talismans om het ligchaam, waardoor zij zich onkwetsbaar wanen: – en zoo zijn zij aan meer andere grillige gewoonten verslaafd.¹⁸²

De verleiding om de toehoorders in Rotterdam met sterke verhalen over deze ‘bijgeloovigheden’ te verbluffen moet groot zijn geweest. Maar hij moest rekening houden met de kwade reuk waarin huiveringwekkende verhalen stonden. Aan het eind van de achttiende eeuw hadden de Engelse *Gothic novel* en de Duitse *Schauerroman* de belangstelling voor bovennatuurlijke verschijnselen, zoals spoken en geesten, en voor Middeleeuwse dan wel Oriëntaalse vormen van waarzeggerij, duivelsbezweering, toverij en magie krachtig aangewakkerd. In de literatuur- en theaterkritiek werd deze belangstelling echter bekritiseerd en afgedaan als modieuze en weinig verheffende sensatiezucht.

In *Christina Martha* gebruikt Ver Huell de ‘aloude bijgeloovigheden’ van de ‘inboorlingen’ als contrast met de verlicht-godsdienstige houding van Christina. Zo probeert Delima, haar zachtaardige vriendin, haar ervan te weerhouden om zich in de strijd te wagen door haar over een omineuze ontmoeting te vertellen:

‘Dierbare vriendin,’ zegt zij weemoedig, met de tranen in de oogen, ‘Gisteren avond, toen de maan uit de golven steeg, ging ik peinzende onder het lommer der sagopalmen. Het was doodstil, geen blaadje ritselde. Op eens zweeft PONTIANA over de toppen der boomen. Zij vervulde mijn hart met vrees. Kwaad-voorspellende geest, riep ik uit, is het den dood der volkeren, die gij in uwe nachtelijke rondwaring aankondigt? Laat het dan die des vijands zijn!’ [...]

‘DELIMA,’ antwoordt CHRISTINA met ernst, ‘Schaam u, zulke bijgeloovige grillen voor eene Christin! Zijt gij al vergeten, toen het heilige water u tot een kind van den eenigen God maakte, die leeft en regeert in alle eeuwigheid. Hij alleen is beschikker van ons lot. – Laat PONTIANA, laat SAWAH, vrij rondwaren. Zij boezemen mij geene vrees meer in.’ (f. 51-52)

De reactie van Christina Martha is dubbelzinnig. Ze wekt de suggestie dat geesten zoals ‘Pontiana’ en ‘Sawah’ weliswaar bestaan, maar dat zij niet over het lot van de mens beschikken. Door geloof en bijgeloof te contrasteren laat Ver Huell de toehoorders huiveren zonder de verdenking van sensatiezucht op zich te laden.

Ver Huell heeft vervolgens niet geschroomd om het verhaal van een huiveringwekkende apotheose te voorzien door de toehoorders mee te nemen naar het doodsbed van Christina Martha:

De bevelhebber stond alleen bij de rampzalige. De flauwe lichtstralen van een lantaarn schoten neer op een vleeschloos geraamte, uitgestrekt op eene mat liggende. In de nabijheid stond eenig, lang onaangeroerd voedsel. Een dorre arm strekte zich naar een drinkbeker uit.

182 Ver Huell 1835, p. 166. Een *pontiana*, *puntiana(k)* of *buntianak* is de wraakzuchtige en naijverige geest van een in het kraambed gestorven vrouw, die het volgens Molukse vertellers vooral voorzien heeft op mannen, andere kraamvrouwen en baby’s. Het begrip *sawah* komt in de wereld van Molukse vertellers niet voor. Ver Huell doelt waarschijnlijk op het in Oost-Indië overbekende begrip *swangi* of *suangi*, een boze geest, vaak in mensengedaante levend of verschijnend, die aansprakelijk wordt gesteld voor onheil zoals ziekte en ongevallen. Zie Ver Huell 2008, p. 233, vn. 557.

Het water werd met eene brandende koortsachtige dorst verslonden. Uit de gebroken, diep gezonken oogen schoten blikken waarin de hoop op een spoedig einde van het zielenlijden blonken (f. 103).

Haar doodsstrijd en haar laatste woorden – ‘God! – Vader! – LATOEMAHINA!’ – volgen kort daarna.

De mededeling dat ‘de bevelhebber’ als enige bij haar overlijden aanwezig was, suggereert dat de toehoorder hier een ooggetuigeverlag van Christina Martha’s overlijden krijgt. Maar uit *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* kunnen we opmaken dat Ver Huell door derden van haar overlijden op de hoogte werd gesteld. Het macabere tafereel is geheel aan zijn verbeelding ontsproten, evenals de apocalyptische afsluiting van het verhaal:

De nacht was stormachtig, de wind huilde door het want. Het trotsche schip lag met breed gespannen zeilen tusschen de schuimende golven. Eene hemelhooge zee brak voor den breeden boeg, het vonken schietend schuim wierp een fantastisch blaauwachtig licht over alles. De golf stooft onder het zeil door, waaruit de stormvlaag schuifelend [gierend] neder-schoot, bedekkende eene lange, in wit linnen gewikkelde gedaante. Door dezelfde golf medegevoerd, verdween de gedaante in het schuim. Het was het stoffelijk overschot van CHRISTINA MARTHA, vorstin van NOESSA LAUT (f. 104-105).

In dit historisch-romantisch tafereel wordt Christina Martha door een hemelhoge zee overweldigd en als een schim van zichzelf in de vergetelheid meegevoerd. Deze voorstelling van zaken strookt niet met de mededeling in het reisverslag dat zij na haar overlijden een eenvoudig zeemansgraf kreeg.

Het tafereel herinnert aan een andere duistere en stormachtige nacht in Ver Huells *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Hij is na de schipbreuk van de *Admiraal Evertsen* aangekomen op het atol Diego Garcia en zondert zich af op het strand om onder een donkere avondlucht in diepe droefheid te verzinken:

Ik zette mij op eenen zwaren omgestorten boomstam neder. De zee verhief zich voor mij met hooge dreigende golven, die schuimend nederstortten tegen den steilen koraalrug met het geweld en geraas van den donder, en een’ stofregen over het geboomte verspreidden. [...] Grootsch was het beschouwen dezer onstuimige golven. De wind ratelde door de kokos, en suisde door de boomen. De zeevogels vlogen naar hunne nesten onder een schel gekrijts. Alles was woest en eenzaam om mij heen, als of er geen menschelijk wezen op dit eilandje was. [...] Alles schilderde zich met de zwartste kleuren voor mijn’ geest.¹⁸³

Een eenzaam verblijf in de luisterrijke natuur betekende voor Ver Huell doorgaans een verheffende ervaring van Gods grootheid. In de dramatische tafereelen die op zijn eigen echec en het einde van Christina Martha betrekking hebben, tekent hij de zee echter als

¹⁸³ Ver Huell 1836, p. 176. Het tafereel is door hem verbeeld in een dramatische aquarel. Zie Ver Huell 2008, p. 586-587: Plaat 92. *Pointe du Bonnet Carré, eiland Diego Garcia*.

een oord van verschrikking waar de mens met zijn vergankelijkheid wordt geconfronteerd.¹⁸⁴

Constructie van een literair personage

Auteurs van historisch-romantische verhalen hebben met geschiedkundigen gemeen dat zij een historische waarheid construeren. Daarbij is het hen toegestaan om met historische personages en gebeurtenissen te spelen, om een plaats te geven aan personages en verwickelingen uit de eigen verbeelding en om het verhaal met gepaste couleur locale te stofferen. Hoewel zij literaire middelen gebruiken om de verbeelding te prikkelen, vereist het genre evenwel dat zij een min of meer geloofwaardig beeld van de geschiedenis oproepen.¹⁸⁵

Bij het schrijven van *Christina Martha* had Ver Huell bijzonder weinig historische gegevens ter beschikking. Ver Huells eigen reisbeschrijving bevat een handvol levendige passages over hun ontmoetingen, die echter nauwelijks biografische informatie bevatten. In scheepsjournaals en andere archiefstukken uit de betreffende periode zijn slechts enkele korte en terloopse notities te vinden waarin zij met haar vader wordt genoemd. Er zijn geen directe getuigenissen over het aandeel van Christina en haar vader in de opstand zelf: de schaarse gegevens uit historische bronnen hebben uitsluitend betrekking op de dagen en weken na afloop van de opstand.

Om zich een beeld te vormen van wat zich tijdens de opstand in het kamp van de opstandelingen afspeelde, en in het bijzonder van Christina Martha's eigen lotgevallen, kon Ver Huell niet anders dan een beroep op zijn verbeelding doen.

Het is de vraag of hij een uit historisch oogpunt geloofwaardig verhaal heeft willen schrijven. Veel van wat Ver Huell in *Christina Martha* vertelt, steunt niet op zijn eigen reisbeschrijving en wordt daarin zelfs tegengesproken. Hij betitelt Christina Martha in zijn verhaal bijvoorbeeld als 'vorstin van Noessa Laut' en haar vader als 'koning van Noessa Laut'. In *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* verheft Ver Huell Paulus Triago (Tiahahu) niet tot koning van het eiland, maar betitelt hij hem als de radja van de negorij Abubu. Ook deze informatie is overigens onjuist: de radja's of regenten van Abubu waren volgens de traditie afkomstig uit het geslacht Manusama.¹⁸⁶ Het geslacht Tiahahu behoorde tot de stichters van de negorij Abubu en vervulde, vermoedelijk reeds in de zestiende eeuw, de adatfunctie van kapitan, voorvechter van de dorpsgemeenschap. In andere Nederlandse bronnen over de opstand wordt de oude man aangeduid als 'kapi-tein' van Abubu of Nusalaut.

Het verhaal dat Christina Martha zich na de verovering van het fort Duurstede over het kind van de resident Van den Berg ontfermde, het onder haar hoede nam en het later teruggaf aan de Nederlanders, is ook niet in overeenstemming met wat Ver Huell zelf daarover vertelt in *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Daar rapporteert hij

184 Over de beleving van het landschap in de eerste helft van de negentiende eeuw, zie Erfteemeijer 2009.

185 Over de relatie tussen literatuur en geschiedschrijving, zie Rigney 2001.

186 De regent van Abubu was in de jaren 1803-1808 en 1812-1818 Johannes Marcus Manusama. Zie Ver Huell 2008, p. 293, noot 759.

dat een van Saparua gevluichte slaaf hem op 31 oktober 1817 informeerde dat de aan het hoofd gewonde kleuter de slachting had overleefd en werd verzorgd in ‘een burgerhuisgezin van Saparoua, Salomon Patiwaal genaamd’.¹⁸⁷ Hij vertelt tevens dat het jongetje weer aan de Nederlanders werd overgedragen door een groep opstandelingen die zich op 12 november in Tiouw kwam overgeven.¹⁸⁸

Wat Ver Huell in *Christina Martha* vertelt over haar hartstochtelijke inzet in de strijd, is evenmin geloofwaardig. Bij de catastrofaal verlopen Nederlandse poging om het fort Duurstede direct na het uitbreken van de opstand te heroveren zou zij op een beslissend moment de leiding in de strijd hebben overgenomen van een aarzelende Matulesy en de strijders hebben aangevuurd tot de overwinning. In de eindfase van de opstand, als Matulesy en de andere hoofden overwegen om de wapens neer te leggen, zou ze opnieuw blijk van onverzettelijke strijd lust hebben gegeven: terwijl Matulesy in paniek op de vlucht slaat, bezielt zij de opstandelingen om tot het einde te blijven strijden. In *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* beweert Ver Huell echter nergens dat Christina Martha op enig moment een prominente rol in de opstand heeft gespeeld. Ook in andere historische bronnen is geen enkele aanwijzing te vinden die dit ook maar enigszins aannemelijk maakt.

Het meest belangwekkende wapenfeit dat Ver Huell aan Christina Martha toeschrijft, is het schot dat zij in de laatste gevechten afvuurt op de majoor Meijer:

Op eens ontwaart CHRISTINA het heldenmoedig opperhoofd des vijands, hoog zijn bliksemend rapier zwaaiende. Hij alleen is de ziel van zijn leger. Zonder het vreesselijkste gevaar te zien of te gevoelen, legt zij met eene onbegrijpelijke bedaardheid en tegenwoordigheid van geest op den jeugdigen held aan. – De kogel sist – de krijgsoverste stort dodelijk getroffen in de armen zijner krijgsmakkers neder (f. 93).

Ver Huell wist dat het fatale schot niet door een jonge vrouw in de voorste linies was afgevuurd.¹⁸⁹ Hij kreeg de gewonde majoor aan boord van de *Admiraal Evertsen* en noteerde in *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* wat de toedracht was geweest:

Nadat men één uur lang in dit ernstig gevecht geweest was, viel de dappere Majoor MEIJER. Een kogel, uit een’ kokosboom geschoten, drong hem in den hals, door de long en verlamde den regterarm.¹⁹⁰

Ver Huell heeft in *Christina Martha* onmiskenbaar het beeld van een literaire heldin geconstrueerd dat niet in overeenstemming is te brengen met het weinige dat hij van de historische Christina Martha wist.

187 Ver Huell 1835, p. 211. Nadat Jacobus Pattiwael, regent van Tiouw van 1806 tot 1817, vanwege zijn aandeel in de opstand was gearresteerd, volgde deze Salomon Pattiwael hem op.

188 Ver Huell 1835, p. 239.

189 Majoor J.A. Meijer werd op 11 november zwaar gewond. Hij werd overgebracht naar de stad Ambon en overleed daar op 16 januari 1818.

190 Ver Huell 1835, p. 235.

*De arrestaties van Latumahina en Matulesy*¹⁹¹

Ten slotte staan we stil bij twee taferelen in *Christina Martha*: de arrestaties van Latumahina en van Matulesia. Het opmerkelijke is dat zij wel overeenkomen met wat Ver Huell in *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* vertelt, maar niet met wat we uit andere historische bronnen weten.

In *Christina Martha* is de arrestatie van Latumahina door Thomas Matulesy zelf gearrangeerd: hij heeft de oude visser Helikotta opgedragen om Latumahina aan een Nederlandse patrouille te verraden om zo zijn rivaal in de liefde uit te schakelen. De oude man haalt de militairen over zijn prauw te sparen met de belofte hen te wijzen waar Latumahina zich bevindt. De officier omsingelt dan met vier vertrouwelingen de opstandelingenleider, ‘een rijzig jongeling van ongeveer twintig jaren’ die ‘in diep gepeins verzonken op een grasheuvel [is] neergezegen’ (f. 70-71):

Eensklaps schiet den officier uit het geboomte, zet hem een overgehaald pistool op de borst – de ongelukkige wil opvliegen – ‘Geen woord, geene beweging, of gij zijt des doods!’ dondert hem in de ooren (f. 72).

In *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* vertelt Ver Huell hierover dat hij in de eindfase van de opstand het verzoek kreeg om een patrouille uit te zenden met de opdracht om alle aan de kust liggende vaartuigen van de opstandelingen te vernietigen. In de vroege morgen van 11 november zond hij een gewapende sloep onder commando van de luitenant-ter-zee W.L. Veerman naar het strand van het dorp Booi, aan de westzijde van de baai van Saparua. Hier zou Veerman onverwacht de kans hebben gekregen om Latumahina te arresteren:

Een grijsaard stond op het strand, die dringend bad, om het vaartuig, zijn eenig bestaan, niet te verbranden; in vergelding hiervan, zoude hij het derde hoofd der muitelingen aanwijzen. ‘Hij woont,’ zeide de oude Indiaan, ‘onder gindsche boomen; het is een groot sterk man, gekleed in eene blaauwe kabaai, met een’ groote schildpadden kam in de haren.’ De moedige Luitenant VEERMAN voldeed aan de bede des grijsaards, en begaf zich, volgens zijne aanwijzing, in het bosch, latende twee der knapste matrozen aan weerszijde een’ omweg maken, om op een te geven sein toe te schieten, en zich van den muiter meester te maken. Hij ging voort en zag den beschreven Indiaan onder de boomen zeer gerust heen en weer wandelen, als in mijmering verzonken. De Heer VEERMAN, op eens toetredende, eer de Indiaan er op bedacht kon zijn, zette hem het pistool op de borst, en nam hem dus stoutmoedig gevangen.¹⁹²

Veerman hield zelf een journaal bij waarin hij een andere versie van de gebeurtenissen geeft. Volgens hem was Latumahina niet een grote sterke man, maar ‘een groot dik persoon, gekleet met een linne broek en kabaaij, gewapend met een klewang’.¹⁹³ Over de

191 Deze subparagraaf is een bewerking van Straver 2013, p. 268-281.

192 Ver Huell 1835, p. 232-233.

193 Veerman, Journaal van Zr.Ms. “Admiraal Evertsen”, sub dato 11 november 1817. Ver Huell bevestigt Veermans kenschets van Latumahina in het verslag van zijn terechtstelling aan de galg op 16 december 1817: ‘La-

Afb. 11 Maurits Ver Huell, Den Luitenant ter Zee Veerman neemt het derde hoofd der Rebellen gevangen.

toedracht van de arrestatie zelf deelt hij mee dat hij in de loop van de morgen vijf grote oorlogsprouwen en een aantal vissersprouwtjes had laten vernielen,

bij welke gelegenheid het mij gelukte den 3e oppersten der rebellen Philip Lattha mahina gevangen te krijgen, welke aan strand daar ik mij bevond, kwam spioneren, en zijn gedrag mij suspect voorkomende, volgde ik hem en liet de zelve door behulp van den 2e zeilmaker G. Van Dermeer en de matroos N. Adeks ontwapenen en in de laberlot [sloop] geboeijde brengen, waar ik hem terug aan boord kerende gevangen overleverde.¹⁹⁴

Hoewel de arrestant volgens Ver Huell ‘geheel ter neder geslagen’ was en ‘geen enkel woord’ sprak,¹⁹⁵ noteerde Veerman in zijn journaal dat Latumahina onder meer verklaarde dat hij door Matulesy was uitgezonden om de bevolking van Booi opnieuw tot deelname aan de opstand te bewegen.

Ook bij de arrestatie van Thomas Matulesy zelf is er, zowel in *Christina Martha* als in *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*, sprake van een discrepantie tussen het relaas van Ver Huell en wat we uit andere historische bronnen hierover kunnen achterhalen.

toemahina [...], een zwaar man zijnde, viel door het breken van den strop van boven nêer, en werd bijna levenloos, andermaal de ladder opgesleept, en voorgoed gehangen’ (Ver Huell 1835, p. 269).

194 Veerman, *Journaal van Zr.Ms. “Admiraal Evertsen”*, sub dato 11 november 1817. De betrokken zeilmaker en matroos waren D.G. van der Meer en M. Adiks.

195 Ver Huell 1835, p. 233.

In *Christina Martha* schrijft Ver Huell de arrestatie van Matulesy toe aan de regent van Booi.¹⁹⁶ Deze regent figureert in het verhaal als positief rolmodel. Hij biedt verzet tegen de opstandelingenleider als hij bemerkt dat de oude Helikotta, zijn dorpsgenoot en onderdaan, door Matulesy is misbruikt om Latumahina in handen van de Nederlanders te spelen. De confrontatie leidt tot een heftige woordenwisseling, waarin de regent zich onomwonden trouw aan koning Willem I verklaart:

‘De Nederlanders zijn edel en rechtvaardig, al heeft eene onwaardige onder hen onze eer als vrije Burgers durven schenden. Welnu! wij hebben ons gewroken. Wie gaf u het recht om als opperhoofd op te treden? [...] De groote koning der Nederlanden alleen’ – hij neemt eerbiedig de hoed af – ‘is mijn heer en meester. – Ik veracht u.’ (f. 83)

Als de Nederlanders kort daarna de aanval inzetten en in hoog tempo doorstoten tot Siri Sori aan de oostzijde van de baai, ontvlucht Matulesy in paniek het strijdtoneel. Op zijn vlucht wordt hij door de regent van Booi gevangen genomen en vervolgens, op aandrang van *Christina Martha*, aan de Nederlanders uitgeleverd.

In *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* vertelt Ver Huell een ander verhaal over de gang van zaken bij Matulesy's arrestatie. In het legerkamp dat de troepen onder leiding van majoor der infanterie J.A. Meijer in Siri Sori hadden opgeslagen, zou de majoor op 10 november 1817 bezoek hebben gekregen van de regent van het dorp Booi: ‘Door het opperhoofd der rebellen afgezet, beloofde hij, indien men hem met eenige manschappen wilde bijstaan, den hoofdmuiteling in onze handen te leveren.’¹⁹⁷ Meijer stelde twee vaartuigen en veertig manschappen onder commando van 2e luitenant der infanterie M.Th. Pietersz ter beschikking om Matulesy op te pakken.¹⁹⁸ De volgende dag was

de inlandsche Luitenant PIETERSEN met den Radja van de negorij Booy, die zich op het hoofd der muiters wilde wreken, met twee kruis-Orangbaai's op kondschap [inlichtingen] uitgegaan, om, het kostte wat het wilde, hem in handen te krijgen. Zij landden eindelijk nabij de negorij Sierie Sorry. Hij had vernomen, dat hij zich niet verre van daar in de bosschen met eenige zijner officieren in zekere woning ophield. Zij begeven zich met eene gewapende magt, langs omwegen, naar het bewuste huis. De Luitenant PIETERSEN treedt onbeschroomd binnen, en spreekt den Chef der rebellen aan, dien hij geheel moedeloos vindt en ten einde raad, hoedanig in zijnen benarden toestand te handelen, wel voorziende, dat hij zijne straf niet ontgaan kon, en rekenschap zoude moeten geven van zijne bloeddorstige bedrijven. PIETERSEN geeft hem den raad, om zich vrijwillig over te geven; waartoe hij echter niet kon besluiten. Gedurende deze beraadslagingen, treedt eensklaps de Radja met zijne gewapende bende binnen, en neemt allen gevangen. De muiteling was verstomd van woede, zich in de magt ziende van een' vorst, dien hij in euvelen moede van zijne regering had beroofd.¹⁹⁹

196 De regent van Booi had de rang van *patih*. Ver Huell betitelt hem ten onrechte als *radja*.

197 Ver Huell 1835, p. 232.

198 M.Th. Pietersz, afkomstig uit de Ambonse burgerij, werd in mei 1817 benoemd tot 2e luitenant der infanterie om ingezet te worden bij de rekrutering van Ambonezen voor het leger. Zie Ver Huell 2008, p. 631.

199 Ver Huell 1835, p. 241-242.

Ver Huell meldt vervolgens dat de arrestanten aan boord van de *Admiraal Evertsen* in de ijzers werden geklonken en dat Pietersz voor zijn vermetele optreden benoemd werd tot ridder in de Militaire Willemsorde.

Het is een verwarrend relaas. Waarom was het nog nodig om inlichtingen te verzamelen nadat de regent van Booi zijn hulp had aangeboden? Waarom kregen de militairen uit het legerkamp te Siri Sori twee vaartuigen mee, als Matulesy zich ‘nabij de negorij Sierie Sorry’ ophield? Hoe kon de regent van Booi als aanvoerder van ‘een gewapende bende’ optreden, terwijl Pietersz door enkele tientallen militairen werd vergezeld? Waarom werd Pietersz vereerd met een decoratie, terwijl de arrestatie van Matulesy door de regent was verricht?

Helaas is er van Pietersz zelf geen rapport over de toedracht van de arrestatie bewaard gebleven. Nadere bijzonderheden kunnen alleen ontleend worden aan flarden informatie uit andere historische bronnen.

De eerste is een notitie van luitenant-ter-zee Veerman. Hij noteerde onder de datum 10 november in zijn journaal dat de regent van het dorp Booi een kleine delegatie naar de *Admiraal Evertsen* afvaardigde met een brief waarin hij zich, namens de negorijbevolking, distantieerde van de opstand en zijn trouw aan het gouvernement betuigde.²⁰⁰ Commandant Ver Huell liet de delegatie gevangen zetten, maar nam geen contact met de regent op.

Diezelfde dag noteerde luitenant-ter-zee 't Hooft, die op dat moment in Siri Sori was gelegerd, in zijn journaal:

Tegen den middag kwam den pattij van de negerij Booij, welke door den chef der rebellen was afgezet, met de witte vlag bij ons. Hij beloofde alle moeite te zullen aanwenden om de opperhoofden uitteleveren en ten dien einde gaf hem den Majoor 2 kruis orangbaaijen en een detachement van 40 man met den Luitenant Pietersen en eene proclamatie van Commissarissen-Generaal.²⁰¹

Buyskes rapporteerde in september 1818 aan zijn mede-commissarissen-generaal in Batavia:

Den volgenden dag zond de Majoor Meijer een sterk detachement over de bergen naar de negorij Booij, waarheen Matulesia, het opperhoofd der muitelingen, met eenige zijner voornaamste aanhangelingen gevlugt was, en het gelukte den Amboineschen Luitenant Pietersen dien grooten booswicht, benevens twee van zijn luitenants, in handen te krijgen, en met behulp van eenigen der flotille vaartuigen nog dien avond aan boord van de *Evertsen* in verzekerde bewaring overtegeven.²⁰²

200 Veerman, *Journaal van Zr.Ms. 'Admiraal Evertsen'*, sub dato 10 november 1817. De bevolking van Booi was niet de enige die toenadering zocht: de bevolking van de dorpen Haria en Porto zond die dag een delegatie met een soortgelijke boodschap naar het fregat *Maria Reijgersbergen*. Zie Van der Kemp 1912, p. 76.

201 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1816-12-01: *Journaal door 2^e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het linienschip de Admiraal Evertsen, 1 december 1816-21 april 1819*, sub ‘Aantekeningen over Amboina en over den Molukschen opstand’.

202 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1818-09-25: *Schout-bij-nacht en commissaris-generaal Buyskes aan mede-commissarissen-generaal (Elout en Van der Capellen), Buitenzorg, 25 september 1818*.

Het fregat *Maria Reijgersbergen* lag op 12 november in de baai van Porto en Haria. De comandant noteerde dat op die dag een prauw uit de baai van Saparua arriveerde die ‘de bestemming had naar Amboina de tijding over te brengen dat de bewoners van de negorij Booi gisteren Thomas Matulesia en zijn voornaamsten onderbevelhebber hadden gevangen genomen en aan de Hollanders overgeleverd.’²⁰³

Twee jaar later maakte gouverneur der Molukken H. Tielenius Kruijthoff een inspectie langs de Ambonse eilanden. Tijdens zijn bezoek aan Saparua besloot hij de regent van Booi, J.J.L. Pattiasina, in rang te verhogen van patih tot radja. In zijn verslag aan de gouverneur-generaal te Batavia lichtte hij zijn beslissing als volgt toe:

Bij deze gelegenheid wierdt mij door den Resident te Saparoua aanbevolen den pattij van Booi. Dit hoofd is degene geweest die de berugte Matulesie, hoofd der opstandelingen in de jongste onlusten, op zijn negorij heeft opgehouden en daar van kennis gegeven aan den Luitenant Pieters, waardoor deze hoofd rebel destijds is gevangen genomen. Hem is daarvoor belooning toegezegd geworden, doch het is waarschijnlijk dat door de omstandigheden men hier aan niet meer gedacht heeft [...]. Ik heb daarom vermeend billijk te zijn dat dit verzuim hersteld wierd en denzelve bevordert tot radja van Booi, onder vereering van een goude rotting knop.²⁰⁴

Uit deze fragmenten blijkt dat Matulesy zich bij zijn arrestatie op 11 november niet in de omgeving van Siri Sori bevond, aan de oostzijde van de baai van Saparua, maar in of nabij het dorp Booi, aan de westzijde van de baai. Ook lijkt de conclusie gewettigd dat Matulesy door luitenant Pietersz is gearresteerd en dat de regent van Booi daarbij behulpzaam is geweest.

Ver Huell heeft verwarring gesticht door in zijn reisbeschrijving de oostzijde van de baai tot plaats van handeling te bestempelen en de hoofdrol bij de arrestatie van Matulesy toe te schrijven aan de regent van Booi. Zo heeft hij ook van de arrestatie van Latumahina door Veerman een voorstelling van zaken gegeven die niet overeenkomt met de gegevens uit historische bronnen. Hij heeft zich bij het schrijven van deze episoden in de *Herinneringen* kennelijk laten leiden door het beeld dat hij bij het construeren van zijn verhaal *Christina Martha* voor ogen had.

Omdat Ver Huell voorgaf dat hij in *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* persoonlijke indrukken en herinneringen op schrift had gesteld, mochten de lezers aannemen dat de reisbeschrijving, in tegenstelling tot het historisch-romantische tafereel *Christina Martha*, kon worden gelezen als een geloofwaardige historische bron. Deze veronderstelling blijkt echter niet altijd op te gaan: de reisherinneringen van Ver Huell zijn geïnfecteerd door zijn historisch-romantische verbeelding.

203 Van Kervel 1903, p. 282.

204 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1819-12-27: *Verslag van gouverneur der Molukken (Tielenius Kruijthoff) aan gouverneur-generaal (Van der Capellen) van de hongi-tocht gehouden 22 oktober-22 december, 27 december 1819.*

Een historisch-romantisch tafereel

We hebben in dit hoofdstuk een onderscheid gemaakt tussen de historische Christina Martha van Ver Huells reisbeschrijving en de literaire Christina Martha van zijn historisch-romantisch tafereel. Nu we hebben vastgesteld dat niet al zijn reisherinneringen betrouwbaar en geloofwaardig zijn, dringt de vraag zich op hoe geloofwaardig en betrouwbaar Ver Huells beweringen over de historische Christina Martha zijn.

In *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* schrijft hij dat Christina Martha had deelgenomen aan de krijgsdansen van de voorvechters, dat zij met overgave had deelgenomen aan de strijd en in dapperheid en bloeddorstigheid had uitgemunt. Hoe wist hij dat? Naar eigen zeggen had Ver Huell nog nooit van Christina Martha gehoord voordat zij op 14 november voor het eerst bij hem aan boord werd gebracht.

De luitenant-ter-zee 't Hooft, die eveneens op de *Admiraal Evertsen* diende, maakte diezelfde dag een notitie in zijn journaal die een indruk geeft van wat er zoal over haar werd verteld:

Wij hadden onder onze gevangenen eenen zekeren Paulus Treago, welke op het eiland Nusalaut eenen grooten rol had gespeeld. Het was een oud man en zijne dogter Christina Martha, circa 16 jaaren oud, had hem in alle attaques gevolgd en zijne wapens voor hem gedragen. Deeze meid had een wild uitzicht [uiterlijk].²⁰⁵

Aannemende dat er een grond van waarheid in deze notitie school, kunnen we erkennen dat het dapper en bewonderenswaardig is dat Christina Martha haar vader vergezelde. Maar een optreden als wapendraagster voor haar oude vader is iets anders dan deelname aan krijgsdansen of dolle drift in bloedige gevechten. De bewering dat zij deelnam aan krijgsdansen en in de strijd had uitgemunt in dapperheid en bloeddorstigheid, wordt in geen enkel scheepsjournaal of ooggetuigeverslag bevestigd. Er werden na het verhoor van haar vader ook geen beschuldigingen tegen haar ingebracht en ze werd niet veroordeeld, maar in eerste instantie in vrijheid gesteld. Ver Huells beeld van de strijdlustige heldin, zoals hij dat in *Christina Martha* heeft uitgewerkt, rustte op een bijzonder smalle en wankelende basis. Het had zich kennelijk al in zijn hoofd genesteld toen hij *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* schreef.

Ver Huell projecteerde zijn christelijk-verlichte ideeën over de inborst van oosterse volkeren niet alleen op het literaire personage, maar ook op de historische Christina Martha. In zijn ogen was zij geen *bon sauvage* of edele wilde die door de komst van de beschaving in het ongeluk was gestort. Integendeel, de aanraking met de Europese beschaving, in het bijzonder het christendom, deed haar uitstijgen boven een samenleving die werd gekenmerkt door verwilderde zeden, redeloos geweld en bijgeloof. Daarom benadrukte hij de deugden waarover zij in aanleg beschikte: heldenmoed en ouderliefde, maar ook rechtvaardigheidsgevoel, ongekunstelde vroomheid, deernis met armen

205 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1816-12-01: Journaal door 2^e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het linesschip de *Admiraal Evertsen*, 1 december 1816-21 april 1819, sub dato 14 november 1817.

en hulpelozen, trouw aan de keuze van haar hart. Het verhaal draagt de overtuiging uit dat woeste en beschaafde volkeren, ondanks de tegenstellingen die voortkomen uit een ongelijktijdige ontwikkeling, deel hebben aan een universele menselijke natuur.

Dit denkbeeld vormt de grondslag voor een algemeen, maar vrijblijvend betoog over uitgangspunten voor koloniaal beleid. Nederland heeft als beschaafde natie weliswaar het gezag verworven over volkeren in een vroeger stadium van ontwikkeling, maar dat is geen vrijbrief om hen met geringschatting te behandelen en hun het gevoel van eigenwaarde te ontnemen:

Hebben zij ook niet eene geregte aanspraak, als bedeed met het Goddelijk licht der rede, om als menschen behandeld te worden, – met regtvaardigheid en eene liefderijke toegenegenheid, geëvenredigd naar hunne inborst en zeden? Zoo handelde de groote COOK, de edele en ongelukkige LA PÉROUSE en meer andere menschkundige reizigers. Geen volk, hoe woest, of onbeschaafd het ook moge zijn, of het laat zich veeleer door eene liefderijke behandeling leiden, dan door eenen wreedaardigen dwang. De geschiedenis levert ontelbare voorbeelden van dit sprekend bewijs, dat Gods Geest, de geest der liefde, in de harten van alle menschen met meerder of minder kracht woont, van pool tot pool!²⁰⁶

Ver Huell plaatst zichzelf hier in een traditie van internationaal befaamde ‘menschkundige reizigers’.²⁰⁷ Het verleent gewicht aan zijn verhalend betoog dat Nederland als christelijk-verlichte natie de edelmoedige verplichting draagt om in Indië een beschavingsmissie te vervullen en in de uitoefening van het koloniaal gezag rechtvaardigheid en menselijkheid te betrachten.

3.5 Ver Huell herschreven

In het voorbericht van *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* stelde Ver Huell dat de opstand nog nergens ‘met nauwkeurigheid beschreven’ was.²⁰⁸ Zelf presenteerde hij echter meer een collage van door hem verzamelde getuigenissen dan een samenhangend geschiedverhaal.

Een volgende poging om de geschiedenis van de opstand zakelijk te beschrijven was te vinden in het *Tijdschrift voor Neêrland's Indië*. In het kader van de verbreiding van wetenschappelijke kennis over de Indische archipel plaatste de redactie in de derde en vierde jaargang een reeks bijdragen onder de titel *Kronijk van Nederlandsch Indië, loopende van af het jaar 1816*. De tweede bijdrage in de reeks, over de jaren 1817 en 1818, besteedde vijftien pagina's aan de opstand en het herstel van het gezag op de Molukken.²⁰⁹ Het was de

²⁰⁶ Ver Huell 1835, p. 128.

²⁰⁷ James Cook en Jean François de Galaup, comte de La Pérouse, maakten in de tweede helft van de achttiende eeuw wetenschappelijke ontdekkingsreizen die grote publieke belangstelling voor de volkeren van de eilanden in de Stille Oceaan wekten en het denken van Verlichtingsfilosofen over de gelijkheid en ongelijkheid tussen de volkeren prikkelden. Met de ongebruikelijke term ‘menschkundige reizigers’ verwijst Ver Huell naar de filosofische aspecten van hun volkenkundige ontdekkingen.

²⁰⁸ Ver Huell 1835, p. XIV.

²⁰⁹ *Kronijk van Nederlandsch Indië* 1840, p. 345-395.

anonieme auteur van de *Kronijk* niet om wetenschappelijk bronnenonderzoek te doen, maar om het journalistiek verzamelen, ordenen en verklaren van reeds beschikbare historische informatie. Zonder nadere argumentatie stelde hij dat de vijandigheid van de bevolking van de Ambonse eilanden was voortgekomen uit ‘onzinnige denkbeelden van vrijheid en onafhankelijkheid, tijdens het Britsch Bestuur als het ware moedwillig opgewekt’. Deze stemming was ‘door onberaden handelingen aan onze zijde aangewakkerd’ en de volkswede had tot ‘een ernstige opstand tegen het wettig gezag’ geleid. De ‘ongelukkige uitslag’ van een ‘kleine expeditie [...] uit eenige militairen en opvarenden bestaande’ was vervolgens de aanleiding geweest dat Buyskes als commissaris-generaal met een troepenmacht uit Batavia was gekomen om het gezag te herstellen.²¹⁰

Bij de beschrijving van de maatregelen die Buyskes nam om de opstand neer te slaan en de schuldigen te straffen, heeft de auteur waarschijnlijk Ver Huells *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* geraadpleegd. Hij maakte terloops melding van ‘het Opperhoofd van Noessa-laut, die zijn dochtertje, een meisje van 16 à 17 jaren tot wapendraagster had, voor welk meisje vergiffenis werd verworven’.²¹¹

Jan Baptist Jozef van Doren

In 1857 verscheen een boek dat het publiek een completer relaas van de gebeurtenissen op de Ambonse eilanden beloofde: *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen van het eiland Honimoo, na de overname van het bestuur der Molukken door den landvoogd J.A. van Middelkoop in 1817*.

Het was geschreven door Jan Baptist Jozef van Doren. In 1790 te Gent geboren, had hij als cavallerist in het Franse en Nederlandse leger gevochten en in 1819 dienst voor het Oost-Indisch leger genomen.²¹² In 1822 kwam hij aan te Batavia en vanaf september 1823 werd hij op Java en Sumatra ingezet als adjunct-inspecteur bij de militaire administratie. In 1830 keerde hij naar Nederland terug voor een verlof dat vier jaar zou duren. Hij kwam gehuwd terug op Java, hervatte zijn werkzaamheden als onderinspecteur van de militaire administratie en werd in 1836 in deze functie op Ambon gestationeerd. Nadat hem twee keer een zijns inziens billijke bevordering was onthouden, nam hij in 1839 zijn pensioen op en keerde met zijn echtgenote terug naar Nederland.²¹³

Hij was nu in de gelegenheid om de pen op te nemen en een reeks van geschriften over Nederlands-Indië uit te brengen, waarvan het grootste gedeelte als reisbeschrijving kan worden gekarakteriseerd.²¹⁴ Van Doren plaatste zichzelf in de traditie van door de

210 *Kronijk van Nederlandsch Indië* 1840, p. 347.

211 *Kronijk van Nederlandsch Indië* 1840, p. 357-358.

212 Voor gegevens betreffende Van Dorens loopbaan, zie Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, register. Voor een verkenning van zijn leven en werk, zie Pos 2015.

213 Van Doren beklagde zich over de behandeling van zijn zaak bij de minister en de koning en werd na onderzoek in het gelijk gesteld. Zie Van Doren, *Een vrijmoedig woord*, 1851, p. 16-19.

214 De titels spreken voor zich: *Reis naar Nederlands Oost-Indië of Land- en zeetogten gedurende de twee eerste jaren mijns verblijfs op Java* (1851); *Fragmenten uit de reizen in den Indischen Archipel enz.* (1852-1854); *Herinneringen en schetsen van Nederlands Oost-Indië* (1857-1860); *Bijdragen tot de kennis van verschillende overzeesche landen, volken, enz.* (1860-1864).

Verlichting geïnspireerde auteurs over land en volk die in voorgaande jaren een wassende stroom aan publicaties had opgeleverd. In het voorwoord van *Herinneringen en schetsen van Nederlands Oost-Indië* liet hij zich erop voorstaan dat zijn geschriften gebaseerd waren op eigen aanschouwing en onderzoek:

Ondanks de zucht tot vooruitgang en verlichting, die zich in de laatste tien jaren in Indië heeft geopenbaard, is nog zeer veel voor de wetenschap verborgen gebleven. [...] De vruchten van een nauwgezet plaatselijk onderzoek zijn daarom steeds van onschatbare waarde, en kunnen er veel toe doen, om het algemeen belang van onze buitenbezittingen meer naar waarde te leren schatten. [...] Van al wat ons opmerkenswaardig toescheen werd getrouw, bij wijze van dagboek of wel bij afzonderlijke nota's, aantekening gehouden, en schetsen van het établissement, merkwaardigheden of het pittoresque der natuurtooneelen genomen.²¹⁵

Literatuurhistoricus A. Pos karakteriseert zijn werk als voortbrengsels van een 'huwelijk tussen Romantiek en Verlichting'.²¹⁶ Van Doren vulde zijn eigen reisindrukken en -ervaringen aan met, vaak historische of statistische, gegevens uit uiteenlopende oude en recente bronnen, ruimde betrekkelijk veel plaats in voor krijgskundige bijzonderheden en belangwekkende wapenfeiten, en legde een voorkeur aan de dag voor pittoreske, gruwelijke, avontuurlijke en vreemdsoortige taferelen. De reisbeschrijvingen waren geïllustreerd met op eigen schetsen en tekeningen gebaseerde afbeeldingen. Van Doren en zijn uitgever hadden een ander doel voor ogen dan de apostelen van de Verlichting die zich in de Indische pers hadden ingespannen om de kennis van land en volk te verdiepen en te verbreiden. Zoals Van Doren in de inleiding op *Fragmenten uit de reizen in den Indischen Archipel* formuleerde, beijverde hij zich om

een en ander zoodanig in te kleeden, dat het zoo wel voor den ernstigen als voor den romantischen lezer, alsmede voor leesgezelschappen eene boeiende en aangename lektuur zal zijn.²¹⁷

Het ging hem niet in de eerste plaats om onderzoek ter bevordering van de welvaart en het welzijn van de verschillende bevolkingsgroepen in Indië, maar om popularisering van de kennis van Indië voor het belangstellende publiek in Nederland.²¹⁸

215 Van Doren 1857, p. I-II.

216 Pos 2015, p. 87

217 Van Doren 1854, p. IV.

218 Van Doren trad hiermee in het voetspoor van een schrijver zoals Johannes Olivier, die van 1817 tot 1826 in Indië was geweest en in het Nederland van de jaren dertig reeds met succes boeken over zijn reizen in Oost-Indië had gepubliceerd. Olivier reisde in 1824 met gouverneur-generaal Van der Capellen naar de Molukken en publiceerde hierover in 1834-1837 *Reizen in den Molukschen Archipel*, een tweedelige reisbeschrijving. Daarna publiceerde zijn uitgever twee delen met *Tafereelen en merkwaardigheden uit Oost-Indië*, die tevens verschenen in een bewerking voor een jonger publiek: *Tafereel van Oost-Indië, voor jonge lieden van beiderlei kunne*.

Een hardvochtige heldin

Binnen de geschriften van Van Doren neemt het boek *Thomas Matulesia, het hoofd der opstandelingen van het eiland Honimoo*, een bijzondere plaats in. Het is geen reisbeschrijving, maar een boek over historische gebeurtenissen die veertig jaar tevoren hadden plaatsgevonden en die zijn aandacht hadden getrokken toen hij van 1836 tot 1839 in de militaire administratie op Ambon werkzaam was.

Als oud-militair droeg Van Doren het boek op aan Karel Bernhard van Saksen-Weimar-Eisenach, een adellijke Duitse militair in Nederlandse dienst, die in 1831 samen met prins Frederik de Tiendaagse Veldtocht tegen de Belgen had geleid en van 1849 tot 1853 commandant van het Nederlandse leger in Nederlands-Indië was geweest. Hij stelde zich niet in de eerste plaats ten doel om de geschiedenis van Thomas Matulesy te verhalen, maar om 'de wapenfeiten van de dapperen des legers [...] nogmaals in het geheugen terug te roepen en meer algemeen te doen vernemen'.²¹⁹ In het eerste deel van zijn boek gaf hij, week voor week en soms dag voor dag, een overzicht van het verloop van de opstand en van de militaire operaties waartoe de gebeurtenissen aanleiding gaven.

Daarnaast ging hij in het laatste deel van het boek in op het bestuur van de gouverneur van de Molukken J.A. van Middelkoop. Deze werd op 31 december 1816 tot gouverneur benoemd en nog voor de beëindiging van de opstand, op 2 oktober 1817, door Buyskes uit die functie ontslagen. Van Doren presenteert een zakelijk overzicht van zijn bestuurlijke maatregelen, met als afsluiting een persoonlijke 'uitboezeming' van Van Middelkoop waarin hij het hoge bestuur in Batavia verzekert dat hij wellicht tekort was geschoten, maar zich nooit aan oplichting, knevelarij of kwade trouw had schuldig gemaakt en het staatsbelang steeds met een 'rein hart' had gediend. Hij liet het voorzichtigheidshalve aan de lezer over om de vraag te beantwoorden of het ontslag van Van Middelkoop verdiend was geweest.²²⁰

Evenals in zijn beschrijvingen van land en volk streefde Van Doren er in zijn geschiedschrijving naar zich door eigen waarneming en onderzoek een waarheidsgetrouw, onpartijdig beeld van de gebeurtenissen te vormen:

Om dat doel te bereiken en zich voor eene onaangename censuur te waarborgen, moet men behalve locale kennis, in de gelegenheid gesteld zijn, zoowel overleveringen van het land als officiële bescheiden te kunnen raadplegen, en die met de ter plaatse zelve ingewonnene informatiën vergelijken, om tot den waren staat van zaken te komen.²²¹

Door documenten te verzamelen en met informanten te spreken die zo'n twintig jaar tevoren ooggetuige van de opstand waren geweest, slaagde Van Doren erin een samenhangender, levendiger en completer beeld van de gebeurtenissen te schetsen dan Ver Huell in *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* had gepresenteerd. We kunnen er echter niet van uitgaan dat zijn relaas betrouwbaarder is dan dat van Ver Huell. Van Do-

²¹⁹ Van Doren 1857, p. III.

²²⁰ Wellicht voelde Van Doren zich bij het ontslag van Van Middelkoop persoonlijk betrokken omdat hij in 1839 zelf, naar later bleek ten onrechte, uit zijn positie op Ambon werd ontslagen.

²²¹ Van Doren 1857, p. 1.

ren was geen historicus. Hij verzamelde gegevens uit bronnen van zeer verschillende aard, in veel gevallen zonder voor hun betrouwbaarheid te kunnen instaan. Zo volgde hij in zijn relaas van de arrestatie van Matulesy in goed vertrouwen Ver Huells beweringen dat deze had plaatsgevonden aan de oostkant van de baai van Saparua en dat niet de luitenant Pietersz, maar de regent van Booi daarbij een doorslaggevende rol had gespeeld.²²²

Door eigen onderzoek heeft Van Doren het beeld van de historische gebeurtenissen op verschillende punten aangevuld. Hij vertelt op gezag van zijn informanten bijvoorbeeld hoe de stoffelijke overblijfselen van de bij de eerste catastrofale expeditie gesnevelde militairen ter aarde werden besteld:

De lijken van de slagtoffers dezer slagting zijn met tien of meer te zamen in eenen kuil op het strand begraven geworden. Deze afschuwelijke verrigting was door MATULESIA aan de bevolking van Noessa-Laut tot straf opgelegd geworden, omdat zij niet bij tijds te hulp waren gekomen.²²³

Deze laatste mededeling lijkt betrouwbaar te zijn, want ook het *Laporan Porto*, het door Risakotta geschreven rapport over het verloop van de opstand, meldt dat pas op 21 mei, de dag na de rampzalige expeditie onder majoor Beetjes, ‘*awrang Nusalaut datang tanam awrang matij*’ (mensen van Nusalaut de doden kwamen begraven).²²⁴ We kunnen eruit afleiden dat Paulus Tiahahu en zijn dochter Christina Martha in deze beginfase van de opstand in elk geval nog niet bij de strijd betrokken waren.

In Thomas Matulesia zijn in totaal slechts twee pagina’s gewijd aan Christina Martha. Van Doren stelt haar voor als de enige dochter van de ‘radja van Aboeboe, Paulus Triago’. Wat hij over haar vertelt, komt overeen met wat Ver Huell in zijn reisherinneringen heeft meegedeeld:

Toen zij aan boord kwam, hingen hare lange, gitzwarte haren in golvende vlechten los over hare schouderen, hetgeen haar, alsmede hare schoonheid en haren vasten opslag van het oog een krijgshaftig voorkomen gaf.

Onder de verhalen, die ons over die jeugdige, doch hardvochtige heldin gedaan zijn, komt o.a., dat zij bij alle gevechten tegenwoordig was en niet alleen de wapenen van haren ouden vader gedragen heeft, maar zelfs, bij menig gevecht, de Tjakalili of den krijgdsans onder de voorvechters dansende, was bespeurd geworden.²²⁵

Als hij al getuigen heeft gezocht die deze verhalen konden bevestigen of tegenspreken, heeft hij ze kennelijk niet kunnen vinden. Het oordeel van Van Doren over Christina bevatte wel een nieuw element: hij herkende in haar niet de edele natuur die Ver Huell had gezien. Het was niet haar deugd en heldenmoed die hem hadden getroffen, maar haar

222 Zie Van Doren 1857, p. 103.

223 Van Doren 1857, p. 32-33. Het strand bij de monding van Wai Sisil staat nog steeds bekend als een plek waar bezoekers soms op onverklaarbare wijze onwel worden.

224 Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-11-13: *Verslag van onderwijzer van Porto (Risakotta) over de opstand van 1817, Porto, 13 november 1817.*

225 Van Doren 1857, p. 103-104.

‘ongehoorde hardvochtigheid’. Het kwam erop neer dat hij haar reactie op de terechtstelling van haar vader niet gevoelvol vond:

Toen de stoffelijke overblijfselen van haren vader door de inboorlingen naar den grafkuil werden gebracht, stortte een ieder bittere tranen. MARTHA alleen bleef hardvochtig, geen traan ontvloedde haar oog, hoewel deze straoefening een zichtbaren, indrukwekkenden invloed op haar maakte.²²⁶

Volgens Van Doren werd Christina niet vrijgesproken, maar met verschillende andere vooraanstaande opstandelingen tot dwangarbeid op Java veroordeeld. Zij zou ‘na verscheidene maanden in de wildernissen rondgezworven te hebben’ weer zijn opgepakt en aan boord van de *Admiraal Evertsen* zijn gebracht.²²⁷ Deze mededeling lijkt niet bijzonder nauwgezet en betrouwbaar.

Petro Ferdinand Vermeulen Krieger

In 1870 publiceerde Willem Adriaan van Rees *Vermeulen Krieger – Tafereelen uit het Indische krijgsleven*, de biografie van een legerofficier die een belangrijk aandeel had in het neerslaan van de opstand op de Molukken. Hij beschreef Christina Martha hierin als een prominente tegenstandster van de Nederlandse militairen.

Petro Ferdinand Vermeulen Krieger, geboren in 1782, begon zijn militaire loopbaan in 1799 als soldaat. Als onderofficier nam hij onder Frans bevel deel aan veldtochten naar Noord-Duitsland en Rusland. Hij werd in 1815 in de rang van 2e luitenant bij de troepen voor Oost-Indië geplaatst, waar hij van 1816 tot 1822 op verschillende plaatsen actief was. Zo kwam hij in oktober 1817 op de Ambonse eilanden aan met de extra troepen die werden ingezet om de opstand op de Molukken neer te slaan. Zijn loopbaan verliep glansrijk: in 1817 werd Vermeulen Krieger tot kapitein bevorderd en twee jaar later tot majoor. In 1822 huwde hij en vestigde zich in Nederland. Toen zijn vrouw echter na enkele jaren overleed, keerde hij in de rang van luitenant-kolonel van 1826 tot 1834 terug in dienst van het koloniale leger en onderscheidde zich in de oorlog tegen de *Patri's* op Sumatra. Vanwege kritiek op het gouvernement maakte hij echter geen verdere promotie en hij keerde teleurgesteld naar Nederland terug.

Hoewel Vermeulen Krieger in Nederlands-Indië dagboeken had bijgehouden, was hij er de man niet naar om zijn militaire ervaringen of zijn indrukken van land en volk voor een breed belangstellend publiek op schrift te stellen. In de collectie Vermeulen Krieger die in het Nationaal Archief wordt bewaard, ligt het dagboek van zijn tweede reis naar Indië en zijn verblijf op Sumatra in de jaren 1832 en 1833.²²⁸ Op dit dagboek heeft hij eigenhandig een notitie geplakt waarin hij verklaarde dat dit ‘tweede dagboek, even als het eerste mijner Oost-Indische reizen, zijn geschreven met tijdsbrek, zwak

²²⁶ Van Doren 1857, p. 104.

²²⁷ Van Doren 1857, p. 108.

²²⁸ Nationaal Archief, Den Haag, Collectie 045 Vermeulen Krieger, 1817-1834, nummer toegang 2.21.006.45, inventarisnummer 3: *Dagboek, door hem gehouden gedurende zijne reis van Hellevoetsluis naar Batavia, zijn verblijf in Indië en zijn terugkeer naar het vaderland, 1829 December 20-1834 December 19.*

van taal en stijl' en dat het lezen en redigeren van de tekst daarom voorbehouden was aan zijn zoon Bernard.

Er was bij Nederlandse uitgevers echter belangstelling voor dergelijke bronnen van informatie. Zo haalde N.G. van Kampen, de redacteur van het *Magazijn voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren*, Vermeulen Krieger over om het dagboek van zijn eerste reis naar Indië aan hem ter inzage te geven en in te stemmen met de publicatie van enkele 'uittrekselen'. Het stuk verscheen in 1825 onder de titel *Fragmenten betreffende den Indischen Archipel en omliggende gewesten uit het Dagboek van eenen Opper-Officier, die aldaar verscheidene jaren heeft doorgebracht*.²²⁹

Van de door Van Kampen gekozen fragmenten hadden er twee betrekking op de militaire expedities op Haruku en Saparua. Het eerste was een notitie met de titel *Wijze van oorlogvoeren der inlandsche natiën in de Molukken (Verzameld in den veldtogt tegen de opstandelingen in 1817)*. Het tweede was een 'aandoenlijk tooneel' dat zich bij de onderwerping van het eiland Haruku zou hebben afgespeeld: de gezagsgetrouwe regent van het dorp Pelau op Haruku verzoende zich voor de ogen van de verzamelde militairen en dorpeelingen met zijn zoon die zich bij het uitbreken van de opstand aan het hoofd van de opstandelingen had gesteld, maar zich nu had overgegeven op belofte dat hij 'vrijelijk kon terugkomen'. 'Ook deze Barbaren zijn menschen', zette de redacteur er als kop boven.²³⁰ In het fragment blijft buiten beeld dat de berouwvolle verloren zoon vervolgens met ruim twintig anderen standrechtelijk werd geëxecuteerd. In een voetnoot bij dit fragment verklaarde de redacteur zich nader:

Om den zachten en weldadigen indruk, dien dit verhaal zekerlijk op het hart onzer Lezers gemaakt heeft, niet te storen, zullen wij de tooneelen van onderlinge verbittering en bloedstorting, die in dezen korten, maar hevigen oorlog, op en omstreeks het eiland Amboina hebben plaats gehad, de daarop gevolgde gestrenge teregtstellingen enz., niet mededeelen; te minder, daar de geachte Schrijver, die in denzelfen zulk een belangrijk deel heeft moeten nemen, misschien nog eenmaal, onder een' of anderen vorm, zijn dagboek in het licht zal geven.²³¹

Van een uitgave van Vermeulen Kriegers dagboek van zijn eerste reis naar Indië is het niet gekomen. Hij gaf er de voorkeur aan zijn militaire ervaringen en inzichten te verwerken in een boekje van zo'n tachtig pagina's dat hij schreef naar aanleiding van het uitbreken van de Java-oorlog in 1825. Hij publiceerde het in 1829 voor eigen rekening in twee edities: *Oost-Indische oorlogen* en *Guerres dans les Indes-Orientales*.²³² Zoals Vermeulen Krieger op de titelpagina aangaf, handelde het boekje over 'listen, hinderlagen en verdedigings-wijze der inlandsche volkeren, waargenomen in de onderscheidene oorlogen op de Moluksche eilanden, Cheribonsche, Bantamsche en Malakkasche landen in de jaren 1817, 1818, 1819 en 1820', en was het geschreven 'ten dienste der officieren en onderofficieren, dienstdoende in de Indische armee'. Hij beschreef inheemse technieken om tijdig alarm te slaan of de vijand schade toe te brengen en had de moeite genomen om

229 Vermeulen Krieger 1825.

230 Voor de beide fragmenten, zie Krieger 1825, p. 232-236.

231 Vermeulen Krieger 1825, p. 237, vn.

232 Vermeulen Krieger 1829.

deze met eenvoudige schetsen te illustreren. Het was geen egodocument, maar het eerste, en lange tijd het enige, militaire handboek over guerillatechnieken in Indië.²³³

Hoewel Ver Huell er geen melding van maakt, heeft hij dit werkje van Vermeulen Krieger ongetwijfeld geraadpleegd: in *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën* geeft hij een technische beschrijving van ‘allerhande listen en hinderlagen’ waarin hij diens uiteenzettingen op de voet volgt.²³⁴

Willem Adriaan van Rees

Vermeulen Krieger heeft in zijn eigen publicaties niet over Christina Martha gerept. Toch komt zij wel voor in *Vermeulen Krieger*, de biografie die Van Rees over hem heeft geschreven.²³⁵

Van Rees, geboren in 1820, doorliep de officiersopleiding op de Koninklijke Militaire Academie te Breda. In december 1841 kwam hij als 2e luitenant der infanterie in Batavia aan en maakte vermoedelijk carrière in de militaire administratie.²³⁶ Hij keerde in 1852 in de rang van kapitein naar Nederland terug voor een verlof dat langer dan de beoogde twee jaar uitliep. In 1860 werd hij gepensionneerd als majoor-titulair.

Terug in Nederland nam hij de pen ter hand en ontwikkelde zich tot een productief en succesvol schrijver over het Indische ‘krijgsleven’, voorzover bekend zonder in zijn loopbaan daadwerkelijk bij gevechten betrokken te zijn geweest. In 1858 verscheen zijn eerste boek *Montrado*, een ‘geschiedkundige en krijgskundige bijdrage betreffende de onderwerping der Chinezen op Borneo’. Daarna verscheen een respectabel aantal geschriften. Tot zijn meest populaire werken behoorden *Vermeulen Krieger* en *Toontje Poland*, beide biografieën van militairen die zich door moedig en beleidvol optreden zouden hebben onderscheiden.²³⁷

In 1870 werd Van Rees in Den Haag aangesteld bij de Algemene Rekenkamer en legde hij de pen als militair geschiedschrijver neer. Zijn geschriften bleven echter onverminderd populair: in 1873 werd een bloemlezing van *Historisch-Indische schetsen* samengesteld en in 1881 werden verschillende van zijn boeken herdrukt in een reeks *Novellen, Levensschetsen en Krijgstafereelen*.²³⁸

Van Rees wilde het publiek in Nederland een opwekkend beeld van het militaire bedrijf in Indië voorhouden. Militair historicus J. de Moor stelt dat het literaire genre waarvan Van Rees een van de pioniers was, vooral bedoeld was om tegenwicht te bieden aan het bijzonder negatieve imago dat het soldatenleven in de tropen aankleefde:

233 Over de betekenis van dit werk, zie De Moor 1993.

234 Ver Huell 1835, p. 247-248.

235 Van Rees 1870.

236 In het voorwoord van *Herinneringen uit de loopbaan van een Indisch officier* stelt de verteller zich voor als ‘Robert – die nooit anders dan dienstbrieven en administratieve stukken expedieerde’. Deze Robert is een alias voor Van Rees zelf. Zie Van Rees 1863, p. 1.

237 Van Rees 1867; Van Rees 1870.

238 Zie Van Rees 1881. De reeks *Novellen, Levensschetsen en krijgstafereelen* werd in 1896 door D. Bolle te Rotterdam opnieuw uitgegeven onder de titel *De werken van W.A. van Rees*.

De literaire productie van het KNIL [...] droeg bovenal een voorlichtend, een didactisch en een kritisch, ‘bewustmakend’ karakter. De militaire auteurs wilden de koloniale militair, wiens reputatie zo belabberd was, in het volle licht plaatsen en de lezer ervan overtuigen dat het met hem zo erg niet gesteld was.²³⁹

Zo schetst Van Rees in *Vermeulen Krieger* het leven van een eenvoudige weesjongen die zich in zijn lange militaire loopbaan, zowel in Europa als in Indië, tot een gerespecteerd officier ontwikkelde en wiens grote verdiensten voor Nederland uiteindelijk onvoldoende waren erkend. In een woord vooraf omschrijft hij zijn streven als volgt:

In het bezit gesteld van de nagelaten papieren van den luitenant-kolonel Ferdinand Vermeulen Krieger, zal ik beproeven het leven te schetsen van een rechtgeaard Nederlander, die door het lot herhaalde malen in de gelegenheid kwam zich als een held te doen kennen.²⁴⁰

Van Rees vertelt niet welke nagelaten papieren in zijn bezit waren. De collectie Vermeulen Krieger in het Nationaal Archief bevat een dagboek van enkele reizen in 1829, het dagboek van zijn tweede reis naar de Oost van 1832 tot 1834 en het verslag van een expeditie op Sumatra in 1833. Helaas ontbreekt het dagboek van zijn eerste reis naar de Oost, van 1816 tot 1822, waaruit in 1825 uittreksels werden gepubliceerd in het *Magazijn voor Wetenschappen, Kunsten en Letteren*.²⁴¹ In het gemeentearchief van Goes kwam recent nog een dagboek in een blauw schrift tevoorschijn dat Vermeulen Krieger tijdens krijgsgevangenschap in Rusland heeft bijgehouden.²⁴² Zo liggen ergens wellicht nog andere documenten te wachten op herontdekking.

Eerzucht, wraakzucht, dweepzucht, hebzucht

De opstand in de Molukken, waar Vermeulen Krieger zijn eerste oorlogservaringen in Nederlands-Indië opdeed, kreeg ruime aandacht van Van Rees. Van de achtentwintig hoofdstukken van de biografie zijn er vijf aan deze episode gewijd. Ze handelen achtereenvolgens over de samenzwering waar de opstand werd beraamd (*De moord te Saparoea*), het herstel van het gezag op Ambon (*Hitoe onderworpen*), de executie van drieëntwintig opstandelingen op Haruku (*Een onvergetelijke dag*), de eindstrijd op Saparua (*Oelat en Ouw*) en de terechtstelling van de belangrijkste leiders (*Selamat Tinggal!*).

In het hoofdstuk *De moord te Saparoea* neemt Van Rees de lezer mee naar een ‘geheimzinnige vergadering’ waar de opstand en de overval op fort Duurstede op 16 mei 1817 worden beraamd. In deze vergadering zijn enkele van de latere opstandelingenleiders bijeen om over hun voornemens van gedachten te wisselen. Van Rees beschrijft ze als

een aantal inlanders [...] wier ernstig en onheilspellend uiterlijk te zeer in het oogvallend was om niet het vermoeden op te wekken dat de geest des kwaads hier zijn zetel had gevestigd.²⁴³

239 De Moor 2004, p. 59-60.

240 Van Rees 1881, p. 5.

241 Zie Vermeulen Krieger 1825.

242 Gemeentearchief Goes, Collectie handschriften, inventarisnummer 119: F. Vermeulen Krieger, *Dagboek, zedert mijne gevangenschap in Rusland 28 november 1812*. Over dit manuscript, zie Krijger 2015, p. 30-31.

243 Van Rees 1881, p. 72-73.

Dit tafereel kan niet op dagboeknotities van Vermeulen Krieger zijn gebaseerd, al was het maar omdat deze pas op 30 september 1817 op Ambon arriveerde, met de versterkingen op het lineschip *Prins Frederik*. Ook eerdere publicaties over de opstand, bijvoorbeeld van Ver Huell en Van Doren, verschaften geen gegevens over een vergadering van samenzweerders waarop Van Rees zich kon baseren. Volgens het *Laporan Porto* (Verslag uit Porto) werd het initiatief tot de opstand niet genomen door Matulesy en andere latere opstandelingenleiders, maar door zes inwoners van het dorp Haria. De ‘geheimzinnige vergadering’ is aan de verbeelding van Van Rees ontsproten.

Anthonie Rhébok is de eerste die in de vergadering het woord neemt:

‘Mijn vader was christen, Matulesia! en mijn grootvader was het, en geen van ons geslacht heeft ooit gewerkt of sago gepoekeid.²⁴⁴ Ook ik heb als christen geleefd, en mijn handen zijn steeds rein gebleven van den arbeid. Geen mijner vadersen heeft zich ooit laten beleedigen, zelfs door de Engelschen niet; maar de nieuwe resident heeft mij, een christen mensch, behandeld als een mohamedaanschen hond, en dáárvor zal hij boeten.’²⁴⁵

Van Rees portretteert de wraakzuchtige Rhébok als een typische vertegenwoordiger van de Ambonse christenen, in het bijzonder van de vrije burgers, die zich in de ogen van buitenstaanders te goed voelden om arbeid ten dienste van anderen te verrichten. Hij volgt op dit punt Vermeulen Krieger die in zijn dagboek over de inwoners van Ambon opmerkte dat ze ‘zeer traag’ zijn: ‘zij houden zich veelal bezig met Psalmenzingen; maar tot den arbeid gevoelen zij niet de minste opwekking [...]’.²⁴⁶ Van Rees scherpt het beeld van opgeblazen eigendunk verder aan: de wrok van Rhébok komt niet voort uit het gevoel dat hij is behandeld als een gewone dorpeling, zoals De Vries uitlegt, of als een slaaf, zoals Ver Huell verklaart, maar uit verontwaardiging dat hij als ‘christen mensch’ is geschoffeerd.

Vervolgens laat de verteller de grijze ‘Sajepatti’ aan het woord. Ver Huell beschrijft hem in zijn reisherinneringen als een opperschoolmeester die voortdurend bijbelcitataten had aangehaald om de opstand te rechtvaardigen en hierdoor een van de voornaamste aanstichters van de opstand was geweest.²⁴⁷ Het portret van ‘Sajepatti’, een verbastering van Sahetapij, voegt nog een element toe aan dit beeld van de Ambonse christenen. Uit Ver Huells reisbeschrijving kon Van Rees opmaken dat het christendom op de Ambonse eilanden gepaard ging met een hardnekkig geloof in voortekens, geesten en magie. In een bloeddorstig orakel van de oude schoolmeester werkt hij dit gegeven tot in het absurde uit. Hij karakteriseert de oude man als een vroom warhoofd:

‘Vrienden en broeders! De geest Gods is over mij gekomen en heeft mij toegefluisterd dat alle blanken verdelgd moeten worden. [...] En andermaal in slaap gerakende, hoorde ik een stem

244 Pukul *sagu*: sago kloppen, dat wil zeggen het sago merg uit de gespleten stam van de palm met een hak verpulveren. Het merg wordt daarna gewassen zodat de vezels kunnen worden afgevoerd en het meel kan bezinken.

245 Van Rees 1881, p. 73.

246 Vermeulen Krieger 1825, p. 229.

247 Ver Huell 1835, p. 245-246. ‘Sajepatti’ (Van Rees) en ‘Jacob Sajatappi’ (Ver Huell) zijn te identificeren als Jacob Sahetapij, opperschoolmeester en voorganger in de kerk van Saparua.

zeggende: ‘Sajepatti! door het bloed des kruises zijt gij vrij en zullen uwe zonden u vergeven worden. Wikkel daarom elke pinangboon in een spreuk, en gij zult talismans verkrijgen, die de geloovige bezitters in den aanstaanden strijd onkwetsbaar maken.’ Deze mystieke woorden, een mengelmoes van heidenschen en christelijken onzin, maakten een zichtbaren indruk.²⁴⁸

Aan Latumahina schrijft Van Rees grieven toe die vooral betrekking hebben op het piërgeld dat het gouvernement, bij gebrek aan een voldoende voorraad muntgeld, in roulatie had gebracht:

‘Den resident dooden, goed, sprak deze; al de blanken afmaken, nog beter; een predikant eischen, opperbest. Maar in de eerste plaats moeten er weër spaansche daalders, harde klinkende munten komen. [...] De nieuwe resident voert het papieren geld in. Ik geloof dat de resident het goud voor zich houdt en ons het papier geeft. Ik wil mij van de waarheid overtuigen; ik wil de kas opnemen.’²⁴⁹

Van Rees verrast de lezers dan met een onverwachte gebeurtenis:

Nu trad een oud man het vertrek binnen en plaatste zich tegenover den voorzitter. In een zwarten rok en pantalon gekleed, doch blootsvoets, hield hij in de rechterhand een staf met zilveren knop, in de linker de kleine, welgevormde hand van een beeldschoon zestienjarig meisje.

‘Wees welkom, radja van Aboeboe!’ riep Matulesia hem toe, ‘ik duchtte waarlijk dat u eenig onheil was overkomen.’

‘Twee redenen hebben mij belet tijdig ter vergadering te verschijnen,’ antwoordde de oude Paulus Triago, radja van Aboeboe: ‘de oostewind, die mijn praauw tegenhield; en mijne dochter Christina Martha, die mij niet alléén wilde laten gaan.’²⁵⁰

De oude man zou verklaard hebben dat zijn dochter beziel was door een ‘heilige aandrang’ om de wapens te hanteren en aan de zijde van haar vader te blijven. Matulesy zou daarmee hebben ingestemd omdat zij naar zijn oordeel ‘zigtbaar met den heiligen geest beziel’ was.²⁵¹

In de verbeelding van Van Rees lieten de opstandelingen zich leiden door wraakzucht, dweepzucht en hebzucht. Matulesy zelf zou evenmin door edele motieven worden gedreven: hij was het, die de ontevreden hoofden tot de opstand had opgeroepen en die, toen zij hun steun toezegden,

zijn eerzucht voelde ontwaken en van lieverlede het plan tot rijpheid bracht om het juk der gehate Compagnie af te schudden en zichzelf tot Vorst der christenbevolking te verheffen.²⁵²

248 Van Rees 1881, p. 73-74.

249 Van Rees 1881, p. 74.

250 Van Rees 1881, p. 75. De late verschijning van Christina Martha en haar vader was wellicht geïnspireerd door Van Dorens mededeling dat de mensen van Nusalaut niet op tijd kwamen om deel te nemen aan de strijd op het strand van Wai Sisil.

251 Van Rees 1881, p. 76.

252 Van Rees 1881, p. 76.

Hij zou de oproep van Sahetapij om alle blanken te verdelgen dan ook volledig en zonder voorbehoud hebben ondersteund.

Terwijl Ver Huell en Van Doren in hun relaas van de opstand de moeite namen om de lezer te informeren over de eisen van de opstandelingen, beschrijft Van Rees de opstand als een gevolg van irrationele impulsen en lage driften. Het tafereel dat hij in het hoofdstuk *De moord te Saparoea* schilderde, had geen enkele historische basis. Hij liet de teugels van zijn verbeelding vieren en construeerde een beeld van de opstandelingen dat blijk gaf van diepe minachting. Van de idealistische verwachting van Ver Huell dat de bevolking van de Ambonse eilanden zich dankzij de aanraking met christendom en beschaving aan haar voorouderlijke verwilderde zeden zou ontworstelen, is bij Van Rees geen spoor meer te bekennen.

De eindstrijd bij Ulat en Ouw

In 1911 en 1912 verscheen *Het herstel van het Nederlandsch gezag in de Molukken in 1817*, een historische studie van de voormalige bestuursambtenaar P.H. van der Kemp, waarin hij evenals Van Doren een poging deed om een zo volledig mogelijk beeld van de opstand te scheppen. In een overzicht van zijn bronnen noemt hij zowel *Herinneringen van eens reis naar de Oost-Indiën* van Ver Huell als *Thomas Matulesia* van Van Doren en *Vermeulen Krieger* van Van Rees. Hij heeft op alle drie wel iets aan te merken. Het werk van Ver Huell ‘mist soms te zeer eenheid van voorstelling’, terwijl het boek van Van Doren getuigt van ‘de slordigheid, de overhaasting, zou men zeggen, waarmede gearbeid werd’. Zijn kritiek op *Vermeulen Krieger* was van andere aard: ‘Jammer, dat de Schrijver soms van de geschiedenis gemaakt heeft een tafereel naar eigen voorstelling, b.v. de vergadering op blz. 77-84’.²⁵³ Het hoffelijk geformuleerde, maar dodelijke verwijt had in het bijzonder betrekking op het hoofdstuk *De moord te Saparoea*, maar was evenzeer van toepassing op de volgende hoofdstukken. Van Rees heeft in het hoofdstuk *Oelat en Ouw* ook van de onverwacht felle eindstrijd op Saparua een ‘tafereel naar eigen voorstelling’ gemaakt door Christina Martha een aandeel in deze gevechten te gunnen die door geen enkele historische bron wordt bevestigd. Een ooggetuigeverslag van het gevecht is te vinden in het scheepsjournaal van luitenant-ter-zee 't Hooft die er als commandant van de daarbij ingezette divisie van de *Admiraal Evertsen* in de voorste linies aan deelnam.²⁵⁴ In zijn verslag komen geen vrouwelijke opstandelingen voor. Als hij Christina Martha op het strijdtoneel had ontwaard, had hij haar later als arrestant aan boord van zijn schip ongetwijfeld herkend en van haar deelname aan dit gevecht melding gemaakt.

Nadat op 10 november de negorij Siri Sori, aan de oostzijde van de baai van Saparua was veroverd, trok te luitenant der infanterie P. Richemont op 11 november met een kolonne van zestig man verder op verkenning naar het oosten. Hij rapporteerde dat hij tot terugtrekken was gedwongen door opstandelingen die zich in groten getale bij de ne-

²⁵³ Van der Kemp 1911, p. 346-348.

²⁵⁴ Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1816-12-01: Journaal door 2^e luitenant-ter-zee H.P.N. 't Hooft gehouden aan boord van het linijschip de *Admiraal Evertsen*, 1 december 1816-21 april 1819, sub ‘Aantekeningen over Amboina en over den Molukschen opstand’.

gorijen Ulat en Ouw hadden verzameld. Kapitein Vermeulen Krieger geloofde niet dat de opstandelingen nog verzet van betekenis konden bieden en stelde majoor J.A. Meijer voor om, zonder op de levering van aanvullende munitie te wachten, met honderd man polshoogte te gaan nemen. Meijer liet zich overhalen, maar bleek een overhaaste beslissing te hebben genomen. De troep stuitte op verschansingen van koraalsteen en boomstammen die aan de opstandelingen dekking boden en het optrekken bemoeilijkten. Omdat men onvoldoende munitie ter beschikking had, werd het bevel tot een stormaanval gegeven, maar de verliezen waren aanzienlijk. Tweeënveertig militairen werden door vijandelijk vuur gedood of gewond. De luitenant Richemont sneuvelde, de majoor Meijer liep een schotwond op die hem later fataal zou worden, en Vermeulen Krieger, die het bevel van Meijer overnam, liep zelf eveneens schotwonden op. De manschappen dreigden omsingeld te worden en de Javaanse militairen moesten er door geweervuur uit de eigen gelederen van worden weerhouden om op de vlucht te slaan. De opstandelingen waren echter niet in staat om een beslissing te forceren. De belegerde militairen kregen vanaf de *Admiraal Evertsen* extra patronen toegezonden en hielden zich staande tot de strijd luidde en de opstandelingen door hun munitie heen raakten. Dat de expeditie niet in een totale nederlaag eindigde, was volgens de betrokken militairen vooral te danken aan het bezielende optreden van Vermeulen Krieger. Hij vestigde in dit gevecht zijn geduchte militaire reputatie in Nederlands-Indië.²⁵⁵

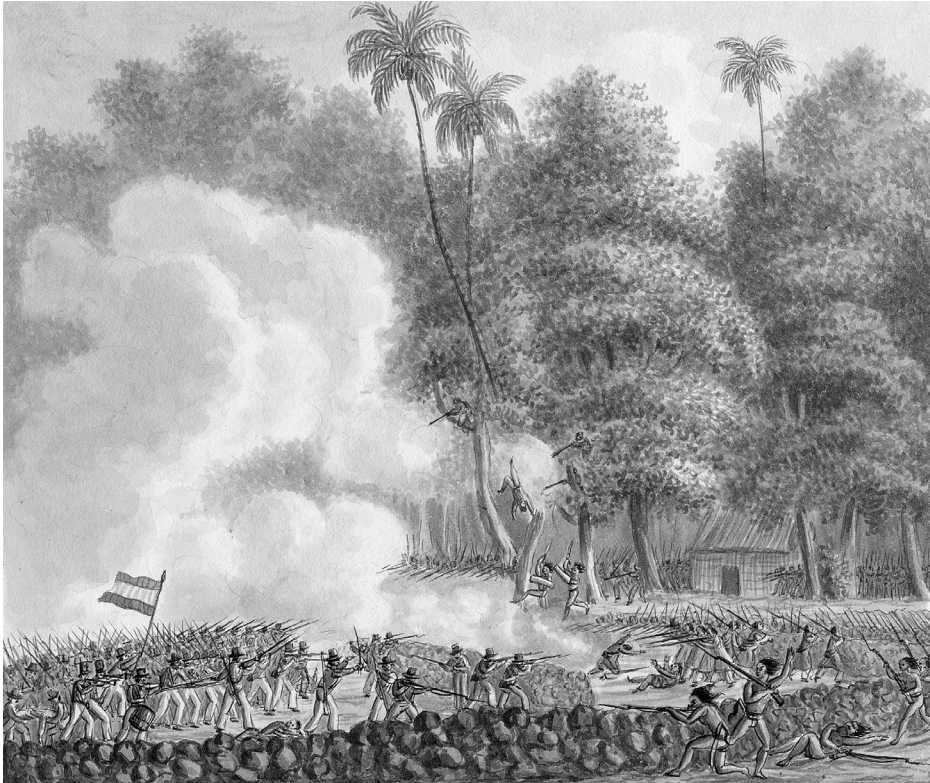
Van Rees leverde in zijn biografie geen openlijke of bedekte kritiek op de wijze waarop Meijer, Richemont en Vermeulen Krieger hun manschappen in een buitengewoon hachelijke positie hadden gebracht waardoor zij zware verliezen hadden geleden. In plaats daarvan stak hij de loftrumpet over de heldhaftigheid en onverzettelijkheid waarmee Vermeulen Krieger uiteindelijk had standgehouden.

De tegenpartij gaf volgens Van Rees niet minder blijk van strijd lust. Hij schreef in het bijzonder aan Christina Martha een eervolle rol toe. Zij zou onder de opstandelingen een even bezielend leiderschap ten toon hebben gespreid als Vermeulen Krieger aan Nederlandse zijde:

Waarom moet men den hardnekkigen weêrstand toeschrijven, die zich in die mate nog nergens openbaarde, die zelfs niet verflaauwt als ook 's vijands munitie verschoten is? Wie geeft hem den raad de ongenaakbare soldaten met een steenregen te verpletteren? Het is Christina Martha, de dweepzieke dochter van den radja Paulus Triago, die door haar voorbeeld de geestdrift der muitelingen ten toppunt heeft doen stijgen. Dag en nacht was zij tegenwoordig bij, nam zij deel aan den bouw der versterkingen; en toen de kolonne die aantastte, verliet zij haar vaders zijde niet. Zij was het, die naarmate men terrein verloor, den terugtrekkenden moed insprak, tot standhouden, tot aanvallen, tot omtrekken aanzette. Zij was het, die den eersten steen opnam en hem Krieger naar het hoofd slingerde, toen de vuurwapens nutteloos waren geworden. En had de oude Triago haar niet teruggehouden, zij had met het blanke wapen den strijd geëindigd.²⁵⁶

255 Over dit gevecht, zie Van der Kemp 1912, p. 71-75.

256 Van Rees 1881, p. 102-103.

Afb. 12 Maurits Ver Huell, Bestormen der verschanste Negorijen Oelat en Ouw, op het Eiland Honimoo.

Het ging Van Rees in deze hoofdstukken niet om een militair-historische beschrijving en analyse van het verloop van de opstand. Hij was erop uit om de strijd bij Ulat en Ouw, en impliciet de opstand als geheel, voor te stellen als een persoonlijke krachtmeting tussen opstandelingen en Nederlandse militairen. Dit moet de reden zijn geweest dat hij in het hoofdstuk over het beramen van de opstand niet alleen Matulesy, Rhébok, Sahetapij en Latumahina ten tonele voerde, maar ook Christina Martha en haar vader. Nadat Van Rees de leiders van de opstand had afgeschilderd als verachtelijke personages die door eerzucht, wraakzucht, dweepzucht of hebzucht werden gedreven, was voor zijn held Vermeulen Krieger aan hen geen eer te behalen. Het personage Christina Martha daarentegen was een waardiger tegenstander van Vermeulen Krieger. Van Rees karakteriseert haar weliswaar als ‘dweepziek’, gedreven door onbeheerste hartstocht en toewijding, maar zij is in zijn relaas onder de opstandelingen wel degene die zich uit edele motieven tot het bittere einde voor de strijd blijft inzetten.

Het laatste hoofdstuk over de opstand vertelt hoe de aanstichters en leiders van de opstand werden veroordeeld en terechtgesteld. De beschrijving van het levenseinde van Christina Martha komt nagenoeg overeen met wat Ver Huell in zijn reisverslag daarover vertelt:

Vriendelijke toespraak, liefderijke verpleging, niets baatte; het diepgeschokte gemoed van het dweepzieke meisje was niet meer tot kalmte te brengen; troostwoorden vonden geen ingang bij zooveel zieleleed. Even hartstochtelijk als zij in de dagen van spanning mede arbeide aan het groote werk der vrijheid, was zij ook nu in hare smart.²⁵⁷

Van Rees suggereert dat Christina Martha zich in de strijd had gestort uit een als heilig ervaren vrijheidsliefde. Aangezien de koloniale orde was hersteld, kon hij zich veroorloven om met een vertoon van mededogen en respect over haar dood te schrijven.

In de geromantiseerde biografie *Vermeulen Krieger*, door Van Rees bedoeld als een monument voor een Nederlandse held, lag het perspectief bij de hoofdpersoon. Alleen in de hoofdstukken over de opstand van 1817 laste Van Rees taferelen naar eigen voorstelling in die zich afspelen in het kamp van de opstandelingen. Daarmee bracht hij een dramatisch contrast aan tussen de persoonlijkheden van Vermeulen Krieger en zijn tegenstanders. Hij bestreed het negatieve imago van het Indische krijgsleven ten koste van het imago van de koloniale onderdanen.²⁵⁸

3.6 Een nationale heldin

De herinneringen van Maurits Ver Huell aan de opstand van 1817, in het bijzonder aan zijn ontmoetingen met Thomas Matulesy, Christina Martha Tiahahu en haar vader, zijn in het huidige Indonesië nog steeds van betekenis voor de beeldvorming van het koloniale verleden. Christina Martha behoort tot de kleine groep Indonesische vrouwen die de status van nationale heldin hebben verworven. Het heeft met zich meegebracht dat het beeld van Christina Martha uit de negentiende-eeuwse koloniale literatuur ingrijpend is gewijzigd. We bespreken in deze paragraaf hoe deze verandering heeft plaatsgevonden en welke betekenis zij als nationale heldin heeft gekregen.

Kapitan Tabiwakan Tiahahu

In 1993 kwam *Sedjarah Abubu* uit, een grotendeels tweetalig boekje over de geschiedenis van Christina Martha's geboortedorp Abubu, door een werkgroep van Molukse jongeren samengesteld voor de nakomelingen die sinds 1951 in Nederland woonachtig zijn. Het boekje presenteert gegevens en verhalen uit de dorpsgeschiedenis die voor de betrokkenen een sacrale status hebben.²⁵⁹

257 Van Rees 1881, p. 107.

258 Verschenen in 1870, werd *Vermeulen Krieger* in 1881 herdrukt in het derde deel van de reeks *Novellen, Levensschetsen en krijgstaferelen*. Een nieuwe herziene en geïllustreerde uitgave, gecombineerd met *Indische typen en krijgstaferelen*, verscheen nog in 1897. Voor de historische beeldvorming van het brede publiek is het boek ongetwijfeld van betekenis geweest.

259 Over sacrale en niet-sacrale verhalen in de wereld van Molukse vertellers, zie Straver 1993, p. 43-64, en Straver 1995.

Zo brengt het in kaart uit welke kleinere gemeenschappen de bevolking van Abubu is opgebouwd. In het verleden waren er in het achterland van het huidige, aan de zuidkust van Nusalaut gevestigde, Abubu twee dorpsgemeenschappen gevestigd, elke bestaande uit meerdere *soa* of clusters van een of meer families. Evenals andere dorpsgemeenschappen op de Ambonse eilanden vestigden zij zich onder druk van de Verenigde Oost-Indische Compagnie gezamenlijk in een nieuwe nederzetting aan de kust. Het huidige Abubu wordt bevolkt door acht *soa*'s waarvan er drie oorspronkelijk gevestigd waren op de berg Haulialo en vijf op de berg Henaheru. Nadat de twee gemeenschappen zich hadden verenigd, legden zij het gezag over de gemeenschap in handen van de gezamenlijke *soa*-hoofden en behielden elk een *tuan tanah* (heer van het land) om over de adat te waken. Het geslacht Manusama uit de *soa* Hulaputty oefent sindsdien het bestuurlijk gezag uit, als regent en, na de onafhankelijkheid, als *kepala desa* (dorpshoofd).²⁶⁰

Een belangrijk deel van *Sedjarah Abubu* wordt in beslag genomen door verhalen over bondgenootschappen tussen Abubu en andere dorpen op de Ambonse eilanden die als *pela* worden aangeduid.²⁶¹ Ze brengen in herinnering hoe de *pela*-bondgenootschappen met de dorpen Tengah-Tengah (Ambon), Luhu (Hoamoal), Kamarian (West-Seram) en Lilibooi (Ambon) zijn ontstaan en welke rechten en verplichtingen eruit voortvloeien.

In het verhaal over het ontstaan van het bondgenootschap tussen Abubu en Luhu speelt een *kapitan* (voorvechter) van het geslacht Tiahahu een hoofdrol. Op een onbepaald moment in de geschiedenis, voorafgaande aan de heerschappij van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, doet een *kapitan* van Tomarila, het huidige dorp Luhu op Hoamoal, een beroep op de *soa* Hulaputty, van het huidige Abubu, om hem te komen steunen in de strijd tegen twee onverslaanbare kapitans, afkomstig van Hitu op de noordkust van Ambon. De kapitans Tabiwakan Tiahahu en Sahusela Lekahena schieten te hulp. Zij jagen de vijand in een fuik die vervaardigd is van bomen met magische kracht. Omdat andere voorvechters de Hituese kapitans niet durven aan te vallen, gaat Tabiwakan Tiahahu de strijd met hen aan en slaat hen eigenhandig de koppen af. Hij geeft vervolgens blijk van buitengewone magische krachten door de koppen, die onmiddellijk zijn versteend, met behulp van een door hem bespuwde en gekloofde kokosnoot in hun oude gedaante te herstellen. De kapitans van Tomarila en Hulaputty sluiten dan een *pela gandong* (*pela*: verbond; *kandung*: baarmoeder), een verbond waarin zij elkaar tot bloedbroeders verklaren.²⁶² Het is een vorm van fictieve verwantschap, met alle daarbij behorende geboden en verboden, die de bevolkingen van Luhu en Abubu, met inbegrip van hun nakomelingen in de diaspora, van generatie op generatie dienen te respecteren. Zij mogen elkaar geen hulp weigeren en er rust bij *pela gandong* een taboe op een huwelijk tussen *pela*-partners.²⁶³

260 *Sejarah Abubu*. Z.p. 1993, p. 44-45.

261 Zie Boelens, Van Fraassen & Straver 2001, p. 150-151; 189.

262 *Sejarah Abubu* 1993, p. 9-11; 34-36.

263 Over dit genre sacrale geschiedenissen, zie Bartels 1994, p. 104-157.

Nationalistische geschiedschrijving

De voorouderlijke geschiedenissen van Abubu zijn vermoedelijk in de eerste decennia van de twintigste eeuw door de *tua adat* (adatoudsten) op schrift gesteld dan wel uit hun mond opgetekend. Christina Martha, haar vader en haar rol in de opstand van 1817 komen er echter niet in voor. Deze gebeurtenissen lijken na de opstand uit het geheugen van de bevolking te zijn verdrongen, totdat Indonesische nationalist en historici de koloniale geschiedenis vanuit nieuwe perspectieven gingen onderzoeken en beschrijven. Tegenwoordig is het door hen geconstrueerde beeld van Christina Martha als nationale heldin niet meer weg te denken uit het Indonesische collectieve geheugen. Over haar geschiedenis hebben de samenstellers van *Sedjarah Abubu* dan ook een betrekkelijk omvangrijk modern Indonesisch geschiedverhaal in een Nederlandse vertaling opgenomen.²⁶⁴

In 1950 kwam in Indonesië een eenheidsstaat tot stand. Indonesische historici waren zich ervan bewust dat zij de geschiedenis van het land vanuit nieuwe gezichtspunten zouden moeten herschrijven. Het duurde echter tot het begin van de jaren zeventig voordat de overheid een werkgroep van historici instelde met de opdracht een standaardwerk over de geschiedenis van Indonesië samen te stellen.²⁶⁵ De werkgroep publiceerde in 1975 een zesdelige reeks *Sejarah Nasional Indonesia* (Nationale Geschiedenis van Indonesië). Deze uitgave zou uitgangspunten moeten bieden voor nieuwe schoolboeken en tot nieuw historisch onderzoek moeten prikkelen.

Bij de opzet van de reeks waren de denkbeelden van de historicus Sartono Kartodirdjo van grote invloed. H.A.J. Klooster karakteriseert ze in een monografie over de Indonesische geschiedschrijving als volgt:

Hij ziet de Indonesische geschiedenis als een integratieproces dat bij voorkeur multidimensionaal (vanuit verschillende invalshoeken) en multidisciplinair (met behulp van verschillende wetenschappen) moet worden beschreven. De regionale geschiedschrijving vormt hierbij het vertrekpunt.²⁶⁶

De ambitie om te komen tot een nieuwe, meer sociaal-wetenschappelijke, beschrijving van de geschiedenis van Indonesië was echter niet op korte termijn te realiseren, terwijl de overheid intussen grote behoefte had aan een vorm van geschiedschrijving die de Indonesische natievorming zou bevorderen. Onder het regiem van Soeharto kwam een traditie tot bloei waarin de geschiedenis van de Indonesische volkeren wordt belicht als een getuigenis van *semangat bernegara* (een nationale geest), *semangat perlawanan* (een geest van verzet) of *semangat kemerdekaan* (een geest van vrijheid).

Klooster signaleert dat de nationalistische geest in de geschiedschrijving de aanzetten tot vernieuwend wetenschappelijk onderzoek duidelijk heeft overvleugeld:

264 *Sejarah Abubu*. Z.p. 1993, p. 22-27.

265 Over deze Panitia Penyusun Buku Standard Sejarah Indonesia (Werkgroep van samenstellers van een standaardwerk over de geschiedenis van Indonesië), zie Klooster 1985, p. 122-125.

266 Klooster 1985, p. 141-142.

De nationalistische geschiedschrijving heeft zich na 1965 kwantitatief veel sterker ontwikkeld; zij wordt door de overheid bevorderd, vooral omwille van de nationale eenheid. De overheid bezorgt verschillende historische reeksen. De rol van de militaire geschiedschrijving is geprononceerd en biografieën van nationale helden komen in steeds hoger tempo van de pers. Zo wordt een overheidsvisie ontwikkeld op steeds meer facetten van het verleden, die de ruimte voor wetenschappelijk kritisch onderzoek verkleint.²⁶⁷

Molukse historici werden natuurlijk betrokken bij de regionale geschiedschrijving van de Molukken. Over het algemeen baseerden zij zich bij hun beschrijving van de Molukse geschiedenis niet op eigen bronnenonderzoek, in Indonesië of in het buitenland, maar op bestudering van reeds beschikbare bronnen en bestaande literatuur. Zij ordenden en interpreteerden de historische gegevens vanuit een postkoloniaal nationalistisch perspectief. De opstand van 1817 kreeg bij hen vanzelfsprekend een prominente plaats in de geschiedenis van de Molukken.²⁶⁸

De nationalistische geschiedschrijving is uit de aard van het genre geneigd zich te concentreren op nationale helden. Deze tendens is door de Indonesische overheid onder president Soeharto krachtig gestimuleerd door de instelling van een *Badan Pembina Pahlawan Pusat* (Centraal Comité Nationale Helden) onder voorzitterschap van de *Menteri Sosial* (minister van Sociale Zaken). *Pahlawan nasional* (nationale held) is een titel die vanaf 1959 per presidentieel decreet wordt toegekend aan Indonesiërs die zich in het vaderlandse verleden strijdvaardig en vastberaden hebben ingezet voor de vrijheid en de eenheid van het volk, die hebben bijgedragen aan de verheffing van het volk en zich hebben onderscheiden door een hoogstaande levenshouding. Het is de taak van het Centraal Comité om te oordelen over nominaties voor nationale helden die door regionale comité's worden ingediend. Omdat deze nominaties op basis van regionaal historisch onderzoek van een motivering worden voorzien, heeft dit beleid een stroom van biografieën op gang gebracht waarin grootheden uit geheel Indonesië aan de natie ten voorbeeld worden gesteld. Klooster spreekt in dit verband van een 'pahlawan-industrie'.²⁶⁹

Constructie van een nationale heldin

Christina Martha Tiahahu werd in 1969 uitgeroepen tot *Pahlawan Kemerdekaan Indonesia* (Heldin van de Indonesische Vrijheid), zij het om onnaspeurlijke redenen onder de naam 'Martha Christina Tiahahu', een omkering die sindsdien hardnekkig voortbestaat.

Op dat moment was nog geen door de overheid erkende biografie van de heldin beschikbaar. Voor de herdenking van haar sterfdag op 2 januari 1970 vroeg de gou-

²⁶⁷ Klooster 1985, p. 142.

²⁶⁸ R.Z. Leirissa bijvoorbeeld publiceerde in 1975 *Maluku dalam Perjuangan Nasional Indonesia* (De Molukken in de Indonesische nationale strijd). In het kader van een groots opgezet *Proyek Inventarisasi dan Dokumentasi Sejarah Nasional* (Project inventarisatie en documentatie van de nationale geschiedenis) verzorgden J. Pattikayhatu en S. Kutoyo in 1981 een deel *Sejarah Perlawanan terhadap Imperialisme dan Kolonialisme di Daerah Maluku* (Geschiedenis van het verzet tegen imperialisme en kolonialisme in de Molukken).

²⁶⁹ Klooster 1985, p. 138-141.

verneur van de Molukken aan de Ambonse geschiedenisdocent F. Hitipeuw om voor bestuurders, militairen en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties een voordracht over haar geschiedenis te verzorgen in de vergaderzaal van de gewestelijke volksvertegenwoordiging.

Zijn verhaal werd gedrukt onder de titel *Martha Christina Tiahahu: Wanita pertama Indonesia mengangkat Parang dan Salawaku melawan penjajah demi kemerdekaan Nusa dan Bangsa* (Martha Christina Tiahahu: de eerste Indonesische vrouw die voor de vrijheid van land en volk kapmes en pareerschild heeft opgenomen tegen de overheersers).²⁷⁰ In een woord vooraf verontschuldigde hij zich voor het voorlopige karakter van de tekst: omdat er nog onvoldoende eigen onderzoek was geweest en hij weinig tijd had gekregen, vroeg hij zijn toehoorders en lezers om kritische opmerkingen en aanvullingen. Dit verzoek was zeker op zijn plaats. Hitipeuw beweerde dat Pattimura aan het eind van de opstand ‘Martha Christina’ en haar vader had opgedragen de strijders bij Ulat en Ouw te coördineren en dat zij na de arrestatie en terechtstelling van haar vader en Pattimura nog maanden lang een guerilla op Nusalaut had gevoerd. Hij vertelde dat de Nederlanders toen het gerucht verspreidden dat zij ‘wanita gila’ (een zinneloze vrouw) was geworden, waarna goedgelovige inwoners haar hadden opgebracht. Zij zou uiteindelijk op een Nederlands schip voor de kust van Buru, na martelingen door de Nederlanders, zelf van boord zijn gesprongen omdat ze de namen van haar strijdkameraden niet wilde prijsgeven.

Een meer gezaghebbende biografie van ‘Martha Christina’ verscheen in 1981 in het kader van het *Proyek Inventarisasi dan Dokumentasi Sejarah Nasional* (Project Inventarisatie en documentatie van de nationale geschiedenis), dat ook het copyright op de tekst had.²⁷¹ Ze werd niet in de handel gebracht, maar onder de titel *Martha Christina Tiahahu* uitgegeven door het Departement van Onderwijs en Cultuur. De biografie was geschreven door historica L.J.H. Zacharias en verscheen onder redactionele verantwoordelijkheid van de historici R.Z. Leirissa, S. Kutoyo en M. Soenjata Kartadarmadja.

In het voorwoord legde Zacharias uit dat zij geprobeerd had aan een bijzonder moeilijke opdracht te voldoen:

Historische bronnen betreffende Martha Christina Tiahahu zijn buitengewoon schaars, waarbij we moeten opmerken dat een groot deel van die bronnen zijn geschreven door Nederlanders die partijdige verklaringen afleggen. Bij orale bronnen is nauwkeurige analyse noodzakelijk omdat de overgeleverde verhalen overwoekerd zijn door verzinsels en een warboel vormen als wij verschillende verklaringen van diverse kanten naast elkaar leggen. Dit probleem doet zich voor omdat de strijd van deze Heldin maar een kort moment in de Molukse geschiedenis vormt en ook niet op zichzelf staat, maar deel uitmaakt van de strijd van Pattimura in het jaar 1817, zodat Nederlandse bronnen slechts een pover en bovendien fragmentarisch beeld van deze heldin schetsen.²⁷²

270 Hitipeuw 1970.

271 Een eerdere gestencilde versie verscheen onder de titel *Pahlawan nasional Martha Christina Tiahahu*, in het kader van het *Proyek Biografi Pahlawan Nasional* (Project Biografieën van nationale helden). Zie Zacharias 1977.

272 Zacharias 1984, p. 3-4: ‘Sumber-sumber sejarah mengenai Martha Christina Tiahahu sungguh sangat terbatas, ditambah lagi dengan kenyataan, bahwa sumber-sumber itu sebagian besar ditulis oleh orang-

Zij zocht contact met J. Manusama, op dat moment het dorps hoofd van Abubu, met de *dewan saniri* (dorpsraad) van Abubu en met A. Tiahahu, afstammeling van kapitan Paulus Tiahahu, maar deze informanten konden haar niet veel verder helpen:

De afstammelingen van Martha Christina Tiahahu, waarvan slechts één familie nog te Abubu woonachtig is, en de plaatselijke samenleving zijn niet in staat om volledige inlichtingen te verschaffen. Daarom is er over vele zaken betreffende haar persoon, zoals haar gezinsachtergrond, kindertijd of karaktereigenschappen, weinig bekend. Dat maakt het lastig haar levensverhaal te vertellen.²⁷³

Zacharias was genoodzaakt om de schaarse gegevens voor haar biografie te verzamelen uit Nederlandse bronnen, in het bijzonder de reisbeschrijving van Ver Huell en de geromantiseerde biografie van Van Rees. Zij heeft de passages die op het leven van ‘Martha Christina’ betrekking hebben, ingebouwd in een geschiedverhaal van de opstand dat in grote lijnen overeenkomt met het relaas van M. Sapija in zijn boek *Sedjarah Perdjuangan Pattimura* (Geschiedenis van de strijd van Pattimura).²⁷⁴

Na een algemene inleiding over de geschiedenis van de Molukken en het verzet tegen de Verenigde Oost-Indische Compagnie introduceert Zacharias in het eerste hoofdstuk het eiland Nusalaut en het dorp Abubu. Vervolgens behandelt zij de afkomst van ‘Martha Christina’, daarbij vermoedelijk gebruik makend van gegevens die informanten in Abubu haar hebben verstrekt. Zij benadrukt dat zowel haar vader, Paulus Tiahahu, als haar moeder nakomelingen waren van legendarische voorvechters. Tabiwakan Tiahahu was de *kapitan* van de *soa* Hulaputty, waartoe ook de regenten van Abubu behoorden, terwijl haar moeder Sina een nakomeling was van de *kapitan besar* (grote voorvechter) Lolohowarlau van het naburige dorp Titawai.²⁷⁵ ‘Martha Christina’ zou al vroeg zonder moeder zijn achtergebleven en gezien haar afkomst van legendarische voorvechters zou het niet verwonderlijk zijn dat zij haar bestemming vond in het verzet tegen de Nederlandse overheersers.

Wat Zacharias over het uiterlijk van de heldin vertelt, heeft zij ontleend aan Ver Huells *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. Zij benadrukt dat zij met haar sluike haar en

orang Belanda yang memberikan keterangan sepihak. Sumber-sumber lisan perlu dianalisa secara cermat, oleh sebab ceritera-ceritera yang turun temurun itu diselubungi oleh dongeng-dongeng, dan simpang siur apabila kita memperbandingkan berbagai keterangan dari berbagai pihak. Kesulitan tersebut adalah, karena perjuangan Srikandi ini terlalu singkat dalam sejarah Maluku dan bukan merupakan perjuangan tersendiri, melainkan behagian dari perjuangan Pattimura di tahun 1817, sehingga sumber-sumber Belanda hanya sedikit memberikan gambaran, dan terputus-putus pula, mengenai pahlawan tersebut.’

273 Zacharias 1984, p. 4: ‘Keturunan Martha Christina Tiahahu, yang masih tinggal satu mata-rumah saja di Abubu dan masyarakat setempat pun, tidak dapat memberikan keterangan yang lengkap. Itulah sebabnya banyak hal mengenai tokoh ini seperti latar belakang keluarganya, masa kanak-kanaknya, sifat pribadinya tidak banyak diketahui, sehingga riwayat hidupnya sulit diungkapkan.’

274 Sapija 1960. Volgens Sapija, een kapitein in het Indonesische leger, was ‘Pattimura’ een alias van Thomas Matulesy en bijgevolg werd de bevelhebber van de opstand in 1973 als ‘Kapitan Pattimura’ in de eregalerij van nationale helden opgenomen. Het boek behoorde tot de eerste generatie postkoloniale biografieën. Zie Klooster 1985, p. 73.

275 Over Lolohowarlau alias Warloho Warlau, zie Bartels 1994, p. III-120.

lichte tint geen Alfoers uiterlijk heeft en interpreteert Ver Huells literaire associatie met de bloeddorstige heldin uit de *Bharatayudha* als een mededeling over een daadwerkelijke uitspraak van ‘Martha Christina’:

Haar haar was niet kroezig, zoals op de Molukken algemeen voorkomt: ze had haar dikke golvende zwarte haren lang laten groeien en liet ze dikwijls los hangen zonder ze op te steken. Vooral in de strijd liet ze het haar los hangen, onder het motto dat ze het niet eerder keurig zou opsteken dan nadat het gespoeld was in het bloed van de vijanden die ze tegemoet trad. Haar helder witte tanden en lichtbruine huid vervolmaakten haar schoonheid.²⁷⁶

Paulus Tiahahu en zijn dochter tonen hun betrokkenheid bij de opstand voor het eerst op de grote bijeenkomst ter voorbereiding van de opstand op 14 mei. Zacharias volgt in haar beschrijving van deze bijeenkomst het relaas van Sapija: het volk van Haruku, Saparua en Nusalaut is uitgenodigd in om zich te verzamelen op een bosrijke heuvel tussen de dorpen Tiouw en Tuhaha waar de aanwezigen de steun van de voorouders en de zegen van God over de opstand afsmeaken en allen zich achter het plan scharen om het fort Duurstede te veroveren. Aan het geschiedverhaal van Sapija ontleent zij ook de tekst van een nationalistisch getoonzette verklaring die Thomas Matulesny na zijn benoeming tot bevelhebber van de opstand zou hebben afgelegd en waarin hij zijn *saudara-saudara* (broeders) oproept tot eenheid:

‘vanaf dit moment zijn alle Nederlandse hoge heren en hun handlangers onze vijanden, wij zullen alle overheersers verpletteren, vanuit de overtuiging dat wij ons verzetten tegen dwingelandij en een rechtvaardige en juiste zaak verdedigen.’²⁷⁷

Zacharias vertelt nu dat de afgezanten van Nusalaut, waaronder Paulus Tiahahu en zijn dochter, op de bijeenkomst van 14 mei te laat kwamen. Zij geeft daarvoor een verklaring die overeenkomt met het tafereel dat Van Rees schetst in het hoofdstuk over het beraamen van de opstand in *Vermeulen Krieger*:

Tot drie keer toe verbiedt Paulus Tiahahu zijn enig kind om mee te gaan, maar hij slaagt er niet in om het bruisende verlangen van zijn dochter om hem naar die bijeenkomst te vergezellen te bedwingen.²⁷⁸

De oversteek van Nusalaut naar Saparua zou bovendien zijn bemoeilijkt en vertraagd door de heersende oostmoesson. Na een uitweiding over de gevaarlijke golfslag in dit seizoen, vertelt Zacharias getrouw het vervolg na: Tiahahu stelt zich achter de opstand

276 Zacharias 1984, p. 34-35: ‘Rambutnya tidak seperti yang umum dikenal di Maluku yaitu keriting, akan tetapi rambutnya yang hitam pekat dan berombak dipelihara panjang dan sering dibiarkan terurai tanpa diikat. Terutama dalam pertempuran rambutnya dibiarkan terurai dengan semboyan bahwa rambutnya tidak akan diikat dengan rapih sebelum dicuci oleh darah-darah musuh yang dihadapinya. Giginya yang putih bersih dan kulitnya yang hitam manis menyempurnakan kecantikannya.’

277 Zacharias 1984, p. 56: ‘mulai saat ini semua pembesar Belanda dan kaki tangannya adalah musuh kita, semua penjajah akan kita hancurkan berdasarkan keyakinan bahwa kita menentang kelaliman dan membela keadilan dan kebenaran.’

278 Zacharias 1984, p. 60: ‘Sampai tiga kali Paulus Tiahahu melarang anak tunggalnya untuk ikut, tetapi ia tidak berhasil mencegah hasrat putrinya yang begitu menggelora untuk ikut serta ke pertemuan tersebut.’

en vraagt Matulesy toestemming dat zijn dochter hem als wapendraagster in de strijd vergezelt. Nadat deze hiermee heeft ingestemd, wordt de bijeenkomst onderbroken door een aardbeving die de geschrokken jonge heldin opvat als 'suatu pertanda buruk' (een slecht voorteken).²⁷⁹

In de passage over de overwinning die de opstandelingen op 20 mei op het strand van Wai Sisil behalen, brengt Zacharias Paulus Tiahahu en 'Martha Christina' niet ter sprake. Ze vermeldt slechts dat de strijders van Nusalaut weer te laat aankwamen, 'mungkin terhalang oleh angin musim timur' (misschien opgehouden door de wind van de oostmoesson) en dat een ontstemde Pattimura hen belastte met het begraven van de lijken.²⁸⁰

De eerste gebeurtenis waarbij Tiahahu en zijn dochter daadwerkelijk aan de strijd deelnamen, zou de verovering van het blokhuis Beverwijk, gelegen op de noordwesthoek van Nusalaut, zijn geweest. Zacharias vertelt, opnieuw in navolging van Sapija, dat Pattimura zijn rechterhand Anthonie Rhébok naar Nusalaut had gestuurd om de opstand te coördineren en Paulus Tiahahu tot kapitan van Nusalaut te bevorderen. De opstandelingen van Nusalaut zouden vervolgens onder leiding van Rhébok, Tiahahu, 'Martha Christina' en radja J.N. Hehanussa van het dorp Titawai het blokhuis Beverwijk hebben overvallen en alle Nederlandse soldaten hebben gedood, met uitzondering van een korporaal en twee 'orang serdadu bangsa Indonesia' (Indonesische soldaten) die zich met hulp van lokale handlangers in de bossen hadden kunnen verbergen.²⁸¹ De schrijfster karakteriseert het aandeel van 'Martha Christina' in de strijd als bijzonder heldhaftig en beroept zich evenals Sapija op een Nederlandse bron:

In deze strijd gaf de heldin van Nusalaut, Martha Christina, blijk van buitengewone moed. Zij deed de strijd lust ontvlammen en wekte in het gehele volk een diep gevoel van vijandschap om tegen de Nederlanders op te staan. Zij nam heldhaftig aan de strijd deel, zodat een Nederlandse schrijver in zijn boek de volgende aantekening maakte: 'Het blokhuis Beverwijk herinnert niet alleen aan de Compagnie, aan het herstel van het Nederlandsch gezag in 1817, maar ook aan den moed, de doodsverachting en de trouw van een heldhaftig meisje, Christina Martha Triago.'²⁸²

Zoals zij in een voetnoot aangeeft, is het citaat afkomstig uit een in 1928 gepubliceerde studie van V.I. van de Wall over *De Nederlandsche Oudheden in de Molukken*. Van de Wall beschrijft de ruïne van het blokhuis die hij op zijn rondreis aantroef, en vertelt kort iets over de geschiedenis ervan.²⁸³ In dit verband memoreert hij dat Paulus Tiahahu op het veld

279 Zacharias 1984, p. 63.

280 Zacharias 1984, p. 68.

281 De korporaal zou hier 'door gebrek aan voedsel zijn bezwiken' (Van Doren 1857, p. 61).

282 Zacharias 1984, p. 73: 'Dalam perjuangan tersebut srikandi Nusalaut, Martha Christina menunjukkan keberaniannya yang luar biasa. Ia telah mengobarkan semangat perjuangan dan menanam rasa permusuhan yang mendalam kepada seluruh rakyat untuk bangkit melawan Belanda. Ia ikut bertempur dengan gagah berani, sehingga seorang penulis Belanda mencatat di dalam bukunya sebagai berikut: 'Benteng Beverwijk bukan saja merupakan peringatan kepada Kompeni atas berdirinya kembali kekuasaan Belanda dalam tahun 1817, tetapi juga atas keberanian, sifat yang tidak takut mati dan kesetiaan dari seorang gadis pahlawan ialah Christina Martha Triago.'

283 Van de Wall 1928, p. 206-207.

voor het blokhuis werd gefusilleerd en dat zijn dochter werd begenadigd. Voor haar, in zijn ogen meelijwekkende, geschiedenis verwijst hij verder naar Ver Huells *Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indiën*. De tekst bevat geen enkele mededeling over een heldhaftige verovering van het blokhuis.

Vermoedelijk hebben de opstandelingen zich zonder strijd van het blokhuis meester kunnen maken. Volgens Van Doren was het blokhuis al ontwapend voordat het in de loop van de maand juli door de opstandelingen werd bezet.²⁸⁴ Op 28 juli 1817 werd het proces-verbaal opgemaakt van een verhoor van D.T. Tuwanakotta, op Nusalaut de regent van het dorp Akoon, die besloten had om over te lopen. Zijn getuigenis wekt de indruk dat er nauwelijks een garnizoen was achtergebleven:

In welke staat van defensie is 't kasteel op Nusselaut?

In goede staat, dog de twee stukken [geschut] gedemonteerd door 't [in] stukken slaan der affuiten.

Waar is de Hollandsche bezetting gebleven van Nusselaut?

De bezetting bestond uit twee manschappen en zijn nog in leeven, een Europeesche corporaal en een Javaansche soldaat.²⁸⁵

Het tweede gevecht waarin 'Martha Christina' een actief aandeel zou hebben gehad, was volgens Sapija en Zacharias de eindstrijd die op 11 november plaatsvond bij de dorpen Ulat en Ouw. Zij beschrijven beiden hoe de luitenant Richemont sneuvelde, de majoor Meijer dodelijk gewond raakte en de kapitein Krieger ondanks een door hem opgelopen schotwond een dreigende nederlaag afwendde. In het hoofdstuk dat Van Rees in zijn biografie *Vermeulen Krieger* aan dit gevecht wijdde, verklaarde hij de moed der wanhoop waarmee de opstandelingen dit gevecht voerden, uit de bezielende aanwezigheid van Christina Martha Tiahahu. Hoewel die voorstelling van zaken niet door historische bronnen wordt ondersteund, hebben Sapija en Zacharias het verhaal van Van Rees wel als historische bron gelezen. Zacharias schrijft:

Midden in deze zo hevige strijd was de heldin van Nusalaut, Martha Christina Tiahahu, te zien die zonder een stap te wijken aan het tjakalelen (krijgdsdansen) was en de strijders bezielde om de vijand te verpletteren. Hierover bracht Ver Huell in zijn notities naar voren: 'In de hitte van de strijd, had zij niet alleen de wapens van haar vader helpen dragen, maar ook met de voorvechters de krijgdsdansen meegedaan en blijk gegeven van haar bekwaamheid, dapperheid en gezag.'²⁸⁶

²⁸⁴ Van Doren 1857, p. 40.

²⁸⁵ Bronnen betreffende de Midden-Molukken 1796-1902, 1817-07-28: *Proces-verbaal van het verhoor van Domingus Thomas Tuwanakotta, regent van Akoon, door kapitein-ter-zee J. Groot, commandant van de Maria Reijgersbergen, kapitein-luitenant-ter-zee J.M. Pool, commandant van de Iris, en 1' luitenant-ter-zee A.A. Ellinghuijzen, behorend tot de bemanning van de Maria Reijgersbergen, aan boord van de Maria Reijgersbergen, 28 juli 1817.*

²⁸⁶ Zacharias 1984, p. 94: 'Di tengah medan laga yang begitu seru nampak srikandi Nusalaut, Martha Christina Tiahahu yang pantang mundur bercakalele (menari tarian perang) memberi semangat kepada pasukannya untuk menghancurkan musuh. Mengenai hal ini dikemukakan oleh Ver Huell dalam catatannya sebagai berikut: 'Dalam suasana pertempuran bukan saja ia telah menolong memikul senjata ayahnya, tetapi ia juga telah ikut serta dengan pemimpin-pemimpin perang mengadakan tarian perang dan telah memperlihatkan kecakapannya, keberaniannya dan kewibawaan.'

De bewering van Ver Huell dat Christina Martha ‘in dapperheid en bloeddorstigheid uitgemunt’ had, vormde de basis van alle legendevorming rond het meisje. Ze werd door Sapija omgezet in de bewering dat zij ‘telah memperlihatkan ketjakapannya djuga dalam keberanian dan kebuasan’ (blijk heeft gegeven van haar capaciteiten, ook in dapperheid en woestheid).²⁸⁷ Zacharias liet het element van bloeddorstigheid in haar vertaling weg.

Zij voegt aan het door Van Rees geschetste tafereel twee elementen toe die deel zijn gaan uitmaken van de Indonesische beeldvorming rond de heldin. Zo vertelt zij dat ‘Martha Christina’ in het gevecht de haren los droeg en *sehelai kain perang (merah)* (een rode doek) om het hoofd had gebonden. Zij verwijst hiermee naar het gebruik van strijders op de Ambonse eilanden om een *kain perang* om de nek of om het hoofd te binden wanneer zij de *tjakalele* (krijgssdans) doen of ten strijde trekken.²⁸⁸ Ook benadrukt zij de betekenis van de heldin voor de betrokkenheid van vrouwen bij de strijd:

Zij nam niet slechts de wapens op, maar bezielde ook de vrouwen in deze dorpen om deel te nemen en de mannen in elk gevecht terzijde te staan, zodat de Nederlanders de moed in de schoenen zank om het hoofd te bieden aan het vrouwvolk dat aan de strijd deelnam.²⁸⁹

Ver Huell vertelt over dit gevecht dat het vijandelijk vuur allengs begon te verzwakken: ‘Zij wierpen zelfs met stenen [...]’.²⁹⁰ Deze mededeling werd door Van Rees gedramatiseerd en door Zacharias gepersonaliseerd: ‘Martha Christina Tiahahu gebruikte stenen om de vijand te belagen. Zij wierp Krieger een steen naar het hoofd.’²⁹¹ Het gebaar verhoogt haar heldenstatus.

Het vervolg van de biografie is geheel gebaseerd op de reisbeschrijving van Ver Huell. Zacharias vertelt hoe ‘Martha Christina’ en haar vader na hun arrestatie aan boord van de *Admiraal Evertsen* worden verhoord, hoe zij vergeefs verzoekt om clementie voor haar vader en hoe zij, na zelf te zijn vrijgesproken ‘*karena umurnya masih terlalu muda*’ (omdat zij nog te jong was), de executie van haar vader bij het blokhuis Beverwijk bijwoont.²⁹² Na afloop zag Ver Huell Christina Martha ‘met vaste schreden’ heengaan: ‘Geen traan ontvlood haar oog.’²⁹³ Dit detail, door Van Doren opgevat als een bewijs van hardvochtigheid, ziet Zacharias als een bewijs van ‘*jiwa ksatria dan perwira*’ (een nobele en heldhaftige ziel).²⁹⁴

287 Sapija 1960, p. 94.

288 De doek verzinnebeeldt mogelijk de rode keelzak van de fregatvogel, die zich onderscheidt door de spanwijdte van zijn vleugels, zijn elegante vlucht en agressieve manoeuvres. Zie Straver 1993, p. 187-188. Overigens tooiden Molukse moslims zich tijdens de in 1999 uitgebroken conflicten in witte kleding.

289 Zacharias 1984, p. 95: ‘Ia bukan saja mengangkat senjata, tetapi juga memberi semangat kepada kaum wanita di negeri-negeri tersebut agar mereka ikut mengambil bahagian mendampingi kaum pria dalam setiap medan pertempuran, sehingga Belanda agak kewalahan menghadapi kaum wanita yang ikut berjuang.’

290 Ver Huell 1835, p. 236.

291 Zacharias 1984, p. 95: ‘Martha Christina Tiahahu menggunakan batu untuk menggempur musuh. Kepala Krieger dilontarinya dengan batu.’

292 Zacharias 1984, p. 99.

293 Ver Huell 1835, p. 254.

294 Zacharias 1984, p. 101.

Afb. 13 Beelden van ‘Martha Christina’ in Ambon en Abubu.

Zij vond steun voor haar overtuiging in de overpeinzing die Ver Huell na Christina Martha’s overlijden aan haar wijdde. ‘Alles wat ik van haar vernomen en gezien had, droeg den stempel van eene edele ziel, van heldenmoed, ouderliefde, en standvastigen rouw over het verlies van haar vader’, schreef Ver Huell en Zacharias citeert deze gehele zin als bewijs van de onverschrokkenheid van de heldin.²⁹⁵ Zij oppert dat het karakter van ‘Martha Christina’ wel eens de eigenlijke reden zou kunnen zijn geweest om haar uiteindelijk naar Java te verbannen: de Nederlanders zouden beducht zijn geweest voor de gevaarlijke invloed die zij op de bevolking zou kunnen uitoefenen.

Zacharias beschrijft het levenseinde van de heldin met een zekere ingetogenheid. Zij werd aan boord van Ver Huells schip gebracht, toonde zich niet ontvankelijk voor de hoffelijkheid waarmee hij haar verdriet probeerde te lenigen, wees voedsel en medicijnen af en overleed op 2 januari 1818.

Ver Huell vertelt dat de *Admiraal Evertsen* op 1 januari tussen de eilanden Buru en Manipa voer en de volgende dag ter hoogte van Kelang en Buano. Ten tijde van het overlijden van Christina Martha, aan het eind van die dag, bevond het schip zich voorbij Buano, in de Seramzee. Zacharias schrijft echter dat ‘Martha Christina’ een graf in de wateren

295 Ver Huell 1836, p. 2. Voor de Indonesische vertaling, zie Zacharias 1984, p. 102: ‘Segala sesuatu yang saya dengar dan saksikan tentang dia, merupakan bukti jiwa besar dan keberanian seorang pahlawan, kasih terhadap orang tua, bertahan dalam berkabung karena kehilangan ayahnya.’

tussen Buru en Manipa kreeg, en verklaart vervolgens dat de Bandazee beschouwd moet worden als de *Taman Bahagia* (erebegraafplaats) van Nusalauts heldin.

Heldin van de eenheidsstaat

Zoals Zacharias in haar voorwoord opmerkt, was zij voor een biografie van Christina Martha aangewezen op schaarse en overwegend Nederlandse, in beginsel te wantrouwen, bronnen. In navolging van Sapija raadpleegde zij de geschriften van Ver Huell, Van Rees en Van de Wall echter zonder te onderzoeken in hoeverre deze als betrouwbaar en geloofwaardig kunnen worden beschouwd. In plaats daarvan maakte zij een selectief gebruik van haar bronnen, ging voorbij aan elementen die haar verhaal niet van pas kwamen, en koos de citaten en gegevens die zij als bewijs voor de waarheid van haar biografie kon opvoeren. Daarbij las zij in de Nederlandse teksten vaak meer, of zelfs iets anders, dan er stond.

Het resultaat is een nationalistische biografie van ‘Martha Christina Tiahahu’ waarin de bewering van Ver Huell dat zij daadwerkelijk aan de strijd heeft deelgenomen, concreet wordt uitgewerkt: zij zou in het bijzonder een aandeel hebben gehad in de verovering van het blokhuis Beverwijk en een bezielende rol hebben gespeeld in de eindstrijd bij Ulat en Ouw. Het beeld van ‘Martha Christina’ beantwoordt dan ook aan de eisen die aan *pahlawan nasional* worden gesteld: een hoogstaande levenshouding, strijdvaardigheid tegenover onrecht en overheersing, inzet voor de vrijheid van het volk en een bezielende invloed op het volk, in haar geval in het bijzonder op de vrouwen.

Zacharias besluit haar biografie met de vermelding dat de dag van haar overlijden tot *Hari Martha Christina Tiahahu* (Martha Christina Tiahahu-dag) is uitgeroepen en dat tot haar nagedachtenis standbeelden zijn opgericht in haar geboortedorp Abubu en in de stad Ambon. Het monument in Ambon, ‘*sebuah patung perunggu yang megah*’ (een glorieus bronzen beeld) van zes meter hoog op een zeven meter hoge sokkel, staat op een hoogte waar het uitkijkt over de stad en de baai van Ambon. Het monument te Abubu staat op een open plein aan de oever van de Bandazee.²⁹⁶

De beelden van Pattimura en ‘Martha Christina’ in de stad Ambon hebben gemeen dat zij zijn afgebeeld met een geïdealiseerde traditionele klederdracht en wapenning: Pattimura in broek en hemd met *parang* (kapmes) en *salawaku* (pareerschield), ‘Martha Christina’ in sarong en hemd, met een onhanteerbare zware speer in de rechterhand die overigens een allesbehalve authentieke indruk maakt.²⁹⁷ De beelden tonen hen bovendien met loshangende haren en een hoofdband die afgeleid is van de traditionele

296 Beide monumenten zijn opgericht op initiatief van de overheid. Het beeld in Ambon werd op 2 januari 1977 ingewijd door de Minister van Sociale Zaken van de Republiek Indonesië, H.M.S. Mintaredja, terwijl het opschrift op het monument in Abubu mededeelt dat het werd geplaatst in opdracht van mevrouw Roesian Sardjono, secretaris-generaal van het departement Sociale Zaken van de Republiek Indonesië, voorzitter van het Centraal Comité Nationale Helden te Djakarta.

297 Het in 1971 geplaatste beeld van Pattimura werd in 2008 vervangen door een nieuw bronskleurig beeld waarvoor adviezen werden ingewonnen bij leden van het geslacht Matulesy uit Haria (Saparua) die zelfs voor het beeld poseerden. De bedoeling was de kleding, wapenning en houding van het beeld authentieker vorm te geven (Mededeling van de beheerder van het familiehuis te Haria, 2010).

kain berang (rode doek). De antropologen J. Forshee en Chr. Healy merken op dat zulke heroïsche monumenten enerzijds getuigen van het nationale karakter van de Indonesische vrijheidsstrijd, anderzijds van de regionale identiteit van de nationale helden:

The monuments' idealised native dress and war weapons link them to the indigenous past, with its distinctive local traditions. Thus, while these two heroes are celebrated as heroes of the nationalist cause, their identification with local indigenous traditions can also be read as antithetical to the modern state.²⁹⁸

Op de Ambonse eilanden werd in april 1950 een zelfstandige *Republik Maluku Selatan* (Republiek der Zuid-Molukken) uitgeroepen waarvoor het draagvlak het sterkst was in de christelijke dorpen en stadswijken.²⁹⁹ Nadat het Indonesisch leger in december 1950 de strijd had beslist, werd op de Molukken de vorming van de eenheidsstaat doorgevoerd, maar ook aan de natievorming gewerkt. Kapitan Pattimura en 'Martha Christina Tiahahu' werden tot *pahlawan nasional* verklaard in de hoop dat zij een bindende factor tussen christenen en moslims zouden vormen. Hun uitverkiezing droeg de gedachte uit dat ook de christenen in deze regio zich tegen de Nederlandse overheersing hadden verzet en dat de Molukse christenen en moslims beiden een onlosmakelijk deel van de Indonesische natie uitmaken.³⁰⁰ De eenheid van christenen en moslims staat echter onder druk: beide bevolkingsgroepen raakten in 1999, na het aftreden van president Soeharto en de eerste experimenten met staatkundige hervormingen, verwickeld in een vierjarige periode van bloedige *kerusuhan* (onlusten).³⁰¹ De sindsdien voortdurende spanningen tussen beide bevolkingsgroepen blijven niet zonder gevolgen voor de duiding van de Molukse nationale helden.

Over de stamboom van Thomas Matulesy alias Pattimura ontstond vanaf het begin onduidelijkheid. Sapija presenteerde een stamboom waarin het geslacht Matulesy afkomstig zou zijn van het vorstendom Sahulau op Midden-Seram, waar de vorst de naam Kasimilali Pattimura Matulesy droeg. De stamboom zou zich hebben vertakt naar afstammelingen in Hulaliu (Haruku), Haria (Saparua) en Itawaka (Saparua).³⁰² De vereenzelviging van Matulesy en Pattimura wordt sinds enige tijd echter betwist door historici die zich beroepen op informanten uit de dorpen Latu en Hualoi op de zuidkust van Midden-Seram. Zij stellen dat de naam van de nationale held een verbastering is van 'Ahmad Lussy' alias 'Mat Lussy', dat hij afkomstig is uit het moslimdorp Hualoi en dat deze nationale held van afkomst geen christen, maar een moslim is. Op een in 1993 georganiseerd seminar waagden de vertegenwoordigers van de overheid zich vanwege de regionale sociale en politieke gevoeligheden niet aan een uitspraak: de kwestie zou nader onderzoek vereisen. Intussen wordt in krantenartikelen de opvatting dat Matulesy een christen was als *versi pemerintah* (de versie van de overheid) gekwalificeerd en daar-

298 Forshee en Healy 2001, p. 15.

299 Zie Chauvel 1990, p. 259-364.

300 Zie Van Kaam 1977, p. 131-152.

301 Boelens, Van Fraassen & Straver 2001, p. 306-311.

302 Sapija 1960, p. XXIV-XXV.

door op losse schroeven gezet.³⁰³ De polemiek doet afbreuk aan het vermogen van Pattimura en ‘Martha Christina’ om christenen en moslims op de Molukken te verenigen.

Martha Christina Tiahahu-dag

Het stuk over de geschiedenis van ‘Martha Christina’ dat in een Nederlandse vertaling was opgenomen in het eerder genoemde boekje *Sedjarah Abubu*, is te beschouwen als een uittreksel uit de biografie van Zacharias. Dergelijke uittreksels verschijnen met regelmaat in de populariserende media, zoals het door de provincie Maluku uitgegeven *Album Berseri Sedjarah*,³⁰⁴ het in Djakarta verschenen boekje *Pahlawan Indonesia*,³⁰⁵ het Ambonse tijdschrift *Christina Martha*³⁰⁶ en wikipedia, waar zij wordt voorgesteld als ‘*a Moluccan freedom fighter*’.³⁰⁷

Op zaterdag 5 januari 2008 bracht een aantal hoge gasten een bezoek aan Abubu. De gouverneur van de provincie Maluku (Molukken), de voorzitter van het provinciaal bestuur, de bestuurders van het gewest Maluku Tengah (Midden-Molukken), het districtshoofd van Saparua en Nusalaut waren met hun gevolg naar dit afgelegen plaatsje gekomen om de honderdnegentigste sterfdag van Christina Martha te gedenken.³⁰⁸

Het gezelschap voer in de vroege morgen met de veerboot van Tulehu naar Nalahia, op de noordkust van Nusalaut. Een deel van de genodigden vertrok met een bus naar Abubu op de zuidkust, terwijl de bestuurders en hun gevolg kort de overblijfselen van het nabijgelegen blokhuis Beverwijk bezichtigden. Om half acht werden de bestuurders en de uitgenodigde nakomelingen van het geslacht Tiahahu met speedboten overgebracht naar een voor de kust liggend marineschip. Hier werden ter nagedachtenis aan de in de Bandazee rustende heldin bloemen uitgestrooid, een eerbetoon dat door de Indonesische marine elk jaar wordt uitgevoerd.³⁰⁹ De ceremonie werd afgesloten met een vlootshow van versierde prauwen.

Om half tien verzamelden de bestuurders, nakomelingen en andere genodigden zich in Abubu rond het monument voor ‘Martha Christina Tiahahu’ aan de oever van de Bandazee. Bij het monument stond een erewacht onder commando van een officier opgesteld. Onder leiding van een ceremoniemeester volgde een plechtigheid van ongeveer een uur, waarin een eerbetoon aan de geest van de heldin werd gebracht. Nadat een ogenblik stilte in acht was genomen, werd de geschiedenis van ‘Martha Christina’ voorgedragen en legden de gouverneur en de nakomelingen bloemenkransen bij het

303 Zie bijvoorbeeld M.A. Hidayat, *Polemik Thomas Matulesy Bukan Kapitan Pattimura*. Geraadpleegd via nasional.news.viva.co.id/news/read/628058-polemik-thomas-matulesy-bukan-kapitan-pattimura.

304 Pattikayhatu, Sahusilawane & Pattiheilohy 2006.

305 *Pahlawan Indonesia* 2008.

306 *Majalah Martha Christina* is een door de provincie Maluku te Ambon uitgegeven glossy. Het blad wijdde in een editie rond de jaarwisseling 2007-2008 een special aan ‘Martha Christina’.

307 en.wikipedia.org/wiki/Martha_Christina_Tiahahu, 19-09-2016.

308 De beschrijving is gebaseerd op het programmaboekje, *Buku Panduan Acara* 2008.

309 Indonesische marineschepen uit de zwaardere klassen zijn naar nationale helden genoemd. Zo droeg het fregat KRI 331 (*Kapal Perang Republik Indonesia: oorlogsbodem van de Republiek Indonesië*) de naam *Martha Christina Tiahahu*. Het schip is uit de vaart genomen.

monument. De formaliteiten werden afgerond nadat een gebed was uitgesproken.

Daarna volgde een luchtiger programma. In de voorafgaande weken waren wedstrijden vrouwenvoetbal, sagobroodjes bakken en spreken in het openbaar gehouden en hiervoor werden nu de prijzen uitgereikt. Verder werden liedjeszangers op het podium uitgenodigd voor een *Spontanitas Festival* en werd de ‘miljoenste boom’ in een ecologieproject geplant. Ook konden de aanwezigen de woning van de Tiahahu’s bezichtigen.

Tussen de middag vond een gezamenlijke feestelijke maaltijd in de open lucht plaats. Daarna was er nog gelegenheid voor een ‘dialogue’ tussen de bestuurders, de dorpschouwen en de bevolking, terwijl de vrouwen van Nusalaut een aparte ‘dialogue’ voerden met de voorzitter van het provinciale team PKK dat zich richt op *Pembinaan Kesejahteraan Keluarga* (bevordering van het welzijn van familie en gezin). Na afloop daarvan namen bestuurders en genodigden afscheid om terug te keren naar Nalahia en vandaar met de veerboot naar Tulehu op Ambon.

In het nummer van het tijdschrift *Martha Christina* dat rond deze dag verscheen, verklaarde de gouverneur, K.A. Ralahalu, waarom hij de afdelingen sociale zaken en welzijn van de provincie en de leiding van regionale vrouwenorganisaties had opgedragen om de herdenking van de honderdnegentigste sterfdag van de heldin groter op te tuigen dan in de voorgaande jaren gebruikelijk was geweest:

Waarom wordt de strijd van Pattimura zo hoog gewaardeerd, terwijl de geduchte Molukse heldin, die haar jeugd heeft opgegeven om tot haar dood te strijden en van wie het lichaam in zee is geworpen, minder erkenning krijgt, met een stille herdenking, een bezoek aan haar monument op Karang Pandjang [stad Ambon], het uitstrooien van bloemen en verder niets? [...] Moge haar strijdbaarheid in de loop van de tijd over de Molukse vrouwen vaardig worden. In de ambtenarij zijn talrijke betrekkingen voorhanden, evenals in de politiek en op ander gebied! Het hangt van de vrouwen af of zij in staat zijn om in deze tijd met de mannen te wedijveren. Ik denk dat Molukse vrouwen daartoe in staat zijn en dat zij die diverse functies aankunnen.³¹⁰

De overheid beschouwde de herdenking als een geschikt middel om, in de nasleep van de *kerusuhan* op de Molukken, de betrokkenheid van Molukse vrouwen bij de opbouw van een moderne samenleving te stimuleren. De herdenking van de heldin had tot doel een nieuwe impuls te geven aan het besef van een nationale roeping die de tegenstellingen tussen verschillende bevolkingsgroepen overstijgt. Zij werd als rolmodel gepresenteerd met leuzen als ‘Stimuleer en versterk, met de Ziel en de Strijdlust van Martha Christina Tiahahu, de inzet van Molukse vrouwen bij het werken aan de Opbouw’³¹¹ en

310 *Majalah Martha Christina*, 007/2007, p. 21: ‘Kenapa perjuangan Pahlawan Pattimura begitu dihargai, sementara pahlawan perempuan Maluku yang hebat yang menghabiskan masa mudanya ikut berperang sampai mati dan dibuang kelaut, jasadnya kurang dihargai, acara peringatan harinya sepi-sepi saja, cuma ziarah kemonumennya di Karpan, Tabur Bunga dan selesai. [...] Semangatnya kiranya menjadi semangat perjuangan perempuan Maluku dari waktu kewaktu. Jabatan dibirokrasi banyak tersedia juga bidang politik dan bidang-bidang lainnya! Tergantung kaum perempuan apakah mampu bersaing ketat di era ini bersama laki-laki. Saya nilai perempuan Maluku bisa dan layak untuk berbagai jabatan itu.’

311 *Buku Panduan Acara* 2008, p. 4: ‘Dengan Jiwa dan Semangat Perjuangan Martha Christina Tiahahu, member dorongan dan kekuatan untuk menggalang semangat perempuan Maluku dalam mengisi Peman-

‘De strijd van Martha Christina Tiahahu inspireert de rol van Molukse vrouwen in het tijdperk van reformatie’.³¹²

De nationalistische beeldvorming rond helden zoals Pattimura en ‘Martha Christina’ wordt niet alleen ingezet bij campagnes van de overheid, maar ook bij de activiteiten van andere maatschappelijke organisaties. In 1996 werd te Ambon de PPSWPA-KANAL opgericht.³¹³ De vereniging stelt zich ten doel jongeren die zich om natuur en milieu bekommeren bijeen te brengen, plezierreizen en regionale culturen te bevorderen en blij te geven van maatschappelijke betrokkenheid.³¹⁴ Een van de activiteiten in de regio is het organiseren van trektochten naar de top van de Gunung Binaya, de berg die in het nationaal park Manusela op Midden-Seram tot een hoogte van 3055 meter oprijst. Voor de lokale bevolking plegen de deelnemende jongeren bijdragen voor de aanschaf van boeken mee te brengen. Zo vertrok een groepje van vier jonge vrouwen op 28 december 2013 van Ambon naar Seram om de berg te bestijgen en de top te bereiken op 2 januari, de sterfdag van Christina Martha Tiahahu. Zij wilden op deze manier het overlijden van de heldin herdenken. ‘Ons doel’, verklaarde de voorzitter van de vereniging op een persconferentie, ‘is een geest te kweken van patriotisme, van nationalisme en van de heldhaftigheid die Christina bezat, ter inspiratie van de jongere generatie op de Molukken.’³¹⁵

Zulke verklaringen zijn niet vrij van retorische bombast. Het onder de tropenzon bestijgen van een berg van drieduizend meter is echter geen geringe prestatie. ‘Martha Christina’ inspireerde dit groepje vrouwen om doelen te stellen en grenzen te verleggen. Voor hen is de Christina Martha van Ver Huell levende geschiedenis geworden.

Terugblik

Het beeld van Christina Martha Tiahahu dat uit de reisherinneringen en de historisch-romantische verbeelding van Maurits Ver Huell oprijst, is nauwelijks te herkennen in het meer dan levensgrote martiale standbeeld van ‘Martha Christina’ dat tegenwoordig over de stad Ambon uitkijkt. Het laat zien hoe ingrijpend de beeldvorming in de loop van de tijd is getransformeerd.

gunan.’ ‘Pembangunan’ (Opbouw) is de gangbare uitdrukking waarmee de Indonesische overheid de burgers oproept en motiveert om zich voor het algemeen belang in te zetten.

312 Buku Panduan Acara 2008, p. 10: ‘Perjuangan Martha Christina Tiahahu menginspirasi peran perempuan Maluku di era reformasi.’ ‘Era reformasi’ is de gangbare aanduiding van de periode na het aftreden van president Soeharto in mei 1998, waarin hervormingen in gang werden gezet die tot doel hadden meer politieke vrijheid te scheppen.

313 PPSWPA-KANAL: *Perhimpunan Pemuda Sadar Wisata Pecinta Alam – Kreativitas Anak-Anak Alam: Jongerenvereniging voor natuurreizen – natuuractiviteiten voor kinderen.*

314 khasanahachmadpical.blogspot.nl (22-09-2016): ‘PPSWPA-KANAL memiliki tujuan untuk menghimpun potensi generasi muda yang cinta akan alam dan lingkungan hidup, memiliki komitmen memajukan pariwisata dan budaya daerah serta memiliki jiwa sosial kemasyarakatan dan kemanusiaan yang tinggi.’

315 regional.kompas.com/read/2013/12/27/1757143/Kenang.Pahlawan.dengan.Mendaki.Gunung.Tertinggi.di.Maluku: ‘Tujuan kita untuk menumbuhkan semangat patriotisme dan nasionalisme serta jiwa kepahlawanan yang dimiliki Cristina agar dapat terinspirasi bagi generasi muda di Maluku.’

Ver Huells beeld van de historische Christina Martha was vanaf het begin mede door zijn historisch-romantische verbeelding gevormd. Hij tekende haar in *Christina Martha* als een toegewijde dochter die zich in de opstand heeft laten meeslepen, maar in haar handelen jegens de verschillende verhaalpersonages blijkt geeft van een edele natuur. De aanraking met het christendom heeft op haar, opgegroeid in een samenleving die nog door tradities van redeloos geweld en duister bijgeloof wordt gekenmerkt, een beschavende uitwerking gehad. Het verhaal draagt de gedachte uit dat de menselijke natuur onder alle volkeren dezelfde is, dat in de omgang met de koloniale onderdanen een menslievende houding geboden is en dat koloniaal gezag niet mag ontaarden in onderdrukking en slavernij.

In de schetsen van het Indische krijgsleven die Van Doren en Van Rees enkele decenia later schreven, is het idealistische beeld van Christina Martha verdrongen door een beeldvorming van kolonialistische snit. Bij deze auteurs ontbreekt dan ook een door de Verlichting geïnspireerd pleidooi voor menslievende koloniale verhoudingen.

In postkoloniaal Indonesië heeft de negentiende-eeuwse beeldvorming intussen plaats gemaakt voor de cultus van een nationale heldin. Historici hebben de biografie van 'Martha Christina' vanuit een nationalistisch perspectief herschreven en haar omgevormd tot een strijdlustig rolmodel voor jongere generaties vrouwen.